

ΑΝΤΩΝΙΟΥ Ν. ΧΩΡΑΦΑ
ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΟΥ ΤΟΥ Θ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΑΠΟ ΤΟΥ 3^{ΟΥ} ΑΙΩΝΟΣ Π.Χ. ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ
ΤΗΣ ΚΩΝ)ΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΦΡΑΓΚΩΝ

ΜΕΤΑ 40 ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΤΩΝ

Διὰ τὴν δευτέραν τάξιν τῶν Ἑλληνικῶν Σχολείων
καὶ τὴν ἀντίστοιχον τῶν λοιπῶν Σχολείων
τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως.

ΕΚΔΟΣΙΣ ΕΚΤΗ

Τιμᾶται μετὰ τοῦ βιβλιοσήμου καὶ φόρου . . . Δρ. 15.95
Βιβλιόσημον καὶ φόρος ἀναγκαστικοῦ δανείου . . . > 7.40
Ἀριθμὸς ἀδείας κυκλοφορίας 40722

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚΔΟΤΑΙ: ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΩΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ", ΣΤΑΔΙΟΥ 50

1928

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

A. J. J. B. ...

ΑΝΤΩΝΙΟΥ Ν. ΧΩΡΑΦΑ

ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΟΥ ΤΟΥ Β' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

1930
ΧΩΡ
ΕΛΛ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΑΠΟ ΤΟΥ 3ΟΥ ΑΙΩΝΟΣ Π. Χ. ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ
ΤΗΣ ΚΩΝ/ΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΦΡΑΓΚΩΝ

ΜΕΤΑ 40 ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΤΩΝ

Διὰ τὴν δευτέραν τάξιν τῶν Ἑλληνικῶν Σχολείων
καὶ τὴν ἀντίστοιχον τῶν λοιπῶν Σχολείων
τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως.

ΕΚΔΟΣΙΣ ΕΒΔΟΜΗ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚΔΟΤΑΙ: ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ,"

50—Ὁδὸς Σταδίου—50

1930

Τὰ γνήσια αντίτυπα φέρουν τὴν ἑπογραφὴν τοῦ συγγραφέως
καὶ τὴν σφραγίδα τοῦ βιβλιοπωλείου τῆς «Ἑστίας».

Α. Κομάρου

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑ ΛΕΩΝΗ, ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ 80

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΑΠΟ
ΤΟΥ 3^{ου} Π.Χ. ΑΙΩΝΟΣ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ
ΤΗΣ ΚΩΝ ΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΦΡΑΓΚΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΧΩΡΑΙ ΚΑΤΑ ΤΩΝ 3^{ου} Π.Χ. ΑΙΩΝΑ

1. Τὰ κράτη τῶν διαδόχων.

Ἀπὸ τὸ ἀπέραντον κράτος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἔπειτα ἀπὸ τοὺς ἀγῶνας τῶν διαδόχων του μεταξὺ των, ἐσχηματίσθησαν τρία μεγάλα κράτη: τὸ κράτος τῆς Μακεδονίας, τὸ κράτος τῶν Σελευκιδῶν, τὸ ὅποιον ἀπετελεῖτο ἀπὸ βλας σχεδὸν τὰς κατακτήσεις τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς τὴν Ἀσίαν, καὶ τὸ κράτος τῶν Πτολεμαίων, τὸ ὅποιον ἀπετελεῖτο ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον.

Τὸ βασίλειον τῶν Πτολεμαίων. Ἰδρυτὴς τοῦ βασιλείου τῶν Πτολεμαίων ὑπῆρξεν ὁ στρατηγὸς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου Πτολεμαῖος, ὁ υἱὸς τοῦ Λάγου. Αὐτὸς καὶ οἱ ἀπόγονοί του, οἱ ὅποιοι ὀνομάζονται Πτολεμαῖοι ἢ Λαγίδαι, ἐβασίλευσαν εἰς τὴν Αἴγυπτον τρεῖς αἰῶνας μέχρι τοῦ 31 π. Χ. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ ἡ Αἴγυπτος ἐφθασεν εἰς μεγάλην ἀκμὴν.

Ἡ Αἴγυπτος ἔνεκα τῆς θέσεώς της δὲν ἠδύνατο νὰ προσβληθῇ εὐκολα οὔτε ἀπὸ ξηρᾶς οὔτε ἀπὸ θαλάσσης. Ἀπ' ἐναντίας οἱ βασιλεῖς της κατώρθωσαν νὰ καταλάβουν καὶ τὴν Κυρήνην καὶ τὴν Κύπρον καὶ ἀρκετὸν καιρὸν τὰς Κυκλάδας, τὰ παράλια τῆς Φοινίκης καὶ τῆς Συρίας, καὶ τὰ δυτικὰ καὶ νότια παράλια τῆς Μ. Ἀσίας. Ἐπειτα οἱ Πτολεμαῖοι δὲν ἔβαλάν ποτε εἰς τὸν νοῦν των

νά γίνουν κύριοι δλου τοῦ κράτους τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ὅπως οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἀσίας. Αὐτοὶ ἐφρόντισαν μόνον νά ὀργανώσουν καλὰ τὸ κράτος των καὶ νά τὸ κάμουν τὸ πρῶτον ναυτικὸν καὶ ἐμπορικὸν κράτος τοῦ καιροῦ ἐκείνου. Καὶ πραγματικῶς τὸ κατώρθωσαν.

Ἡ Αἴγυπτος ἕνεκα τοῦ Νεῖλου ποταμοῦ ἦτο πολὺ εὐφορος. Καὶ πρὶν παρῆγε πολὺν σίτον. Τώρα ὅμως ἐπὶ τῶν Πτολεμαίων ἐγινεν ὁ σιτοβολῶν τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ σίτος λοιπὸν ἦτο ἡ πρώτη πηγὴ τοῦ πλοῦτου τῆς. Κυρίως ὅμως ἡ Αἴγυπτος ἐπλούτησεν ἀπὸ τὸ ἐμπόριόν τῆς. Ὅλα τὰ ἐμπορεύματα τῆς Ἀραβίας καὶ τῆς Αἰθιοπίας ἤρχοντο εἰς τοὺς λιμένας τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης καὶ ἀπὸ ἐκεῖ διὰ τοῦ Νεῖλου ποταμοῦ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρειαν δὲ μὲ τὰ ἐμπορικά τῆς πλοῖα ἐστέλλοντο εἰς ἕλην τὴν Μεσόγειον. Ἦτο λοιπὸν ἡ Ἀλεξάνδρεια μεγάλον ἐμπορικὸν κέντρον.

Ἐνεκα τῶν λόγων αὐτῶν οἱ βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου ἐμάζευσαν μεγάλους θησαυρούς, ἡ δὲ πρωτεύουσά τῆς Ἀλεξάνδρεια ἐγινεν ἡ μεγαλυτέρα καὶ πλουσιωτέρα πόλις τοῦ τότε κόσμου. Εἰς αὐτὴν δὲ ἰδρύθη ὁ πρῶτος γνωστὸς πύργος μὲ φανάρι εἰς τὴν κορυφὴν, διὰ νά ὀδηγοῦνται τὰ πλοῖα, τὰ ὁποῖα ἐπλεον εἰς τὸν λιμένα τῆς. Ὁ πύργος αὐτὸς ἐκτίσθη εἰς τὴν νῆσον Φάρον, ἡ ὁποῖα εἶναι εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος τῆς Ἀλεξανδρείας. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ πύργος ὠνομάσθη Φάρος, καὶ κατέπιν ἔλα τὰ παρόμοια οἰκοδομήματα ὠνομάσθησαν Φάροι.

Ἔργον ἐπίσης τῶν Ἑλλήνων βασιλέων τῆς Αἰγύπτου εἶνε ἡ διάδοσις τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ εἰς αὐτὴν. Εἰς τὸ βασίλειον τῆς Αἰγύπτου ὁ στρατός, ἔλοι οἱ ὑπάλληλοι καὶ ἐν γένει ἕλη ἡ διοίκησις ἀπετελεῖτο ἀπὸ Ἑλλήνων. Ἐπομένως ἔλος ὁ βίος καὶ εἰς τὴν πρωτεύουσαν Ἀλεξάνδρειαν καὶ εἰς τὰς μεγαλυτέρας πόλεις τῆς Αἰγύπτου ἦτο ἑλληνικὸς. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐντόπιοι Αἰγύπτιοι, ὅσοι διέμενον εἰς τὰ χωρία, ἦσαν ἀναγκασμένοι νά μανθάνουν ἑλληνικά, διότι μόνον μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ τὰς ὑποθέσεις των ἔφερον εἰς πέρας εὐκολώτερα καὶ ἀξιώματα εἰς τὴν διοίκησιν ἠδύνατο νά λάβουν. Ἐπειτα οἱ Πτολεμαῖοι ἐσέβοντο τὰ ἔθιμά των καὶ τὴν θρησκείαν των. Ἐπομένως οἱ ἐντόπιοι ἦσαν εὐχαριστημένοι μὲ τὴν ἑλληνικὴν διοίκησιν, καὶ γρήγορα ἤρχισαν νά ἐξοικειώωνται μὲ τοὺς Ἑλλήνων καὶ νά συγχωνεύωνται μὲ αὐτούς.

Ἐπίσης οἱ Πτολεμαῖοι ἐφρόντισαν πολὺ διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν τεχνῶν. Ἐκτίσαν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν πολλὰ καὶ μεγάλα μνημεῖα. Τὰ καλύτερα ἦσαν τὸ στάδιον, τὸ γυμνάσιον, τὸ θέατρον, καὶ τὸ Μουσεῖον. Τὸ Μουσεῖον ἦτο μέγαν κτίριον μαρμάρινον, τὸ ὁποῖον συνεδέετο μὲ τὰ ἀνάκτορα τῶν βασιλέων. Ὀνομάζετο δὲ Μουσεῖον, διότι ἦτο ἀριερωμένον εἰς τὰς Μούσας. Ἐκεῖ οἱ βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου συνήθροισαν ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ χρησιμεύσῃ διὰ τοὺς σοφοὺς. Ὑπῆρχεν ἐκεῖ μεγάλη βιβλιοθήκη, ἡ ὁποία, καθὼς λέγουσιν, περιεῖχεν 700 περίπου χιλιάδας τόμους χειρογράφων. Δυστυχῶς ἡ βιβλιοθήκη αὐτὴ μὲζι μὲ ἕλον τὸ Μουσεῖον ἐκάη τὸ 48 π.Χ. Ἐντὸς τοῦ Μουσείου ὑπῆρχεν ἐπίσης βοτανικὸς κήπος, θηριοτροφεῖον, ἀστεροσκοπεῖον καὶ ἀνατομεῖον. Ὑπῆρχον ἐπίσης ἐκεῖ διὰ τοὺς σοφοὺς ἰδιαίτερα διαμερίσματα, ἔπου οὗτοι ἐσυντηροῦντο μὲ ἐξοδα τοῦ βασιλέως. Οἱ σοφοὶ αὐτοὶ δὲν περιωρίζοντο εἰς τὸ νὰ μελετοῦν, ἀλλὰ ἔκαμναν καὶ μαθήματα εἰς ἄλλους νέους ἤθελον νὰ διδαχθοῦν. Λέγουσιν ὅτι εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ὑπῆρχον 14 χιλιάδες σπουδασταί.

Ὡστε ἡ Ἀλεξάνδρεια δὲν ἦτο μόνον ἡ μεγαλυτέρα ἐμπορικὴ πόλις, ἀλλὰ καὶ ἡ πόλις τῶν γραμμάτων καὶ τῶν σοφῶν.

Τὸ βασίλειον τῶν Σελευκιδῶν. Ἐπειτα ἀπὸ τοὺς πολέμους τῶν διαδόχων ἔλη σχεδὸν ἡ Ἀσία εὐρίσκεται συγκεντρωμένη εἰς τὴν ἐξουσίαν ἑνὸς ἀπὸ τοὺς νεωτέρους στρατηγούς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, τοῦ Σελεύκου. Πρωτεύουσα τοῦ ἀπεράντου τούτου κράτους ἐπὶ μὲν τοῦ Σελεύκου ἦτο ἡ Σελεύκεια, τὴν ὁποίαν ὁ Σέλευ εἶχε κτίσει εἰς τὸν Τίγγριν ποταμὸν πλησίον τῆς Βαβυλώνας, ἐπὶ δὲ τῶν διαδόχων τοῦ ἡ Ἀντιόχεια, τὴν ὁποίαν ὁ ἴδιος εἶχε κτίσει πλησίον τοῦ Ὀρόντου ποταμοῦ εἰς τὰ βόρεια τῆς Συρίας. Τὸ βασίλειον αὐτὸ ὀνομάζεται βασίλειον τῶν Σελευκιδῶν, διότι Σελευκίδαι ὀνομάζονται οἱ ἀπόγονοι τοῦ Σελεύκου.

Ὁ Σέλευκος εἶχε διατηρήσει τὸ σύστημα τῆς κυβερνήσεως τῶν βασιλέων τῆς Περσίας. Κάθε ἐπαρχία διοικεῖτο ἀπὸ ἕνα σατράπην. Ἀλλὰ τὸ βασίλειον τῶν Σελευκιδῶν εἶχε πολὺ μεγάλην ἔκτασιν καὶ κατοικεῖτο ἀπὸ λαοὺς, οἱ ὁποῖοι διέφερον πάρα πολὺ ἀναμεταξύ των. Ὡστε δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συγχωνευθοῦν καὶ νὰ ἀποτελέσουν ἕνα ἔθνος. Κάθε ἐπαρχία ἦτο ἀπομονωμένη ἀπὸ τὰς ἄλλας. Ὁ μόνος δεσμὸς τῶν ἦτο ὁ στρατός, ὁ ὁποῖος ἀπετελεῖτο

ἀπὸ Ἑλλήνας. Ἔνεκα τούτου τὸ βασίλειον τῶν Σελευκιδῶν πολὺ γρηγόρα περιωρίσθη μόνον εἰς τὴν Συρίαν καὶ Μεσοποταμίαν. Ἐδῶ οἱ Σελευκίδαι ἱδρυσαν πολλὰς πόλεις, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι ἦσαν ἢ Ἑλληνας ἢ ἐξελληνισμένοι Ἰουδαῖοι καὶ Ἀσιᾶται. Ὡς ἐκ τούτου ὁ ἐλληνισμὸς εἰς τὰ μέρη αὐτὰ ἤκμασε πολὺ.

Ὅλοι ἔμωσ ἀἰ ἄλλαι ἐπαρχίαι ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀπεσπάσθησαν ἀπὸ τὸ βασίλειον τῶν Σελευκιδῶν καὶ ἀπετέλεσαν χωριστὰ βασίλεια. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐσχηματίσθησαν τὰ ἐλληνικὰ βασίλεια τῆς Περγάμου, τοῦ Πόντου, τῆς Βιθυνίας, τῆς Καπαδοκίας καὶ τῆς Βακτριανῆς μετ' Ἑλλήνας ἡγεμόνας. Ἐπίσης τὸ βασίλειον τῆς Ἀρμενίας. Ἐπίσης τὸ βασίλειον τῶν Πάρθων, οἱ ὅποιοι ἤλθον ἀπὸ τὰς ἐρήμους τοῦ Τουρκεστάν καὶ κατέλαβον τὴν Παρθίαν, Περσίαν, Μηδίαν, Ἀσσυρίαν καὶ Βαβυλωνίαν. Καὶ τέλος ἐσχηματίσθη τὸ βασίλειον τῆς Γαλατίας. Τοῦτο ἱδρυσαν οἱ Γαλάται, οἱ ὅποιοι κατήλθον ἀπὸ τὸν Δούναβιν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον, ἐλεγκάτησαν τὴν Θράκη, τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν, καὶ κατόπιν ἐπέρασαν εἰς τὴν Ἀσίαν, ὅπου ἐγκατεστάθησαν μεταξὺ τῆς Βιθυνίας καὶ Καπαδοκίας.

Ἀπὸ τὰ ἐλληνικὰ βασίλεια τῆς Ἀσίας περίφημον εἶνε τὸ βασίλειον τῆς Περγάμου, διότι οἱ βασιλεῖς τῆς ἐπροστάτευσαν πολὺ τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας. Ἡ βιβλιοθήκη τῆς Περγάμου ἦτο πολὺ πλουσία. Ἦρχετα ἔπειτα ἀπὸ τὴν βιβλιοθήκην τῆς Ἀλεξανδρείας.

Ἐκτὸς ἔμωσ ἔλων αὐτῶν τῶν βασιλείων, τὰ ὁποῖα ἐδημιουργήθησαν ἀπὸ τὸ βασίλειον τῆς Ἀσίας, ἔλαι ἀκόμη αἱ ἐλληνικαὶ πόλεις τῶν παραλίων καὶ τῶν νήσων τῆς Μ. Ἀσίας ἦσαν σχεδὸν ἀνεξάρτητοι καὶ ἐλεύθεροι. Τρεῖς μάλιστα ἀπὸ αὐτὰς, τὸ Βυζάντιον, ἡ Κύζικος καὶ ἡ Πόδος ἔνεκα τοῦ ναυτικοῦ των καὶ τοῦ ἐμπορίου των ἤκμασαν πολὺ.

Τὸ βασίλειον τῆς **Μακεδονίας**. Τὸ βασίλειον τῆς Μακεδονίας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἔλαβεν ὁ στρατηγὸς αὐτοῦ Ἀντίπατρος καὶ μετὰ τὸν θάνατον τούτου ὁ υἱὸς του Κάσσανδρος, ὁ ὁποῖος καὶ ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς (306). Μετὰ τὸν θάνατον ἔμωσ τοῦ Κασσάνδρου οἱ υἱοὶ του ἤρχισαν ἀναμεταξύ των φιλονικίας. Ἐπὶ τέλους ἔπειτα ἀπὸ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους τῶν Διαδόχων ἐδασάλευσεν εἰς τὴν Μακεδονίαν ὁ Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς. Αὐτὸς ἐγένεν ἀρχηγὸς νέας μακεδονικῆς δυναστείας, τῶν Ἀντιγονιδῶν (278).

Τὸ βασίλειον τῆς Μακεδονίας μὲ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ μὲ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους τῶν Διαδόχων ἦτο πολὺ ἐξασθενημένον. Ἐν ταύτοις ἐξηκολούθει νὰ εἶναι κράτος ἰσχυρόν. Εἰς αὐτὸ ἐκτὸς τῆς Μακεδονίας ἀνήκον ἡ Θεσσαλία, ἡ Εὐβοία καὶ μερικαὶ πόλεις τῆς Πελοποννήσου. Ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὰς πόλεις τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ Ἥπειρος διετήρουν μὲν τὴν αὐτονομίαν των, εὕρισκοντο ὁμοῦ ὑπὸ τὴν ἐπιτροπὴν τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας.

2. Ἡ Ἥπειρος καὶ ὁ Πύρρος.

Οἱ κάτοικοι τῆς Ἥπειρου εἶχον τὴν ἰδίαν γλῶσσαν, τὴν ἰδίαν θρησκείαν καὶ τὴν ἰδίαν καταγωγὴν μὲ τοὺς ἄλλους κατοίκους τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ὁμοῦ δὲν προώδευσαν, ὥπως ἐκεῖνοι. Καὶ ἐδῶ, ὥπως εἰς τὴν Μακεδονίαν, διετηρήθη καὶ ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων ἡ βασιλεία τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς. Κατὰ τοὺς τελευταίους ὁμοῦ χρόνους οἱ βασιλεῖς τῆς φυλῆς τῶν Μολοσσῶν κατώρθωσαν νὰ καταλύσουν εἰς τὰ ἄλλα βασίλεια καὶ νὰ συνενώσουν εἰς τὴν Ἥπειρον. Ὅταν ἡ Μακεδονία ἀνέλαβε τὴν ἡγεμονίαν ὅλου τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἠναγκάσθη καὶ ἡ Ἥπειρος νὰ ὑποταχθῆ εἰς αὐτήν. Ἀλλ' ὅταν τὸ 296 κατέλαβε τὴν ἀρχὴν τῆς Ἥπειρου ὁ περίφημος βασιλεὺς αὐτῆς Πύρρος, ἀπέκτησε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς.

Ὁ Πύρρος ἦτο στρατηγὸς ἐξοχος καὶ γενναῖος, εἶχε καρδίαν εὐγενῆ καὶ αἰσθήματα φιλόανθρωπα, καὶ ἐγνώριζε τὴν τέχνην νὰ προσελκύῃ τὴν ἀγάπην τῶν ἀνθρώπων. Ἀμα ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον, ἔκαμε μακροὺς πολέμους. Μὲ αὐτοὺς κατώρθωσε νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος του πρὸς Β. μέχρι τῆς Ἰλλυρίας, πρὸς Ν. μέχρι τῆς Αἰτωλίας καὶ ἐνίκησε πολλακίς τοὺς μακεδονικοὺς στρατοὺς.

Οἱ Ἥπειροῦται τότε ἦσαν εἰς τὴν ἀκμὴν των. Μὲ βασιλεῖα λοιπὸν τὸν Πύρρον ἡ Ἥπειρος κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἐφαίνετο ὅτι θὰ ἀνελάμβανε τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος, ὥπως προηγουμένως ἡ Μακεδονία. Δυστυχῶς ὁ Πύρρος εἶχε μὲν μεγάλα προτερήματα, ἀλλὰ δὲν εἶχε σταθερὸν χαρακτήρα καὶ ἠγάπα τὰς περιπετειώδεις ἐπιχειρήσεις. Αὐτὴ ἡ τάσις του τὸν παρέσυρεν εἰς τὸν ἀλέθριον πόλεμον ἐναντίον τῶν Ῥωμαίων.

3. Ἡ Ῥώμη

ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς μέχρι τῆς κατακτήσεως τῆς μέσης Ἰταλίας.

Εἰς τὴν Ἰταλικὴν γερσόνησον ἔζων λαοί, οἱ ὅποιοι, ὡς καὶ οἱ Ἕλληνες, ἀνήκον εἰς τὴν Ἀρίαν ἑμοσθίαν. Καὶ αὐτοὶ δέ, ὅπως καὶ οἱ Ἕλληνες διγυροῦντο εἰς φυλάς. Μία ἀπὸ τὰς φυλάς αὐτὰς διέμενον εἰς τὸ Λάτιον. Εἰς τὸ ΒΔ. ἄκρον αὐτοῦ πλησίον εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ ποταμοῦ Τιβέρεως ἐκτείνεται μία πεδιάς, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπάρχουν πολλοὶ λόφοι. Εἰς ἓνα ἀπὸ τοὺς λόφους αὐτούς, τὸν Παλατίνον, πλησίον εἰς τὸν Τίβεριν, ἐσχηματίσθη τὸν 8ον αἰῶνα π. Χ. ἀπὸ διαφόρους μικροῦς συνοικισμοὺς μικρὰ πόλις, ἣ ὁποία ὠνομάσθη Ῥώμη. Ἡ πόλις αὕτῃ ὀλίγον κατ' ὀλίγον κατώρθωσε πρῶτον νὰ συνενώσῃ μαζί τῆς τοὺς ἄλλους συνοικισμοὺς, οἱ ὅποιοι ἦσαν εἰς τοὺς ἄλλους λόφους, ἔπειτα δὲ νὰ ὑποτάξῃ καὶ τοὺς κατοικοῦς τοῦ Λατίου.

Κατ' ἀρχὰς ἡ Ῥώμη διοικεῖτο ἀπὸ ἓνα βασιλέα. Ταῦτον ἐξέλεγον οἱ εὐγενεῖς, οἱ ὅποιοι ὠνομάζοντο πατρίκιοι καὶ ἀπετέλουν μίαν γερουσίαν, τὴν σύγκλητον. Ὁ λαὸς πολὺ σπανίως ἐκαλεῖτο εἰς συνέλευσιν.

Τὸ 510 ἔμως π. Χ. οἱ πατρίκιοι, διὰ νὰ ἀρπάσουν αὐτοὶ τὴν ἐξουσίαν, παρακινοῦν τὸ λαὸν εἰς ἐπανάστασιν. Ἡ βασιλεία καταργεῖται, ἀντὶ δὲ τοῦ βασιλέως τὴν ἑκκλησίαν τοῦ λαοῦ ἐκλέγει κατ' ἔτος δύο ἄρχοντας, οἱ ὅποιοι ὀνομάζονται ὕπατοι. Μόνον εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις ἐπιτρέπεται νὰ ἐκλεχθῇ ἓνας μόνον ἄρχων. Αὐτὸς ὠνομάζετο δικτάτωρ καὶ εἶχεν ἀπόλυτον ἐξουσίαν, ἀλλὰ μόνον δι' ἕξ μῆνας τὸ πολὺ. Κατ' ἀρχὰς καὶ οἱ ὕπατοι καὶ βλοὶ οἱ ἄλλοι ἄρχοντες ἐκλέγονται ἐκ τῶν πατρίκίων. Ἀργότερα ἔμως ὁ λαὸς κατορθώνει νὰ ἐκλέγωνται οἱ ἄρχοντες καὶ ἐκ τῆς τάξεώς των. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ πολίτευμα τῆς Ῥώμης ἔγινεν δημοκρατικόν.

Τώρα οἱ Ῥωμαῖοι δὲν περιορίζονται πλέον μόνον εἰς τὸ Λάτιον. Ἀρχίζουσι πολέμους ἐναντίον τῶν ἄλλων λαῶν τῆς Ἰταλίας. Ὀλίγον κατ' ὀλίγον καθυποτάσσουσι τοὺς γύρω των λαοὺς καὶ γίνονται κύριοι βλῆς τῆς μέσης Ἰταλίας. Μετὰ ταῦτα στρέφουσι τὰ βλέμματά των εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν.

1. Ἐκστρατεία τοῦ Πύρρου εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν.

Ἡ κάτω Ἰταλία ἦτο γεμάτη ἀπὸ ἐλληνικὰς ἀποικίας. Εἶχε τόσον πολλὰς, ὥστε ὠνομάζετο μεγάλη Ἑλλάς. Ἀπὸ τὰς ἐλληνι-

Εἰκ. 1. Ἡ Ἰταλία.

κὰς αὐτὰς ἀποικίας ἡ μεγαλυτέρα καὶ πλουσιωτέρα ἦτο ἡ Τύρας. Οἱ Ταραντῖνοι ἦσαν μὲν πλούσιοι ἀπὸ τοῦ ἐμπορίου των, ἀλλὰ καὶ τρυφηλοὶ καὶ ἀπόλεμοι. Ὅταν λοιπὸν εἶδαν ὅτι ἀπειλοῦνται ἀπὸ

τοὺς Ῥωμαίους, ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τοῦ βασιλέως τῆς Ἠπείρου Πύρρου, ὁ ὅποιος κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἦτο περίφημος διὰ τὰ κατορθώματά του. Ὁ φίλος καὶ σύμβουλος τοῦ Πύρρου Κινέας ἐπροσπάθησε νὰ τὸν ἐμποδίσῃ ἀπὸ τοῦ νὰ βοηθήσῃ τοὺς Ταραντίνοους. Ἄλλ' ὁ Πύρρος δὲν ἤκουσε τὰς συμβουλὰς του. Ἐνόμισεν ὅτι ἦτο κατάλληλος περίστασις νὰ ἐξαπλώσῃ τὸ κράτος του εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν, νὰ κάμῃ δηλ. εἰς τὴν Δύσειν ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἔκαμεν ὁ Μ. Ἀλέξανδρος εἰς τὴν Ἀνατολήν.

Εἰς τὰς ἀρχὰς λοιπὸν τοῦ ἔτος 200 πλῆει εἰς τὴν Ἰταλίαν μὲ 25 χιλιάδας ἀνδρας καὶ 20 ἐλέφαντας. Τὸ πρῶτον ἔτος νικᾷ εἰς μίαν μάχην τοὺς Ῥωμαίους καὶ κατόπιν καταρθώνει νὰ συνενώσῃ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του βλας τὰς πόλεις τῆς κάτω Ἰταλίας. Ἐπίσης τὸ ἄλλο ἔτος ἐνίκησε πάλιν τοὺς Ῥωμαίους εἰς ἄλλην μάχην. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς δύο μάχας ἔχασε πολλοὺς στρατιώτας. Λέγεται ὅτι ἔπειτα ἀπὸ τὴν δευτέραν μάχην ὁ Πύρρος εἶπεν «ἂν μίαν ἀκόμη μάχην νικήσωμεν, ἐχάθημεν καθ' ὅλοκληρίαν». Ἐνόησε λοιπὸν ὅτι τὰ σχέδιά του δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εὐδοκιμήσουν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἐζήτηε ἀφορμὴν διὰ νὰ φύγῃ, χωρὶς νὰ προσβληθῇ ἢ στρατιωτικῆ του τιμῆ. Τὴν ἀφορμὴν ἔδωσαν εἰς αὐτὸν τὰ πράγματα τῆς Σικελίας.

Εἰς τὴν Σικελίαν τὴν δυτικὴν ἄκραν κατεῖχον πρὸ πολλοῦ οἱ Καρχηδόνιοι, κάτοικοι τῆς φοινικικῆς ἀποικίας Καρχηδόνας, ἢ ὅποια ἦτο εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀφρικῆς ἀπέναντι τῆς Σικελίας. Ὁλητὴ ἢ ἄλλη νῆσος ἦτο γεμάτη ἀπὸ πολυαριθμοὺς ἑλληνικὰς ἀποικίας. Ὅταν ὁ Ξέρξης ἐξεστράτευσεν ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος, οἱ Καρχηδόνιοι εἶχον ἐπιτεθῆ ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων τῆς Σικελίας. Ἀλλ' ἐνίκηθησαν ἀπὸ αὐτοὺς πλησίον εἰς τὴν πόλιν Ἰμέραν. Κατὰ τοὺς χρόνους ἡμῶς τούτους οἱ Καρχηδόνιοι ἕνεκα τῶν ἐμφυλίων ἐρίδων τῶν Ἑλλήνων ἤρχισαν νὰ ἐξαπλώνωνται εἰς τὴν νῆσον. Ἐκυρίευσαν τὸν Ἀκράγαντα καὶ ἐστράφησαν ἐναντίον τῶν Συρακουσῶν, τὰς ὁποίας καὶ ἐπολιορκῆσαν. Οἱ Συρακούσιοι τότε ἐζήτησαν τὴν συνδρομὴν τοῦ Πύρρου, ὁ ὅποιος εὗρίσκετο εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Ὁ Πύρρος ἐδέχθη μὲ προθυμίαν τὴν πρόσκλησιν. Ἄφησε φρουρὰν εἰς τὸν Τάραντα καὶ ἔπλευσεν εἰς τὰς Συρακούσας τὴν ἀνοιξιν τοῦ 278. Ἡ ἀποβίθασις τοῦ Πύρρου εἰς τὴν Σικελίαν ἤμετέβαλεν ἀμέσως τὰ πράγματα. Ὁ Πύρρος ἐλευθέρωσε τὰς Συρα-

κούσας από την πολιτορκίαν, ἐκυρίευσεν ἕλας τὰς ἄλλας πόλεις καὶ ἀφῆρεσεν ἀπὸ τοῦς Καρχηδονίους ἕλας τὰς κτήσεις των ἐκτὸς τοῦ Λιλυθαίου. Κατόπιν ἤρχισε νὰ κατασκευάζῃ στόλον διὰ νὰ προσβάλλῃ τὸ Λιλύθαιον καὶ ἴσως καὶ αὐτὴν τὴν Καρχηδόνα εἰς τὴν Ἀφρικὴν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἔμως κατὰ τὴν ἀπαυσίαν τοῦ Πύρρου οἱ Ῥωμαῖοι ἐκυρίευσαν ἕλας τὰς ἑλληνικὰς πόλεις τῆς κάτω Ἰταλίας πλὴν τοῦ Τάραντος, ἔπου ὑπῆρχε φρουρὰ τοῦ Πύρρου. Ὁ Πύρρος τότε παρασύρεται ἀπὸ τὰ παράπονα τῶν Ἑλλήνων τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ σπεύδει ἐκεῖ μὲ 20 χιλιάδας πεζοὺς καὶ 3 χιλ. ἵππεῖς. Ἀλλὰ ὁ στρατός του δὲν ἀποτελεῖται πλέον ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς στρατιώτας του. Ἐκεῖνοι εἶχον καταστραφῆ. Αὐτοὶ ἦσαν νεοσύλλεκτοι καὶ δὲν εἶχον τὴν πείραν τοῦ πολέμου, τὴν ὁποίαν εἶχον ἐκεῖνοι. Ἐνεκὰ τούτου τώρα ὁ Πύρρος νικᾶται ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους καὶ ἀναγκάζεται νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἡπειρον ἀπρακτός.

Ἐννοεῖται ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Πύρρου οἱ Ῥωμαῖοι ἔγιναν κύριοι καὶ τοῦ Τάραντος καὶ ὅλης τῆς κάτω Ἰταλίας.

5. Ἐκστρατεία τοῦ Πύρρου εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα.

Ὁ Πύρρος καὶ ἀπ' οὗ ἀπέτυχεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, εὐν ἠσύχασεν. Ἐσκέφθη νὰ γίνῃ κύριος τῆς Ἑλλάδος. Εἰσβάλλει λοιπὸν εἰς τὴν Μακεδονίαν, νικᾷ τὸν βασιλέα αὐτῆς Ἀντίγονον, καὶ γίνεται κύριος σχεδὸν ὅλης τῆς Μακεδονίας. Ὁ Ἀντίγονος περιορίσθη μόνον εἰς μερικὰς παραλίους πόλεις.

Πρὸ τοῦ νὰ στερεωθῇ ἔμως εἰς τὴν Μακεδονίαν, ὁ Πύρρος ἄρμα εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα καὶ ἔρχεται ἐναντίον τῆς Σπάρτης. Εἰς αὐτὴν ἐφιλονίκουσαν δύο κόμματα διὰ τὴν ἀρχὴν, καὶ τὸ ἓν ἀπὸ αὐτὰ εἶχε καλέσει τὸν Πύρρον. Ὁ Πύρρος ἐπιτίθεται κατὰ τῆς πόλεως, ἀλλὰ εὕρισκει ἀρκετὴν ἀντίστασιν. Ἀναγκάζεται λοιπὸν νὰ φύγῃ ἀπὸ ἐκεῖ καὶ νὰ τραπῇ εἰς τὸ Ἄργος. Καὶ ἐδῶ ἐφιλονίκουσαν διὰ τὴν ἀρχὴν δύο φιλόδοξοι ἄνδρες. Ὁ ἓνας ἐκάλεσεν εἰς βοήθειάν του τὸν Πύρρον, ὁ ἄλλος τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας Ἀντίγονον, ὁ ὁποῖος ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Πύρρου ἀπὸ τὴν Μακεδονίαν εἶχε καταλάβει πάλιν τὴν ἀρχὴν του. Ὁ

Ήρως και εις τὸ Ἄργος δὲν κατορθώνει τίποτε. Ἐπιχειρεῖ νὰ καταλάβῃ τὴν πόλιν κρυφίως. ἀλλὰ ἀποτυγχάνει καὶ ἀναγκάζεται νὰ υποχωρήσῃ. Κατὰ τὴν υποχώρησιν δὲ φονεύεται μὲ μίαν κερραμίδα, τὴν ὁποίαν τοῦ ἔρριψε εἰς τὴν κεφαλὴν μίᾳ γυνὴ ἐκ τῆς στέγης τῆς οἰκίας τῆς (272).

6. Ἡ μεσημβρινὴ Ἑλλάς κατὰ τὸν 3ον π.Χ. αἰῶνα.

Εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἔλαι αἱ πόλεις ἐξηκολούθουν νὰ διοικοῦνται σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους των, ὅπως καὶ πρὶν. Μόνον εἰς ὀλίγα μέρη, εἰς τὴν Χαλκίδα, εἰς τὴν Κόρινθον καὶ κάποτε εἰς τὴν **Μουνηχίαν**, ὑπῆρχον μακεδονικαὶ φρουραί. Εἰς ἕλας δὲ τὰς ἄλλας πόλεις τὰ δύο κόμματα, οἱ δημοκρατικοὶ καὶ οἱ ὀλιγαρχικοὶ, ἐφιλονίκουν διὰ τὴν ἀρχήν. Συνήθως τὸ κόμμα τὸ ὁποῖον ἐνίκη, ἐξώριζεν ἀπὸ τὴν πόλιν τοὺς πολίτας τοῦ ἀντιπάλου κόμματος. Αὐτοὶ δὲ πάλιν περιέμενον κατὰλληλον εὐκαιρίαν διὰ νὰ ἐπικνέλθουν διὰ τῆς βίας εἰς τὴν πόλιν των.

Ἐνεκα ἕως τῶν φιλονικιῶν καὶ τῶν στάσεων καὶ τῶν σφαγῶν, αἱ ὁποῖαι ἐγένοντο κατ' αὐτάς, ἔλαι αἱ πόλεις τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸν 3ον αἰῶνα π. Χ. εἶχον ἐξαντληθῆ, πρὸ πάντων δὲ ἡ Σπάρτη, αἱ Ἀθῆναι καὶ αἱ Θῆβαι, αἱ ὁποῖαι ἄλλοτε εἶχον τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος. Τότε δύο λαοὶ ἑλληνικοὶ, οἱ ὁποῖοι ἕως τῶρα δὲν εἶχον διακριθῆ, παρουσιάσθησαν μὲ κάποιαν ἀκμήν, οἱ Αἰτωλοὶ καὶ οἱ Ἀχαιοί.

7. Ἡ Αἰτωλικὴ συμπολιτεία.

Οἱ Αἰτωλοὶ ἦσαν λαὸς πολεμικὸς καὶ ἔζων εἰς πόλεις μικράς. Ἄλλὰ ἡ χώρα των δὲν ἐπῆρκει διὰ νὰ τοὺς θρέψῃ. Ἐνεκα τούτου πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἔζων βίον ληστρικόν. Πολλοὶ δὲ εἶχον τὸ ἐπάγγελμα τοῦ μισθοφόρου στρατιώτου. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους μίᾳ θρησκευτικῇ πανήγυρις τοὺς ἔκαμε νὰ ἀποκτήσουν μεγάλην σημασίαν. Οἱ Αἰτωλοὶ δηλ. εἶχον τὴν συνήθειαν νὰ συνάζωνται κατ' ἔτος τὸ φθινόπωρον εἰς τὴν πόλιν Θέρμον διὰ κάποιαν θρησκευτικὴν ἑορτήν. Τὴν θρησκευτικὴν αὐτὴν ἔνωσιν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους μετέτρεψαν εἰς πολιτικὴν καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐσχημάτισαν τὴν λεγομένην Αἰτωλικὴν συμπολιτείαν.

Κατ' ἔτος συνήρχετο εἰς Θέρμον συνέλευσις ἀπὸ ἄλλων τοῦς Αἰτωλοῦς, ἣ ὀνομάζετο Παναίτωλικόν. Αὐτὴ ἀπεφάσιζε περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης, ἐξέλεγεν ἐκείνους, οἱ ὅποιοι θὰ διηύθυνον τὴν συμπολιτεῖαν ἕλον τὸ ἔτος, δηλ. ἓνα στρατηγόν, ἓνα ἑπαρχον, ἓνα ταμίαν καὶ ἓνα συμβούλιον ἀπὸ ἀντιπροσώπων ἕλων τῶν πόλεων τῆς συμπολιτείας.

Ἡ Αἰτωλικὴ συμπολιτεία κατ' ἀρχὰς ἀπετελεῖτο μόνον ἀπὸ κατοίκους τῆς Αἰτωλίας. Κατόπιν ὁμως ἐδέχθη καὶ ἄλλους, οἱ ὅποιοι ἐξήτησαν τοῦτο. Μερικοὺς μάλιστα καὶ ἠνάγκασε διὰ τῆς βίας νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν συμμαχίαν χωρὶς νὰ θέλουν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ 250 ἡ Αἰτωλικὴ συμπολιτεία περιελάμβανεν ἄλλους τοῦς λαοὺς τῆς κεντρικῆς Ἑλλάδος, καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον τὴν Ἡλείαν καὶ τὴν Ἀρκαδίαν.

5. Ἡ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία.

Ἡ Ἀχαΐα εἶναι εἰς τὸ ἄλλο μέρος τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου ἀπέναντι τῆς Αἰτωλίας. Καὶ ἐδῶ, ὅπως καὶ εἰς τὴν Αἰτωλίαν, αἱ πόλεις ἦσαν συνενωμέναι μὲ κάποιαν χαλαρὰν συμμαχίαν. Ἡ συμμαχία δὲ αὐτὴ εἶχε λάβει τὴν ἀφορμὴν νὰ σχηματισθῆ ἀπὸ τὸ ὅτι κατ' ἔτος οἱ Ἀχαιοὶ συνήρχοντο διὰ κοινὴν λατρείαν εἰς κάποιον ἱερόν τοῦ Διὸς πλησίον εἰς τὸ Αἴγιον. Ἡ χαλαρὰ αὐτὴ συμμαχία τὸ 280 περίπου ὠργανώθη, ἐκ νέου καὶ ἀπετέλεσε τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν.

Καὶ ἡ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία εἶχε περίπου τὸν ἴδιον ὀργανισμόν, τὸν ὅποιον εἶχε καὶ ἡ Αἰτωλική. Ἰδίως δὲ ἐφθασεν εἰς μεγάλην ἀκμὴν, ὅταν στρατηγὸς αὐτῆς ἔγινεν ὁ Ἄρατος ἀπὸ τὴν Σικυῶνα. Αὐτὸς κατώρθωσεν ὄχι μόνον νὰ προστεθοῦν εἰς τὴν συμπολιτείαν αἱ περισσότεραι πόλεις τῆς Πελοποννήσου, ἀλλὰ καὶ νὰ συμφιλίωθοῦν αἱ συμπολιτεῖαι Ἀχαϊκὴ καὶ Αἰτωλική, καὶ νὰ ἐκδιωχθοῦν ἀπὸ τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα αἱ μακεδονικαὶ φρουραὶ.

Ἀλλὰ τὸ ἔργον τοῦ Ἄρατου κατέστρεψεν ἡ Σπάρτη ἀπὸ ἀντιζηλίαν πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς.

9. Ἡ Σπάρτη.

Ἡ Σπάρτη κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἦτο πολὺ ἐξασθενημένη. Αἱ ἀρχαῖαι οἰκογένειαι εἶχον ἐξαφανισθῆ σχεδὸν ὅλαι. Ὅλοι οἱ πολῖται

αὐτῆς ἦσαν 700, ἔλα δὲ τὰ κτήματα ἀνήκον εἰς 100 μόνον οἰκογενείας. Μόνοι οἱ πλούσιοι αὐτοὶ ἐκυβέρνηον τὴν πόλιν. Ἡ ἀρχαία πειθαρχία εἶχε λείψει. Ἐξῶν τῶρα μὲ πολλὴν τρυφηλότητα καὶ εἶχον μεγάλα ποσὰ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου. Ὅλοι οἱ ἄλλοι κάτοικοι τῆς Σπάρτης, οὔτε ἰδιοκτησίαν εἶχον, οὔτε μέρος εἰς τὴν ἐξουσίαν εἶχον δικαίωμα νὰ λάβουν. Ἐπομένως ἦσαν δυσαρρεστημένοι.

Τὸ 244 βασιλεὺς εἰς τὴν Σπάρτην ἔγινεν ὁ Ἅγις, νέος 20 ἐτῶν. Αὐτὸς ἀπεράσισε νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν Σπάρτην τοὺς παλαιοὺς νόμους. Ἐζήτησε λοιπὸν νὰ γίνουσι πολῖται ἔθλοι οἱ περίοικοι καὶ οἱ ξένοι, οἱ ὅποιοι κατέκουν εἰς τὴν Λακωνικὴν, καὶ νὰ διαμοιρασθοῦν εἰς αὐτοὺς ἔλα τὰ κτήματα τῆς χώρας. Ἀλλὰ οἱ πλούσιοι ἰδιοκτῆται μὲ ἀρχηγὸν τὸν ἄλλον βασιλέα τῆς Σπάρτης Λεωνίδα ἠγαντιώθησαν εἰς τὰ σχέδια τοῦ Ἅγιδος καὶ ἐπὶ τέλος τὸν ἐφόνευσαν (241).

Τὰ σχέδια ἔμως τοῦ Ἅγιδος δὲν ἐμκταιώθησαν. Μὲ περισσοτέραν ἐπιτυχίαν ἀνέλαθε νὰ τὰ τελειώσῃ ὁ υἱὸς τοῦ Λεωνίδα Κλεομένης, ὁ ὅποιος ἔγινε βασιλεὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του. Αὐτὸς εἶχε λάθει σύζυγον τὴν χήραν τοῦ Ἅγιδος Ἀγιάτιν, ἣ ὅποια ἦτο περίφημος διὰ τὴν ὠραιότητά της καὶ τὴν ἀρετὴν της. Αὐτὴ κατώρθωσε νὰ βάλῃ εἰς τὴν εὐγενῆ ψυχὴν τοῦ Κλεομένου τὰς ἰδέας τοῦ Ἅγιδος. Καὶ διὰ τοῦτο ὁ Κλεομένης, ἅμα ἔγινε βασιλεὺς, ἀπεράσισε νὰ τὰς θέσῃ εἰς ἐνέργειαν. Κατὰ πρῶτον ἠτοίμασε στρατὸν, τὸν περισσότερον ἀπὸ μισθοφόρους. Μὲ τὸν στρατὸν αὐτὸν, ἀφοῦ ἐνίκησε τοὺς Ἀχαιοὺς εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, ἐπιστρέφει αἰφνηδῶς εἰς τὴν Σπάρτην (226), συλλαμβάνει τοὺς ἐφόρους καὶ τοὺς σφάζει, ἐξορίζει 80 ἀπὸ τοὺς ἐπιφανεστέρους Σπαρτιάτας καὶ συγκαλεῖ εἰς συνέλευσιν τὸν λαόν. Ὁ λαὸς τότε σύμφωνα μὲ τὰς ὁδηγίας τοῦ Ἅγιδος καταργεῖ τὴν ἀρχὴν τῶν ἐφόρων καὶ δίδει ἑλην τὴν ἐξουσίαν εἰς τὸν βασιλέα.

Ἀφ' οὗ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Κλεομένης ἔλαθεν εἰς τὰς χεῖράς του τὴν κυβέρνησιν, θέτει εἰς ἐνέργειαν τὰ σχέδια τοῦ Ἅγιδος. Διαμοιράζει ἔλα τὰ κτήματα μεταξὺ ἑλων τῶν κατοίκων τῆς Σπάρτης, οἱ ὅποιοι ἦσαν 5 χιλιάδες, δίδει εἰς αὐτοὺς τὰ δικαιώματα τοῦ πολίτου καὶ τοὺς ὀπλίζει κατὰ τὸν μκεδονικὸν τρόπον. Ἐπειτα δὲ φέρε: πάλιν τοὺς ἀρχαίους νόμους τῆς Σπάρτης, δηλ. τὰ συσσίτια καὶ τὴν στρατιωτικὴν ἀγωγὴν τῶν πολιτῶν.

Τὰ γενόμενα εἰς τὴν Σπάρτην, ὡς ἦτο ἐπόμενον, ἠρέθισαν καὶ τοὺς ἄλλους πτωχοὺς τῶν ἄλλων πόλεων τῆς Πελοποννήσου, αἱ ὁποῖαι ἀνήκον εἰς τὴν Ἀχαικὴν συμπολιτείαν. Διὰ τὴν ἐπιτύχουσαν λοιπὸν καὶ αὐτοὶ τὰ ἴδια, ἐζήτησαν τὴν συνδρομὴν τοῦ Κλεομένους. Ὁ Κλεομένης τότε μὲ τὸν νέον στρατὸν του, ἐπέρχεται κατὰ τοῦ στρατοῦ τῆς Ἀχαικῆς συμπολιτείας καὶ ἀφαιρεῖ παρὰ τῶν Ἀχαιῶν τοὺς συμμάχους των. Ἡ Ἀχαικὴ συμπολιτεία ἐκινδύνευε νὰ διαλυθῇ. Ὁ Ἄρατος ἀναγκάζεται νὰ ζητήσῃ τὴν βοήθειαν τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Ἀντιγόνου τοῦ Β'. Ὁ Ἀντίγονος, ὡς ἦτο φυσικόν, ἐδέχθη καὶ ἔρχεται μὲ στρατὸν εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα. Ὁ Κλεομένης ἀγωνίζεται ἐπὶ δύο ἔτη. Ἐπὶ τέλους θμως ἀποῦ ἐνίκηθη εἰς μίαν μεγάλην μάχην εἰς τὴν Σελλασίαν, ἔφυγεν εἰς τὴν Αἴγυπτον (221). Ἐδῶ δὲ ἐφρονεύθη κατὰ διαταγὴν τοῦ βασιλέως αὐτῆς.

Ὁ Ἄρατος κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον κατέστρεψεν μὲ τὰς ἰδίας του χεῖρας τὸ ἔργον του. Ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας ἔγινε κύριος ἔλης τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος. Καὶ θὰ ἦτο εὐτύχημα διὰ τὴν Ἑλλάδα, ἂν διετηρεῖτο αὐτὴ ἢ συνένωσις τῶν ἑλληνικῶν δυναμειῶν, διότι τότε αἱ Ῥωμαῖοι ἤρχισαν νὰ ἀπειλοῦν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

Η ΚΟΣΜΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ

1. Α΄ Καρχηδονικός πόλεμος (264—241)

Ἡ Ρώμη, ἔπως εἶδαμεν (σελ. 8), κατώρθωσε νὰ συνενώσῃ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς ὄλης τῆς Ἰταλίαν. Ἀλλὰ φυσικὸν συμπλήρωμα τῆς Ἰταλίας εἶναι ἡ Σικελία. Δὲν ἠδύνατο λοιπὸν παρὰ νὰ ζητήσῃ νὰ κατακτήσῃ καὶ αὐτήν. Εἰς τὴν Σικελίαν, ἀφοῦ ἔφυγεν ὁ Πύρρος ἀπὸ ἐκεῖ, ἐκυριάρχουν πάλιν οἱ Καρχηδόνιοι. Οἱ Ἕλληνες τῶν Συρακουσῶν περιωρίσθησαν εἰς τὸ ΝΑ μέρος τῆς νήσου. Φυσικὸν λοιπὸν ἦτο τώρα οἱ Ῥωμαῖοι νὰ ἔλθουν εἰς σύγκρουσιν μὲ τοὺς Καρχηδονίους. Καὶ ἦρχισαν οἱ λεγόμενοι **Καρχηδονικοὶ πόλεμοι**.

Εἰς τὸν πρῶτον Καρχηδονικὸν πόλεμον κατ' ἀρχὰς οἱ Ἕλληνες τῶν Συρακουσῶν εἶχον ταχθῆ μὲ τοὺς Καρχηδονίους. Κατόπιν ἄνωξεν ἐνίκηθησαν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ τοὺς ἀκολουθήσουν. Ὁ πρῶτος Καρχηδονικὸς πόλεμος ἐκράτησεν ἀπὸ τὸ 264 ἕως τὸ 241. Κατ' αὐτὸν οἱ Ῥωμαῖοι πολλάκις ἐνίκησαν τοὺς Καρχηδονίους καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν καὶ ἐπὶ τέλους τοὺς ἠνάγκασαν νὰ κάμουν εἰρήνην. Οἱ Ῥωμαῖοι ἀπέκτησαν τὴν Σικελίαν, τὴν ὁποίαν ὄλην ἐκτὸς τῶν Συρακουσῶν ἔκαμαν Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν.

Ἐπειτα ἀπὸ ὀλίγα ἔτη (222) οἱ Ῥωμαῖοι ὑπέταξαν καὶ τὴν ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων Γαλατίαν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ Ῥώμη ἐξηπλώθη ἕως τὰ φυσικὰ ὄρια τῆς Ἰταλίας.

2. Β΄ Καρχηδονικός πόλεμος (218—201). Ἐμφύλιος πόλεμος εἰς τὴν Ἑλλάδα. Φιλοποίμην.

Οἱ Καρχηδόνιοι δὲν ἠδύνατο νὰ λησμονήσουν τὸ πάθημά των. Διὰ τοῦ στρατηγοῦ των λοιπὸν Ἀμίλκα Βάρκα κατορθώονον νὰ καταλάβουν τὸ περισσότερον μέρος τῆς Ἰσπανίας. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὄχι μόνον ἀποζημιώνονται διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Σι-

κελίας, ἀλλὰ καὶ ἐτοιμάζουσαν ἐκεῖ στρατὸν διὰ νὰ πολεμήσουσιν ἕναντιον τῶν Ῥωμαίων.

Οἱ Ῥωμαῖοι ἀργὰ ἐννόησαν τὰ σχέδια τῶν Καρχηδονίων. Ἀναγκάζονται λοιπὸν νὰ κηρύξουσιν τὸν πόλεμον πάλιν κατ' αὐτῶν. Στρατηγὸς τῶν Καρχηδονίων ἦτο τότε ὁ υἱὸς τοῦ Ἀμίλκα Βάρκα Ἀννίβας, ἀνὴρ μεγαλοφυΐας. Αὐτὸς συλλαμβάνει τὸ σχέδιον νὰ μεταφέρῃ τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Μὲ 50 χιλιάδας πεζοὺς καὶ 9 χιλ. ἵππους διέρχεται τὴν Γαλιταίαν, διαβαίνει τὰς Ἀλπεις καὶ ἔρχεται εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν. Νικᾷ κατόπιν εἰς πολλὰς μάχας τοὺς Ῥωμαίους καὶ γίνεται κύριος σχεδὸν ὅλης τῆς Ἰταλίας ἐκτὸς τοῦ Λατίου.

Μὲ 80 αὐτὰ ὁμοῦς οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἔχασαν τὸ θάρρος των, ἀλλὰ ἀνθίστανται μὲ πείσμα. Ὁ Ἀννίβας τότε ἐννοεῖ ὅτι μόνος δὲν ἔσθ' ἡμπορέσῃ νὰ καταστρέψῃ τοὺς Ῥωμαίους καὶ κάμνει συμμαχίαν μὲ τὸν τύραννον τῶν Συρακουσῶν Ἰέρωνα καὶ μὲ τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας Φίλιππον. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν οἱ Ῥωμαῖοι ἀναπτύσσουσιν ἕκτακτον δραστηριότητα. Πρῶτον στέλλουσιν στρατὸν εἰς Σικελίαν, ὃ ὁποῖος, ἀφ' οὗ ἐνίκησε τοὺς Συρακουσίους, πολιορκεῖ τὰς Συρακούσας καὶ ἐπὶ τέλους ἔπειτα ἀπὸ πολιορκίαν τριῶν ἐτῶν τὰς κυριεύει. Συγχρόνως φροντίζουσιν νὰ ἐξεγείρουν ἐναντίον τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Φιλίππου 80 αὐτὰς δυσαρεστημένας μὲ αὐτὸν πόλεις. Οἱ Αἰτωλοί, οἱ Ἡλεῖοι, οἱ Σπαρτιαῖται καὶ οἱ Μεσσήνιοι ἦσαν ἐχθροὶ τῶν Ἀχαιῶν, τοὺς ὁποῖους ὑπεστήριζεν ὁ Φίλιππος. Μὲ τὰς ἐνεργείας λοιπὸν τῶν Ῥωμαίων 80 αὐτοὶ συμμαχοῦν μεταξύ των καὶ κηρύττουσιν τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Ἀχαιῶν καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἦναφε πάλιν ὁ πόλεμος εἰς 80 αὐτὰ τὴν Ἑλλάδα. Ὁ πόλεμος αὐτὸς διήρκεσεν 11 ἔτη (215—204).

Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον κατὰ διαταγὴν τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας ἐδόλοφονήθη ὁ Ἄρατος. Τὸν Ἄρατον εἰς τὴν διαίτησιν τῆς Ἀχαικῆς συμπολιτείας διεδέχθη ὁ μεγαλοπολίτης Φιλοποίμην. Ὁ Φιλοποίμην ὠνομάσθη ὁ τελευταῖος ἐκ τῶν Ἑλλήνων. Καὶ δικαίως. Αὐτὸς ἔχει μόνον μεγάλα στρατηγικὰ προτερήματα εἶχεν, ἀλλὰ καὶ ἀρετὴν, ὁποῖαν μόνον εἰς τοὺς λαμπροὺς χρόνους τῆς Ἑλλάδος εὐρίσκαμεν. Ὁ Φιλοποίμην, ἀφ' οὗ ἔγινε στρατηγὸς τῆς Ἀχαικῆς συμπολιτείας καὶ τὸν στρατὸν αὐτῆς διωργάνωσε

κατά τὸν μακεδονικὸν τρόπον καὶ τοὺς πλουσίους ὑπεχρέωσε νὰ ὑπηρετοῦν οἱ ἴδιοι εἰς τὸν στρατὸν καὶ ἐν γένει· ἔδωσε νέαν ζωὴν εἰς τὴν συμπολιτείαν.

Ὁ ἐμφύλιος αὐτὸς πόλεμος τῶν Ἑλλήνων δὲν κατέληξεν οὔτε ὑπὲρ τοῦ ἑνὸς οὔτε ὑπὲρ τοῦ ἄλλου Ἐξαντλημένα καὶ τὰ δύο μέρη ἠναγκάσθησαν νὰ συνθηκολογήσουν.

Τὸ μόνον ἀποτέλεσμα τοῦ ἐμφυλίου πολέμου τῶν Ἑλλήνων ἦτο ὅτι ὁ Φίλιππος ἐξ αἰτίας αὐτοῦ δὲν ἠδυνήθη νὰ βοηθήσῃ τὸν Ἀννίβαν, ὅπως εἶχεν ὑποσχεθῆ. Καὶ εἶχεν ὁ Ἀννίβας μεγάλην ἀνάγκην αὐτῆς τῆς βοήθειας. Καὶ μὲν ἕως τώρα ἦτο νικητῆς, ἀλλ' αἱ δυνάμεις του ὅλον ἐξηντλοῦντο.

Ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἤρχισε νὰ χάνῃ τὰς πόλεις τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ περιωρίσθη εἰς τὴν Ἀπουλίαν. Ἡ μόνη του ἐλπίς ἦτο νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειάν του ὁ ἀδελφός του Ἀσδρούβας ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν.

Πραγματικῶς ὁ Ἀσδρούβας μὲ ἀρκετὸν στρατὸν ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν, ἐπέρασε τὴν Γαλατίαν ἔπειτα τὰς Ἀλπεις καὶ ἦλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν τὸ 207. Οἱ Ῥωμαῖοι ὁμῶς ἐπρόσβαλαν τὸν Ἀσδρούβαν, ἐν ᾧ διέβαινε τὸν ποταμὸν Μέταυρον, καὶ κατενίκησαν καὶ ἐφόνευσαν αὐτόν. Ἐπειτα ἀπὸ τὴν συμφορὰν αὐτὴν ὁ Ἀννίβας ἀπηλίπισθη. Ἀλλὰ καὶ δὲν ἤθελε νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν.

Οἱ Ῥωμαῖοι ἀπεφάσισαν τότε νὰ μεταφέρουν τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἀφρικὴν. Ἐστειλαν ἐκεῖ τὸν Π. Κορνήλιον Σκιπίωνα μὲ ἀρκετὸν στρατὸν. Οἱ Καρχηδόνιοι ἀναγκάζονται νὰ ἀνακαλέσουν ἐκ τῆς Ἰταλίας τὸν Ἀννίβαν. Μεταξὺ Σκιπίωνος καὶ Ἀννίβας συνάπτεται τότε μεγάλη μάχη πλησίον τῆς πόλεως Ζάμας (202). Κατ' αὐτὴν ἔλος ὁ καρχηδονικὸς στρατὸς κατεστράφη, μόλις δὲ ἐσώθη ὁ Ἀννίβας μὲ ὀλίγους ἵππους.

Ἐπειτα ἀπὸ τὴν συμφορὰν αὐτὴν οἱ Καρχηδόνιοι ἀναγκάζονται νὰ δεχθοῦν εἰρήνην μὲ ἄρτους βαρεῖς παρεχώρησαν εἰς τοὺς Ῥωμαῖους ἔλας τὰς κτήσεις, τὰς ὁποίας εἶχον εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Παρέδωσαν εἰς αὐτοὺς τὸν στόλον των. Τέλος ὑπεχρεώθησαν νὰ πληρώνουν ἐπὶ 50 ἔτη 200 τάλαντα κατ' ἔτος καὶ νὰ μὴ κάμνουν καμμίαν πολεμικὴν ἐνέργειαν χωρὶς τὴν ἄδειαν τῆς Ῥώμης. Ἡ Καρχηδὼν δηλ. ἔγινεν ὑποτελής εἰς τὴν Ῥώμην.

3. Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων κατὰ τοῦ Φιλίππου τῆς Μακεδονίας (200—19).

Ἐπειτα ἀπὸ τὴν συνθήκην, τὴν ὅποιαν ἔκαμε με τοὺς Αἰτωλοὺς καὶ τοὺς Ῥωμαίους ὁ Φίλιππος, ἀπεφάσισε νὰ ἀσχοληθῆ μετὰ τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς. Κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο εἶχεν ἀποθάνει ὁ βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαῖος ὁ Φιλοπάτωρ, καὶ τὸν διεδέχθη ὁ υἱὸς του Πτολεμαῖος ὁ Ἐπιφανῆς, παιδίον πέντε ἐτῶν. Ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος τότε καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀσίας Ἀντίοχος ἐνόμισαν κατάλληλον τὴν εὐκαιρίαν νὰ διαμοιρασθοῦν τὸ κράτος τῆς Αἰγύπτου. Ἐσυμφώνησαν νὰ ἐπιτεθοῦν ἐναντίον του καὶ νὰ πάρουν ὁ μὲν Ἀντίοχος τὴν Αἴγυπτον, τὴν Κύπρον καὶ τὰς κτήσεις τῆς Αἰγύπτου εἰς τὴν Φοινίκην καὶ τὴν Συρίαν, ὁ δὲ Φίλιππος τὴν Κυρήνην, τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τὰς Κυκλάδας. Ἐκήρυσαν λοιπὸν τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Αἰγύπτου. Καὶ ὁ μὲν Ἀντίοχος εἰσβάλλει εἰς τὴν Συρίαν, ὁ δὲ Φίλιππος ἐπιτίθεται κατὰ τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῶν Κυκλάδων. Ἐνεκα τούτου ἔμως ὁ Φίλιππος ἦλθεν εἰς σύγκρουσιν μετὰ τοὺς Βυζαντίους, τοὺς Ῥοδίους καὶ μετὰ τὸ βασιλεῖον τῆς Περγάμου, οἱ ὅποιοι ἀναγκάζονται νὰ ζητήσουν τὴν ἐπέμβασιν τῶν Ῥωμαίων. Οἱ Ῥωμαῖοι τότε διὰ νὰ μὴ λάβῃ μεγάλην ἔκτασιν τὸ βασιλεῖον τῆς Μακεδονίας κηρύττουν τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Φιλίππου (200).

Κατὰ τὰ δύο πρῶτα ἔτη τοῦ πολέμου οἱ Ῥωμαῖοι δὲν κατώρθωσαν τίποτε, διότι δὲν ἔστειλαν στρατηγούς καλοὺς. Κατόπιν ἔμως ἀνέλαβε τὴν ἀρχιστρατηγίαν ἓνας νέος ὑπατος ὁ Κόιντος Φλαμίνιος. Αὐτὸς κάμνει μετὰ τὸν Φίλιππον μάχην εἰς τὰς Κυνὸς Κεφαλὰς πλησίον εἰς τὰ Φάρσαλα, τὸν κατανικᾷ καὶ τὸν ἀναγκάζει νὰ συνάψῃ εἰρήνην ὑπὸ τοὺς ἑξῆς ἔρους: α') νὰ παραδώσῃ εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἔλρον του τὸν πολεμικὸν στόλον, β') νὰ ἀφήσῃ ἔλας τὰς ἔξω τῆς Μακεδονίας κτήσεις του, καὶ γ') νὰ μὴ κάμνῃ εἰς τὸ ἑξῆς μήτε συμμαχίαν, μήτε πόλεμον χωρὶς τὴν συγκατάθεσιν τῶν Ῥωμαίων.

Ἐπειτα ἀπὸ τὰ γεγονότα αὐτὰ οἱ Ἕλληνες τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος εὐρίσκοντο εἰς ἀπορίαν, τί θὰ ἔκαμνον οἱ Ῥωμαῖοι διὰ τὴν χώραν των. Ἐγίνοντο τότε εἰς τὴν Κόρινθον τὰ Ἴσθμια. Ἐκεῖ ἔρχεται ὁ Φλαμίνιος καὶ ἐνώπιον τοῦ χάριν τῆς ἑορτῆς συναγμένου πλήθους, κηρύττει: ἔξ ὀνόματος τῆς Ῥώμης, ἔτι εἰς τὸ ἑξῆς οἱ

Ἕλληνας ἀφίνονται ἀφρούρητοι καὶ ἀφορολόγητοι καὶ ἐλεύθεροι νὰ ζοῦν σύμφωνα μὲ τοὺς παλαιούς των νόμους. Οἱ Ἕλληνες ἔξω φρενῶν ἀπὸ τὴν χαρὰν των ἐπευφήμησαν τὸν Φλαμινιον καὶ τοῦ ἔκαμαν πολλὰς τιμὰς. Ἄλλ' ἀπεδείχθησαν ὅτι δὲν ἦσαν πλέον ἄξιοι τῆς ἐλευθερίας. Μὲ τὴν διχονοίαν των καὶ τὰς φιλονικίας των ἠνάγκασαν κατόπιν τοὺς Ῥωμαίους νὰ τοὺς ὑποτάξουν.

4. Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων κατὰ τοῦ Ἀντίοχου τῆς Συρίας (192—189).

Νίτων τῶν Ἀντιόχων

Ἀπὸ τὸ ἔτος 223 βασιλεὺς τῆς Συρίας ἦτο ὁ Ἀντίοχος Γ', ὁ ὁποῖος εἶχε λάβει τὸ ἐπίθετον Μέγας. Ὁ Ἀντίοχος συνέλαβε τὸ σχέδιον νὰ δώσῃ εἰς τὸ βασίλειόν του τὴν παλαιὰν του ἑκτασίαν. Διὰ τοῦτο, ὅπως εἶδαμεν, ἔκαμε συμμαχίαν μὲ τὸν Φίλιππον τῆς Μακεδονίας ἐναντίον τοῦ ἀνηλίκου βασιλέως τῆς Αἰγύπτου. Ὅταν ἔμως οἱ Ῥωμαῖοι ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Φιλίππου, ὁ Ἀντίοχος ἐγκατέλειψε τὸν σύμμαχόν του, διὰ νὰ γίνῃ μόνος κύριος ὄλου τοῦ κράτους τῆς Αἰγύπτου. Καὶ πράγματι ἐπιτίθεται κατὰ τῶν Αἰγυπτίων, νικᾷ αὐτούς, καὶ τοὺς ἀναγκάζει νὰ τοῦ παραχωρήσουν ὅλας τὰς κτήσεις, ὅσας εἶχον ἔξω τῆς Αἰγύπτου. Μεταξὺ αὐτῶν ἦσαν ὅλαι αἱ μεσημβριναὶ καὶ δυτικαὶ ἀκταὶ τῆς Μ. Ἀσίας τὰς ὁποίας προηγουμένως εἶχε καταλάβει ὁ Φίλιππος. Ὁ Ἀντίοχος ἐπῆγε νὰ τὰς καταλάβῃ. Ἀλλὰ αἱ χῶραι αὐταὶ σύμφωνα μὲ τὴν συνθήκην, τὴν ὁποίαν εἶχον κάμει οἱ Ῥωμαῖοι μὲ τὸν Φίλιππον, ἔπρεπε νὰ εἶναι ἐλεύθεραι. Ἐπομένως ὁ Ἄτταλος ὁ βασιλεὺς τῆς Περγάμου καὶ οἱ Ῥόδιοι ἐζήτησαν τὴν προστασίαν τῶν Ῥωμαίων.

Οἱ Ῥωμαῖοι κατ' ἀρχὰς περιορίσθησαν μόνον εἰς τὸ νὰ κάμουν διαμαρτυρίας εἰς τὸν Ἀντίοχον. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ἐπεριφρόνησεν αὐτὰς καὶ ἐκυρίευσεν πολλὰς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῆς Θρακικῆς χερσονήσου. Ἐπὶ τέλους δὲ ἀπὸ τὰς ἐπιτυχίας αὐτὰς ἔλαβε τόσον θάρρος, ὥστε ἐκήρυξε τὸν πόλεμον καὶ ἐναντίον τῶν Ῥωμαίων. Εἰς τοῦτο παρεκίνηι αὐτὸν καὶ ὁ Ἀννίβας, ὁ ὁποῖος κατ' ἀπαίτησιν τῶν Ῥωμαίων εἶχεν ἐκδιωχθῆ ἀπὸ τὴν Καρχηδῶνα καὶ εἶχε καταφύγει εἰς τὸν Ἀντίοχον. Ὁ Ἀννίβας μάλιστα τὸν ἐσυμδούλευε νὰ συνεννοηθῇ μὲ τοὺς Καρχηδονίους, ἵνα κηρύ-

ξουν και εκεινοι τον πολεμον κατα των Ρωμαίων, και να στειλη αυτον με στρατον εις την Ιταλίαν. Αλλα εις τουτο ο Αντιόχος δεν ηκουσε τον Αννιβαν. Επρωτίμησεν κατα παρακίνησιν των Αιτωλων να στειλη στρατον εις την μεσημβρινήν Ελλάδα. Εδω όμως ενίκηθη από τους Ρωμαίους πλησίον εις τας Θερμοπύλας και ηναγκάσθη να επιστρέψη εις την Μ. Ασίαν.

Οι Ρωμαίοι τότε αποστέλλουν έναντιον του εκει άλλον στρατηγόν και εις μίαν μάχην πλησίον εις την Μαγνησίαν τον κατανικούν (190). Ο Αντιόχος αναγκάζεται να κάμη ειρήνην και να παραχωρήση εις τους Ρωμαίους την Θρακικήν χερσόνησον και την Δ. Ασίαν. Από τας χώρας αυτας οι Ρωμαίοι δεν εκράτησαν τίποτε δια τον εαυτον των. Τας ελληνικας πόλεις αφησαν ελευθερας. Εις τους Ροδίους εδωσαν την Λυκίαν και την Καρίαν. Ολην δε την άλλην Μ. Ασίαν και την Θρακικήν χερσόνησον εδωσαν εις τον βασιλέα της Περγάμου Ευμένην.

Εις την ειρήνην του Αντιόχου με τους Ρωμαίους υπηρχε και ο θρος να παραδώση εις αυτους τον Αννιβαν. Αυτος όμως επρόφθασε και εφυγε. Ο Προυσίας ο βασιλεύς της Βιθυνίας, εις τον όποιον κατέφυγε, κατ' αρχας τον υπεδέχθη καλά. Αλλα κατόπιν κατ' απαίτησιν των Ρωμαίων εστειλε να τον δολοφονήσουν. Τουτο εννόησεν ο Αννιβας και ελαβε δηλητήριο, τό όποιον ειχε πάντοτε μαζί του.

5. Πόλεμος των Ρωμαίων κατά του Περσέως της Μακεδονίας (171—178).

Ο Φίλιππος ο βασιλεύς της Μακεδονίας ειχε βοηθήσει με ειλικρίνειαν τους Ρωμαίους εις τον πολεμον έναντιον του Αντιόχου. Εν τούτοις δεν ικανοποιήθη απ' αυτους. Οχι μόνον δεν ελαβεν, όπως εζήτηι, την Θεσσαλίαν, αλλά και εγκατεστάθη πλησίον του εις την Θρακικήν χερσόνησον ο έχθρος του Ευμένης. Ενεκα τουτου ο Φίλιππος ητο δυσαρεστημένος με τους Ρωμαίους και ηρχισε να ετοιμάζεται κρυφίως δια πολεμον έναντιον των. Εν τω μεταξύ όμως απέθανε και τον διεδέχθη ο υίός του Περσεύς. Ο Περσεύς ειχε μεγαλώσει μέσα εις την ταπεινώσιν, την όποιαν ειχον επιβάλει εις τον πατέρα του οι Ρωμαίοι. Επομένως

έμισει αυτούς πολύ, και έκληρονόμησε μαζί με τον θρόνον και τās ιδέας του Φιλίππου. "Αμέσως λοιπόν μόλις ανέβη εις τον θρόνον εξηκολούθησε τὸ ἔργον του πατρός του. "Ητοίμασεν ἀρκετὸν στρατὸν και ἔπλα και χρήματα, και κατώρθωσε νὰ ἐξεγείρῃ εις τās ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Ἀσίας και τῆς Εὐρώπης τὸ ἔθνικὸν φρόνημα ἐναντίον τῶν Ῥωμαίων. Ἄλλὰ ἀπὸ αὐτὸ δὲν ὠφελήθη. Ὁ βασιλεὺς τῆς Περγᾶμου Εὐμένης ἀνέφερεν ἕλας τās ἐνεργείας του Περσέως εις τοὺς Ῥωμαίους, και αὐτοὶ τοῦ ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον τὸ 172. Ὁ Περσεὺς ἔκαμε τὸ λάθος νὰ μὴ καταλάβῃ ἀμέσως ἕλην τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα, ἀλλ' ἐξώδευσε ἕλον τὸν χειμῶνα εις διαπραγματεύσεις. Ἐπομένως οἱ Ῥωμαῖοι ἔλαβαν καιρὸν νὰ ἀφαιρέσουν ἀπὸ τὸν Περσέα κάθε ὑποστήριξιν ἐκ τοῦ μέρους ἐκείνου. Ἐφρόντισαν ὥστε εις ἕλας τās πόλεις τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος νὰ ἔχουν τὴν ἀρχὴν οἱ ἀφωσιωμένοι φίλοι των, και κατέλαβαν τὴν Χαλκίδα μετ' Ἀχαϊκὰ στρατεύματα.

Ἐν τούτοις, ἂν και ἀπομονωμένος ὁ Περσεὺς, δὲν ἦτο ἀξιοκαταφρόνητος ἀντίπαλος. Ὁ στρατὸς του ἀπετελεῖτο ἀπὸ 43 χιλιάδας ἀνδρας, ἦτο δηλ. ὅσος και ὁ στρατὸς, τὸν ὅποιον ἔστειλαν ἐναντίον του οἱ Ῥωμαῖοι. Διὰ τοῦτο κατ' ἀρχὰς ἠδυνήθη νὰ ἀποκρούσῃ εις τὴν Θεσσαλίαν τοὺς Ῥωμαίους. Ὅταν ἕμως οἱ Ῥωμαῖοι ἔστειλαν ὡς στρατηγὸν τὸν Λεύκιον Αἰμίλιον Παῦλον, τὰ πράγματα ἠλλαξαν. Ὁ Αἰμίλιος Παῦλος κατενίκησε τὸν Περσέα εις μίαν μεγάλην μάχην πλησίον εις τὴν Πύδναν (168). Εἰς τὴν μάχην αὐτὴν ἕλας ὁ μακεδονικὸς στρατὸς κατεστράφη. Ὁ ἴδιος ὁ Περσεὺς ἐπροσπάθησε νὰ δρακιπεύσῃ, ἀλλὰ δὲν τὸ κατώρθωσε, και παρεδόθη εις τὸν Ῥωμαῖον στρατηγὸν. Ἡ τύχη τοῦ Περσέως ἀπέδη οἰκτρά. Ἀφοῦ ἐστόλισε τὸν θρίαμβον τοῦ νικητοῦ εις τὴν Ῥώμην, ἐφυλακίσθη εις τὴν πόλιν τοῦ Λατίου Ἄλδαν ἔπου και ἀπέθανεν.

Ἐπειτα ἀπὸ τὴν μάχην τῆς Πύδνας ἡ Μακεδονία ἕλη ὑπετάχθη εις τοὺς Ῥωμαίους. Διηρέθη δὲ εις τέσσαρας χωριστὰς πολιτείας, αἱ ὁποῖαι ὑπεχρεώθησαν νὰ πληρώνουν ἐτησίως φόρον. Μεταξὺ τῶν πολιτειῶν αὐτῶν δὲν ἐπετρέποντο οὔτε γάμοι, οὔτε συναλλαγαί.

Τὴν ἴδιαν τύχην μετ' τὴν Μακεδονίαν ἔλαβε και ἡ Ἰλλυρία, ἡ ὁποία εἶχε βοηθήσει τὸν Περσέα. Ὁ βασιλεὺς αὐτῆς Γένθιος

συνελήφθη αιχμάλωτος, ἡ δὲ χώρα διηρέθη εἰς τρεῖς μικρὰς πολιτείας, αἱ ὅποια ὑπεχρεώθησαν νὰ πληρώνουν κατ' ἔτος φόρον εἰς τοὺς Ῥωμαίους.

Ἄλλὰ καὶ εἰς τὴν ἄλλην Ἑλλάδα οἱ Ῥωμαῖοι ἐφέρθησαν σκληρὰ. 70 πόλεις τῆς Ἠπείρου, ἡ ὁποία τελευταίως εἶχε ταχθῆ μετὰ τὸν Περσέα, παραδόθησαν τὴν ἰδίαν ἡμέραν εἰς λεηλασίαν, οἱ δὲ κάτοικοί των, περίπου 150 χιλ. ψυχαί, ἐπωλήθησαν ὡς δοῦλοι. Εἰς τὰς πόλεις τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος ὅσοι κατηγγέλθησαν ὡς φίλοι τῶν Μακεδόνων, μεταξύ τῶν ὁποίων 500 Αἰτωλοί, ἐθανατώθησαν. Οἱ ἐξωχώτεροι ἐκ τῶν πολιτῶν Θεσσαλῶν, Αἰτωλῶν, Ἀκαρνανῶν καὶ ἄλλων ἐξωρίσθησαν. Χίλιοι τέλος Ἀχαιοί, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ ὁ ἱστορικός Πολύβιος, ἀπήχθησαν εἰς τὴν Ἰταλίαν ὡς ὄμηροι. Ἐκ τούτων μόλις 300 ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Ἑλλάδα μετὰ 17 ἔτη.

6. Ὑποδούλωσις τῆς Μακεδονίας.

Δὲν ἐπέρασαν πολλὰ ἔτη ἔπειτα ἀπὸ τὴν μάχην τῆς Πύδνας καὶ ἡ Μακεδονία ὑπεδουλώθη τελείως εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Κάποιος Ἀνδρίσκος ἀπὸ τὴν Μυσίαν, ὁ ὁποῖος ὁμοίαιζε πολὺ μετὰ τὸν ἀποθανόντα υἱὸν τοῦ Περσέως Φίλιππον, παρουσιάσθη εἰς τὴν Μακεδονίαν ὡς υἱὸς θῆθεν τοῦ Περσέως, καὶ μετὰ τὴν βοήθειαν Θρακῶν ἡγεμόνων ἔγινε κύριος αὐτῆς (149).

Οἱ Μακεδόνες δὲν ὑπέφερον τὴν ταπεινώσιν, εἰς τὴν ὁποίαν τοὺς ὑπέβαλαν οἱ Ῥωμαῖοι. Ἐπομένως ὑπεδέχθησαν τὸν Ἀνδρίσκον ὡς ἐλευθερωτὴν. Οἱ Ῥωμαῖοι ἀπέστειλαν ἐναντίον του τὸν πραιτωρὰ Κόντον Καικίλιον Μέτελλον. Αὐτὸς δὲ ἔπειτα ἀπὸ μίαν ἀσήμενον μάχην συνέλαβε τὸν Ἀνδρίσκον καὶ τὸν ἔστειλε δέσμιον εἰς τὴν Ῥώμην (148).

Τότε ὁμως πλέον οἱ Ῥωμαῖοι ὑπεδούλωσαν τελείως τὴν Μακεδονίαν. Αἱ 4 πολιτεῖαι αὐτῆς διελύθησαν, ἔγινε δὲ ὅλη ἐπαρχία Ῥωμαϊκή.

Τὴν ἀποπειραν τοῦ Ἀνδρίσκου ἔκαμιν ἔπειτα ἀπὸ 6 ἔτη καὶ κάποιος ἄλλος ψευδοφίλιπος. Ἄλλ' ἡ στάσις, τὴν ὁποίαν καὶ αὐτὸς ὑπεκίνησε, κατεσβέσθη ἀμέσως.

✱ 7. Ὑποδουλώσις τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος.

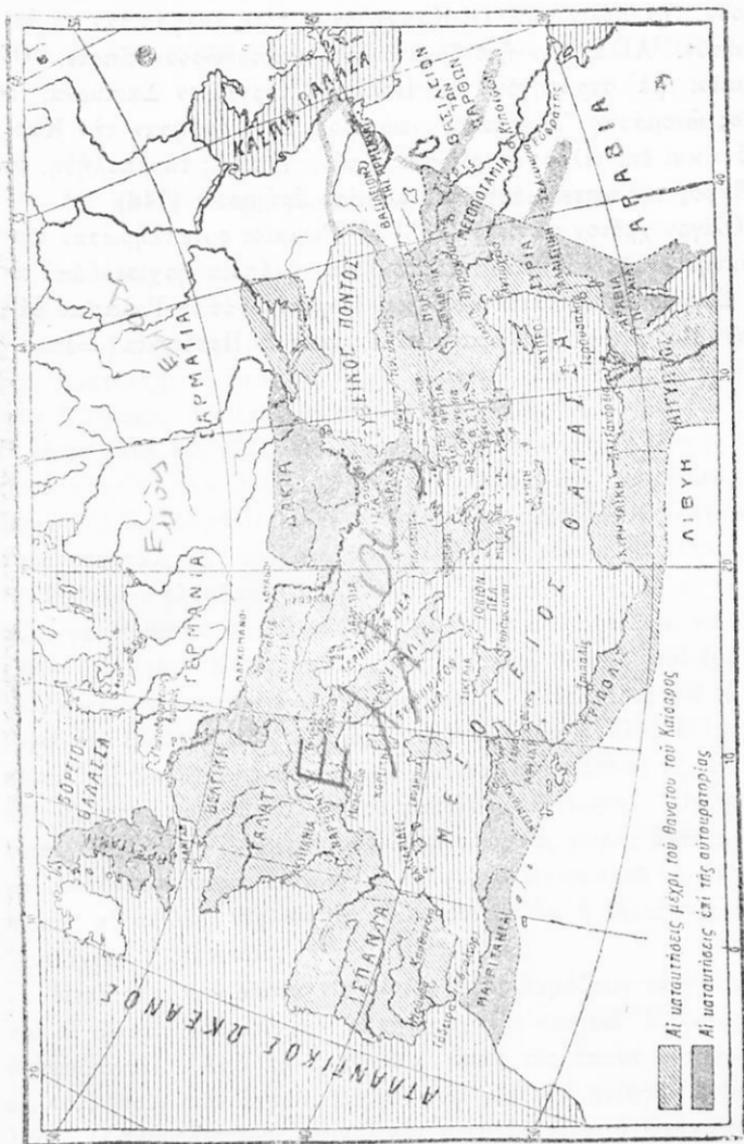
Ἐν ᾗ ἡ Μακεδονία ὑπεδουλώνατο ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους, αἱ φιλονικίαι τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Ἀχαιῶν ἐπροκάλεσαν τὴν ὑποδουλώσιν τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος. Πρὸ ὀλίγου χρόνου ἡ Σπάρτη εἶχεν ἀναγκασθῆ ἀπὸ τοὺς Ἀχαιοὺς νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν ὁμοσπονδίαν των. Τοῦτο ἠϋξῆσε τὰς φιλονικίας των. Οἱ Ῥωμαῖοι κατ' ἀρχὰς ἐνόμισαν ὅτι θὰ καταπαύσουσιν αὐτάς, ἐὰν ἀφήσουσιν νὰ φύγῃ ἡ Σπάρτη ἀπὸ τὴν Ἀχαικὴν συμπολιτείαν. Ἀλλὰ τότε εἶχον ἐπιστρέψει εἰς τὰς πατρίδας των ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν ἔπειτα ἀπὸ 17 ἐτῶν ἐξορίαν οἱ Ἀχαιοὶ ἔμηροι. Αὐτοὶ εἶχον τὴν καρδίαν γεμάτην ἀπὸ μίσους ἐναντίον τῶν Ῥωμαίων. Δύο λοιπὸν ἀπ' αὐτοὺς ὁ Κριτόλαος καὶ ὁ Δάιος παρεκίνησαν τοὺς Ἀχαιοὺς νὰ ἀντισταθοῦν εἰς τὴν ἀπόφασιν τῶν Ῥωμαίων καὶ νὰ σφάξουσιν τοὺς εἰς τὴν Κορίνθον εὐρισκομένους Σπαρτιάτας. Τότε ὁ Μέτελλος ἔρχεται ἀπὸ τὴν Μακεδονίαν μὲ στρατὸν καὶ νικᾷ τοὺς Ἀχαιοὺς εἰς τὴν Λοκρίδα (147). Εἰς τὴν μάχην αὐτὴν ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀχαιῶν Κριτόλαος ἐξηφανίσθη καὶ τὸν διεδέχθη εἰς τὴν στρατηγίαν ὁ Δάιος. Ὁ Δάιος προσεπάθησε νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὸν Ἴσθμὸν τῆς Κορίνθου, ἀλλὰ ματαίως. Οἱ Ἀχαιοὶ ἐνίκηθησαν καὶ πάλιν πλησίον εἰς τὴν Λευκόπετραν ἀπὸ τὸν νέον Ῥωμαίων στρατηγὸν Μόμμιον. Ὁ Δάιος ἀπελπίζεται πλέον καὶ αὐτοκτονεῖ. Ὁ Μόμμιος γίνεται κύριος τῆς Κορίνθου καὶ παραδίδει αὐτὴν εἰς τὴν λεηλασίαν καὶ τὴν καταστροφήν. Τὴν ἰδίαν τύχην ἔλαβον καὶ αἱ Θῆβαι καὶ ἡ Χαλκίς, αἱ ὁποῖαι εἶχον βοηθήσει τοὺς Ἀχαιοὺς. Αἱ ἄλλαι πόλεις ἔσπευσαν νὰ ὑποταχθοῦν καὶ ἐσώθησαν ἀπὸ τὴν καταστροφήν.

Ἡ μεσημβρινὴ Ἑλλάς ἐγένεν ἐπαρχία Ῥωμαϊκὴ μὲ τὸ ὄνομα Ἀχαΐα. Δὲν ἔστειλαν ὅμως εἰς αὐτὴν οἱ Ῥωμαῖοι ἰδιαιτέρον διοικήτην, ἀλλὰ ἀνέθεσαν τὴν διοίκησίν της εἰς τὸν πρῶτον τῆς Μακεδονίας (146).

8. Καταστροφή τῆς Καρχηδόνος

Συγχρόνως μὲ τὴν ὑποδουλώσιν τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου οἱ Ῥωμαῖοι ὑπεδουλώσαν καὶ τὴν Καρχηδόνα. Ἐβλεπον ὅτι μετὰ τὸν Βον Καρχηδονικὸν πόλεμον οἱ Καρχηδόνιοι εἶχον ἀναλάβει

οικονομικῶς, καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ ἤρυσχάσουν. Εὐρον λοιπὸν ἀφορμὴν ἀπὸ τὸ ὅτι οἱ Καρχηδόνιοι ἐκίνησαν πόλεμον κατὰ τοῦ

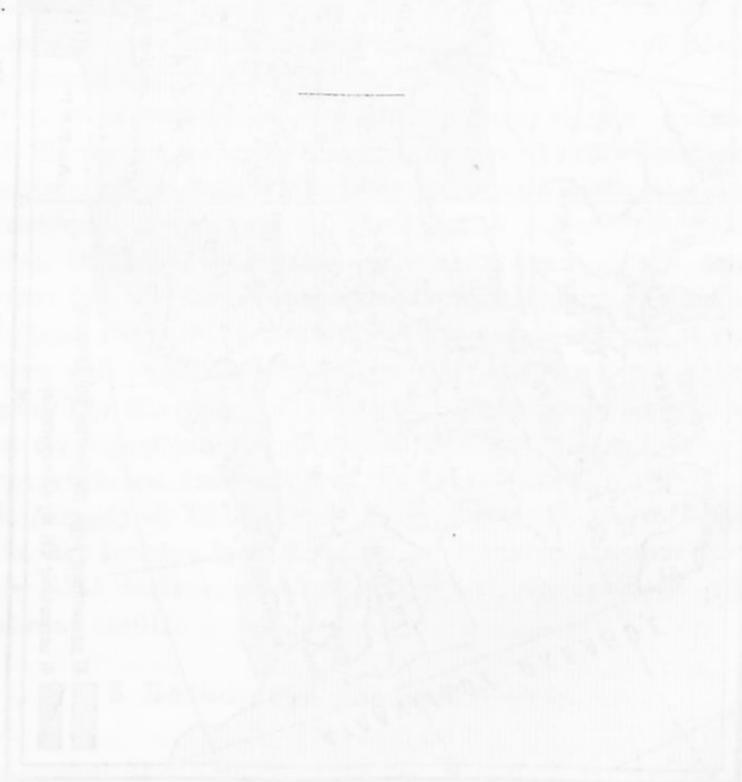

Εἰς. 2. Ἡ κοσμογραφία τῆς Ῥώμης.

βασιλέως τῆς Νουμιδίας Μασσανάσου χωρὶς τὴν ἄδειαν των, καὶ ἐκήρυξαν κατ' αὐτῶν τὸν πόλεμον. Εἰς μάτην οἱ Καρχηδόνιοι

ἔσπευσαν νὰ παραδοθοῦν εἰς τὴν διάθεσίν των. Οἱ Ῥωμαῖοι ἀφ' οὗ ἀφῆρσαν ἀπ' αὐτοὺς τὰ ὄπλα των, ἐξήγησαν καὶ νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν πόλιν των. Οἱ Καρχηδόνιοι τότε ἀπεφάσισαν νὰ ἀντισταθοῦν. Ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ κατορθώσουν τίποτε. Οἱ Ῥωμαῖοι μὲ στρατηγὸν τὸν Πόπλιον Κορνήλιον Σκιπίωνα, ὁ ὁποῖος ὠνομάσθη Ἀφρικανὸς νεώτερος, ἐπολιοῦρκησαν τὴν Καρχηδόνα καὶ ἐπὶ τέλους ἐκυρίευσαν αὐτήν. Ἡ πόλις ἐπυρπολήθη, τὸ δὲ ἔδαφός της κατεδικάσθη εἰς αἰωνίαν ἐρήμωσιν (146).

Ὀλίγον χρόνον κατόπιν (133) οἱ Ῥωμαῖοι συνεπλήρωσαν τὴν κατάκτησιν τῆς Ἰβηρικῆς χερσονήσου, ἣ ὁποία ἤρχισεν ἀπὸ τὸ 197. Συγχρόνως δὲ κατέκτησαν καὶ ἔβλην τὴν νότιον Γαλατίαν μέχρι τῶν Πυρηναίων. Ἡ χώρα αὐτὴ ὠνομάσθη Προβηγκία (=ἐπαρχία).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΕΚΤΟΣ ΤΗΣ ΚΥΡΙΩΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς εἰς τὴν Ἀνατολήν.

Τὰς βάσεις τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς εἶχε θέσει ὁ Μ. Ἀλέξανδρος. Τὸ ἔργον τοῦ Ἀλεξάνδρου συνεπλήρωσαν οἱ διάδοχοί του. Εἰς τὰ νέα βασίλεια, τὰ ὅποια ἰδρύθησαν εἰς τὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς, οἱ βασιλεῖς ἦσαν Ἕλληνες. Συνηθισμένοι νὰ ἔμιλου ἑλληνικὰ, νὰ λατρεύουν τοὺς ἑλληνικοὺς θεοὺς καὶ νὰ ζοῦν ἐν γένει κατὰ τὸν ἑλληνικὸν τρόπον, διετήρουν τὴν γλῶσσάν των, τὴν θρησκείαν των καὶ τὰ ἔθιμά των. Οἱ ὑπῆκοοί των ἦσαν βάρβαροι. Ἀλλὰ οἱ βασιλεῖς εἶχον γύρω των περιβάλλον ἑλληνικόν. Τοὺς στρατοὺς των ἐστρατολόγουν ἀπὸ μισθοφόρους. Ἕλληνας διὰ τὴν διοίκησιν ἐλάμβανον ὑπαλλήλους Ἕλληνας καὶ τέλος ἐφρόντιζον νὰ ἔρχωνται εἰς τὰς αὐτὰς των ποιηταί, σοφοὶ καὶ καλλιτέχνηαι Ἕλληνες. Ἐκτὸς αὐτῶν πάρα πολλοὶ ἄποικοι καὶ ἔμποροι Ἕλληνες συνέρρευον ἐκεῖ. Τέλος καὶ ὁ Ἀλέξανδρος καὶ οἱ διάδοχοί του ἔδρυσον εἰς τὰς χώρας ταύτας παρὰ πολλὰς ἑλληνικὰς πόλεις, αἱ ὅποια ἐχρησίμευσαν ὡς κέντρα μεταδόσεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ καθόλου πολιτισμοῦ. Ὅχι μόνον λοιπὸν διεδόθη ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς εἰς τὰς χώρας αὐτάς, ἀλλὰ καὶ κατήντησε τώρα κέντρα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ νὰ μὴ εἶναι πλέον αἱ πόλεις τῆς κυρίως Ἑλλάδος, ἀλλὰ ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Πέργαμος.

Μετὰ τὸν 4ον αἰῶνα εἰς αὐτάς ἰδίως ἀκμᾶζον τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι. Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν μεγάλοι ποιηταί Ἕλληνες θέν ἀναφαίνονται. Ἀπὸ τὰ τραγούδια ἕως τὰς ὅποια ἀναφέρονται εἰς τοὺς θεοὺς τῶν ἀγρῶν, μορφώνεται μία νέα ποίησις, ἡ βουκολικὴ. Ὁ σπουδαιότερος βουκολικὸς ποιητὴς εἶναι ὁ Θεόκριτος.

Μεγάλος ἱστορικὸς συγγραφεὺς τὴν ἐποχὴν αὐτὴν παρουσιάζεται ὁ Πολύβιος ἀπὸ τὴν Μεγαλοῦπολιν.

Οἱ φιλόσοφοι ἀκολουθοῦν ἄλλοι τὸν Πλάτωνα καὶ ἄλλοι τὸν Ἀριστοτέλην.

Ἐπίσης τότε ἤκμασαν οἱ γεωγράφοι, μαθηματικοὶ καὶ γραμματικοί. Οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ κατεγίνοντο εἰς τὴν μελέτην τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ ὥρισαν τοὺς κανόνας τῆς Γραμματικῆς καὶ τοῦ Συντακτικοῦ.

Καὶ οἱ περισσότεροι Ἕλληνες τεχνῖται ἦσαν Ἕλληνες ἀπὸ τὴν Ἀσίαν, ἰδίως ἀπὸ τὰς Τράλλεις, τὴν Πέργαμον καὶ τὴν Ρόδον. Περίφημος εἶναι ὁ κολοσσὸς τῆς Ρόδου, ἀγαλμα τοῦ Ἥλιου ὕψους 25 μέτρων, τὸ ὁποῖον ἰδρῦθη τὴν ἐποχὴν αὐτὴν εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος τῆς νήσου αὐτῆς.

2. Ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς εἰς τὴν Δύσιν.

Οἱ Ῥωμαῖοι μέχρι τοῦ 3ου αἰῶνος ἦσαν γεωργοὶ καὶ στρατιῶται. Ἐπομένως ἔζων βίον πολὺ ἀπλοῦν. Ἀφ' οὗ ἔμως κατέκτησαν τὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς, αἱ ὁποῖαι κατοικοῦντο ἀπὸ Ἕλληνας, ἤλλαξαν βίον. Οἱ Ῥωμαῖοι στρατηγοὶ καὶ ἄρχοντες ἔφεραν εἰς τὴν Ἰταλίαν διὰ τὰ στολίσειν τὰς οἰκίας των ἀγάλματα, ὠραῖα ἀγγεῖα καὶ ἄλλα καλλιτεχνήματα, τὰ ὁποῖα ἐλεηλάτησαν ἀπὸ τὰς ἑλληνικὰς χώρας. Παρὰ πολλοὶ Ῥωμαῖοι ἦ ὡς στρατιῶται ἢ ὡς ἔμποροι ἔμειναν πολλὰ ἔτη εἰς τὴν Ἀνατολήν μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων. Παρὰ πολλοὶ ἐπὶ τέλους Ἕλληνες ἦλθαν εἰς τὴν Ῥώμην, εἴτε ὡς δοῦλοι, εἴτε διὰ τὰ ζητήσουν τύχην καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς αὐτήν. Ἐδῶ ἄλλοι μὲν ἀπὸ αὐτοὺς ἔκαμναν σχολὰς γραμματικὰς, ῥητορικὰς καὶ φιλοσοφικὰς, ἄλλοι ἔκαμναν δράματα διὰ τὸ θέατρον, ἄλλοι ἀνελάμβαναν τὰ κτίζουσι μνημεῖα κτλ.

Κατ' οὗτὸν τὸν τρόπον οἱ Ῥωμαῖοι ἐγνώρισαν τὰς ἰδέας τῶν Ἑλλήνων. Ἐμαθάν τὰ θαυμάζουσι τὰ ἀριστουργήματα τῆς γλυπτικῆς των. Ἐμιμήθησαν αὐτοὺς εἰς τὴν ζωγραφικὴν καὶ ἐσυνδύασαν εἰς τὰ οἰκοδομήματά των τοὺς κίονας καὶ τὰ κιονόκρανα τὰ ἑλληνικὰ μὲ τὸν θόλον. Ἐμαθάν τὰ ἀναγινώσκουσι τὰ ἔργα τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ ποιητῶν. Ἐμαθάν τέλος τὰ ζῶσι, ὅπως οἱ Ἕλληνες. Τὰς κατοικίας των τώρα κτίζουσι ὅπως τὰς ἑλληνικὰς, καὶ ἐπιπλῶνουσι καὶ στολίζουσι αὐτὰς μὲ μεγάλην πολυτέλειαν. Τὰ ἐνδύματά των, δηλ. τὸν χιτῶνα καὶ τὴν τῆβεννον

(ὕψοςμα ἡμικυκλικόν, με τὸ ὅποιον ἐτυλίσσοντο), τὰ ὅποια πρὶν κατασκευάζαν ἀπὸ χονδρὸν μαλλίον, τώρα κατασκευάζουν ἀπὸ λινὸν ἢ βάμβακα ἢ λεπτὸν μαλλίον. Αἱ γυναῖκες δὲ ἰδίως ἐνδύονται με ἐλληνικὴν ἐνδυμασίαν καὶ φορτῶνται με κοσμήματα. Ἡ τροφή των, ἣ ὅποια πρὶν περιωρίζετο εἰς ἄρτον, ὕσπρια, καρπούς καὶ οἶνον, τώρα γίνεται πολυτελής, τρώγουν δὲ ἐξαπλωμένοι κατὰ τὴν ἐλληνικὴν συνήθειαν. Τέλος, ἐνῶ πρὶν οἱ πλοῦσοι ἔμεναν συνήθως εἰς τοὺς ἀγρούς, τώρα διαμένουν εἰς τὴν πόλιν, οὖπου παραδίδονται εἰς διασκεδάσεις, συμπόσια, θεάματα, ἀγῶνας, ταξείδια.

Δὲν ἔμαθαν δὲ μόνον νὰ ζοῦν κατὰ τὸν ἐλληνικὸν τρόπον. Κάθε κοινωρικὸς ἄνθρωπος ἔπρεπε νὰ γνωρίζῃ τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν. Ἐνεκα τούτου αἱ μεγάλαι οἰκογένειαί τῆς Ῥώμης ἐλάμβανον Ἑλληνας διδασκάλους διὰ τὰ τέκνα των, πολλοὶ δὲ καὶ ἔστελλον αὐτὰ νὰ σπουδάζουν εἰς τὰς σχολὰς τῆς Ἀλεξανδρείας, τῆς Ῥόδου, τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἄλλων ἐλληνικῶν πόλεων.

Οἱ Ῥωμαῖοι λοιπὸν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀφῆκαν τὸν Ῥωμαϊκὸν βίον καὶ ἔζων βίον ἐλληνικόν. Διὰ τοῦτο πολὺ δικαίως κάποιος Ῥωμαῖος ποιητὴς εἶπεν, ὅτι τότε ἡ Ἑλλάς κατέκτησε τὴν Ῥώμην.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Η ΕΠΟΧΗ ΤΩΝ ΕΜΦΥΛΙΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

1. Κάτων—Γράκχοι.

Αἱ κατακτήσεις τῶν Ῥωμαίων δὲν εἶχαν ὡς μόνον ἀποτέλεσμα τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν Ῥώμην. Εἶχαν καὶ ἄλλα ἀποτελέσματα θλιβρῆα δι' αὐτήν. Ὁ νέος βίος, τὸν ὅποιον ἔμαθον νὰ ζοῦν οἱ Ῥωμαῖοι, ἀπαιτεῖ χρήματα πολλὰ. Αἱ ἀνώτεραι λοιπὸν τάξεις δὲν κυβερνοῦν πλέον σύμφωνα μὲ τὸ συμφέρον τοῦ κράτους, ἀλλὰ μεταχειρίζονται τὰ ἀξιώματά των διὰ νὰ πλουτοῦν. Τοῦτο δὲ κατορθώνουν μὲ τὰς λεηλασίας καὶ τὰς καταπιέσεις, τὰς ὁποίας κάμνουν εἰς τὰς κατακτηθείσας χώρας. Ἀπ' ἐναντίας, ὁ λαὸς ἐκ τῶν διαρκῶν πολέμων ἔχει γίνεαι πολὺ πτωχός. Οἱ μικροὶ ἰδιοκτῆται, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀποτελεῖτο ὁ στρατός, ἔνεκα τῶν συνεχῶν ἐκστρατειῶν ἠναγκάσθησαν νὰ πωλήσουν τὰ κτήματά των. Ἐπειδὴ δὲ ἔνεκα τῆς ἀφθονίας τῶν δούλων οὐδὲ ὡς ἐλεύθεροὶ γεωργοὶ εὑρίσκον πλέον εἰς τοὺς ἀγροὺς ἐργασίαν, ἐσυσσωρεύθησαν ὅλοι εἰς τὴν Ῥώμην. Ἀλλὰ καὶ ἐδῶ διὰ τὸν ἴδιον λόγον δὲν εὑρίσκουν ἐργασίαν. Ἐμμενον λοιπὸν ἄεργοι καὶ ἐτρέφοντο ἀπὸ τὸ δημόσιον. Τοιοῦτος λαὸς φυσικὰ ἐν καιρῷ μὲν εἰρήνης ἐπιώλει τὰς ψήφους του εἰς τοὺς ὑποψηφίους, ἐν καιρῷ δὲ πολέμου ἐπολέμει ὄχι διὰ τὴν πατρίδα, ἀλλὰ διὰ τὰ λάφυρα καὶ τὸν μισθόν, καὶ ἐγίνετο τυφλὸν ὄργανον τοῦ στρατηγοῦ.

Τὴν κατάστασιν αὐτὴν ἐπροσπάθησαν νὰ διορθώσουν μερικοὶ καλοὶ πολῖται, ἀλλὰ ματαίως. Τοῦτο ἐπεχείρησεν ὁ Κάτων, ὁ ὅποιος ἐπολέμησε τὰ νέα ἦθη καὶ ἐπροσπάθησε νὰ φέρῃ εἰς τὴν Ῥώμην πάλιν τὴν ἀρχαίαν ἀπλότητα τοῦ βίου. Ἐπίσης οἱ ἀδελφοὶ Γράκχοι Τιθέριος καὶ Γάιος ἐπροσπάθησαν νὰ δώσουν εἰς τὸν λαὸν τῆς Ῥώμης κτήματα νὰ καλλιεργῇ. Ἀλλὰ ὅλοι αἱ ἀπάπειραι αὐταὶ ἐναυάγησαν ἀπὸ τὴν ἀντίδρασιν τῶν εὐγενῶν.

Τοῦ λοιποῦ εἰς τὴν Ῥώμην εὑρίσκονται εἰς διαρκῆ πόλεμον

τὰ δύο κόμματα, τοῦ λαοῦ καὶ τῶν εὐγενῶν. Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἑμῶς δὲν ἀποβλέπουν εἰς τὸ συμφέρον τοῦ κράτους, ἀλλὰ πῶς νὰ λάβουν εἰς χεῖράς τῶν τὴν διοίκησιν αὐτοῦ.

2. Μάριος καὶ Σύλλας.

Κατ' ἀρχὰς κύριος τῆς πολιτείας κατώρθωσε νὰ γίνῃ ὁ Μάριος, ἀρχηγὸς τοῦ κόμματος τῶν δημοκρατικῶν. Εἰς τὸν Μάριον οἱ εὐγενεῖς ἀντέταξαν τὸν Σύλλα. Οὗτος εἶχε διακριθῆ εἰς τὸν πόλεμον ἐναντίον τοῦ βασιλέως τοῦ Πόντου Μιθριδάτου, ὁ ὁποῖος εἶχε ζητήσῃ νὰ κατακτήσῃ ἕλην τὴν Ἀσίαν. Εἰς τὴν σύγκρουσιν αὐτὴν μεταξύ Μαρίου καὶ Σύλλα ἐνίκησεν ἐπὶ τέλους ὁ Σύλλας, οἱ δὲ φίλοι τοῦ Μαρίου ἢ ἐφρονεύθησαν ἢ ἐξωρίσθησαν. Κατόπιν τούτου ὁ Σύλλας ἔγινε δικτάτωρ (82) καὶ μετερρῦθμισε τὸ πολίτευμα μὲ ταιούτον τρόπον, ὥστε ἡ σύγκλητος νὰ ἔχῃ ἕλην τὴν δύναμιν.

3. Πομπήϊος καὶ Καῖσαρ.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σύλλα δύο πάλιν ἄνδρες ἀγωνίζονται διὰ τὴν ἀρχήν, ὁ Πομπήϊος καὶ ὁ Καῖσαρ. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν οὗτοι συνεννοήθησαν μεταξύ τῶν καὶ μὲ ἓνα ἄλλον στρατηγόν, τὸν πλουσιώτατον Κράσσον, νὰ μοιρασθοῦν ἔλα τὰ ἀξιωματὰ τῆς πολιτείας. Ὁ Κράσσος λοιπὸν ἔλαβε τὴν διοίκησιν τῆς Ἀσίας, ὁ Πομπήϊος τὴν διοίκησιν τῆς Ἰσπανίας, (ἀλλὰ ἔμεινεν εἰς τὴν Ῥώμην) καὶ ὁ Καῖσαρ τὴν διοίκησιν τῆς Γαλλίας, ὅπου πολεμῶν πρὸς τοὺς Γαλάτας ἀπέκτησε μεγάλην στρατιωτικὴν δόξαν. Ἀλλ' ἡ συμφωνία αὐτὴ δὲν διήρκεσε πολὺ.

Ὁ Κράσσος ἐνῶ ἐπολέμει ἐναντίον τὸν Πάρθων ἐφρονεύθη. Τότε οἱ δύο ἄλλοι, Πομπήϊος καὶ Καῖσαρ ἤλθαν εἰς σύγκρουσιν μεταξύ τῶν, καὶ ἦναψεν ὁ ἐμφύλιος πόλεμος. Ὁ Καῖσαρ ἔρχεται ἐναντίον τῆς Ῥώμης καὶ γίνεται κύριος αὐτῆς. Ὁ Πομπήϊος ἔφυγε μὲ τοὺς φίλους του εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Καῖσαρ τότε σπεύδει εἰς τὴν Ἰσπανίαν, νικᾷ τὸν στρατὸν τοῦ Πομπηίου καὶ ἔπειτα ἔρχεται εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ νὰ συναντήσῃ τὸν ἴδιον τὸν Πομπήϊον. Ἡ μεγάλη μάχη μεταξύ αὐτῶν ἔγινεν εἰς τὰ Φάρσαλα τῆς Θεσσαλίας. Ὁ Πομπήϊος ἐνίκηθη καὶ ἔφυγεν εἰς

τὴν Αἴγυπτον, ἔπου ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως αὐτῆς (47). Ὁ Καῖσαρ ἔμεινε μόνος κύριος τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἄνεκρηρύθη τότε δικτάτωρ ἰσόβιος, ἔγινε δηλαδὴ πραγματικὸς βασιλεύς, ἀλλὰ χωρὶς τὸν τίτλον. Περιώρισε προσέτι τὴν δύναμιν τῆς Συγκλήτου καὶ ἐπροστάτευσεν τὸν λαόν. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἔγινε πολὺ ἀγαπητὸς εἰς αὐτόν.

Ἄλλὰ οἱ εὐγενεῖς τὸν ἐθεώρουν ὡς τύραννον. Πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς μὲ ἀρχηγούς τὸν Κάσιον καὶ Βρούτον ἔκαμαν συνωμοσίαν ἐναντίον του καὶ μίαν ἡμέραν, ἐν ᾗ εἰσῆρχετο εἰς τὸ βουλευτήριον, τὸν ἐδολοφόνησαν (44).

Ὁκταβιανὸς καὶ Ἀντώνιος.

Ἐπειτα ἀπὸ τὴν δολοφονίαν τοῦ Καίσαρος δύο πάλιν ἄνδρες ἠγωνίσθησαν διὰ τὴν ἀρχήν, ὁ Ἀντώνιος, ἀξιωματικὸς τοῦ Καίσαρος καὶ τότε ὑπάτος, καὶ ὁ νεαρὸς ἀνεψιὸς τοῦ Καίσαρος Ὁκταβιανός, ὁ ὁποῖος τότε ἐσπούδαζεν εἰς τὰς Ἀθήνας καί, ἔταν ἔμαθε τὴν δολοφονίαν τοῦ θείου του, ἔσπευσεν εἰς τὴν Ῥώμην. Ὅπως ὁ Πομπήϊος καὶ ὁ Καῖσαρ, οὕτω καὶ ὁ Ἀντώνιος καὶ ὁ Ὁκταβιανὸς κατ' ἀρχὰς συνεννοήθησαν μεταξύ των. Ὁ Ἀντώνιος ἔλαβε τὴν διοίκησιν τῆς Ἀνατολῆς, ὁ Ὁκταβιανὸς τὴν διοίκησιν τῆς Δύσεως. Ἀλλὰ οἱ δύο ἄρχοντες δὲν ἤργησαν νὰ συγκρουσθοῦν καὶ μεταξύ των.

Ὁ Ἀντώνιος διέμενεν εἰς τὴν Αἴγυπτον πλησίον τῆς βασιλείσης Κλεοπάτρας καὶ ἐκεῖ ἔζη βίον τρυφηλόν. Ὁ Ὁκταβιανὸς κατηγόρησεν αὐτὸν ὅτι ἐσκέπτετο νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὴν Κλεοπάτραν ἐπαρχίας τοῦ κράτους, καὶ ἐκήρυξε κατ' αὐτοῦ τὸν πόλεμον. Ὁ Ἀντώνιος καὶ ἡ Κλεοπάτρα τότε συνήθρουν πολλὸν στρατὸν καὶ στόλον καὶ ἔσπευσαν εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ νὰ περιμένουν τὸν Ὁκταβιανόν. Ἐκεῖ ἔφθασε καὶ ὁ Ὁκταβιανὸς μὲ τὸν ἰδικόν του στρατὸν καὶ στόλον. Πλησίον εἰς τὸ Ἄκτιον εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου ἔγινεν ἡ μεγάλη ναυμαχία Ὁκταβιανοῦ καὶ Ἀντωνίου. Ὁ Ἀντώνιος καὶ ἡ Κλεοπάτρα ἐνίκηθησαν καὶ ἔφυγαν εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἄλλ' ὁ Ὁκταβιανὸς τοὺς κατεδίωξε καὶ ἐνίκησεν αὐτοὺς καὶ δευτέραν φοράν. Τότε ὁ Ἀντώνιος καὶ ἡ Κλεοπάτρα ἠτύχοκτόνησαν, ἵνα μὴ περιέλθουν εἰς χεῖρας τοῦ νικητοῦ. Ὁ Ὁκταβιανὸς μετὰ τοῦτο ἔκαμε τὴν

Αἴγυπτον ἐπαρχίαν ῥωμαϊκὴν καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ῥώμην μόνος κύριος τοῦ κόσμου (31).

5. Ἡ Ἑλλάς ἐπὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων.

Εἰς τὸν πόλεμον τῶν Ῥωμαίων ἐναντίον τοῦ Μιθριδάτου, τοῦ βασιλέως τοῦ Πόντου, ἡ μεσημβρινὴ Ἑλλάς εἶχεν ἐπαναστατήσει καὶ εἶχε ταχθῆ μετὰ τὸν βασιλέα. Ὡς ἐκ τούτου ὑπέφερε τότε

Εἰκ. 3 Στοιὰ Ἀθηνῶν Ἀρχηγέτιδος εἰς τὰς Ἀθήνας.

πολλὰ ἐκ μέρους τοῦ Σύλλα, ἰδίως δὲ ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ Σύλλας ἐπολιορκήσεν αὐτήν. Διὰ τὰ κατασκευάσει μηχανήματα διὰ τὴν πολιορκίαν, ἐκοψε τὰ δάση τῆς Ἀκαδημίας καὶ τοῦ Λυκαίου, διὰ τὰ προμηθευθῆ δὲ χρήματα, ἀφῆρεσε τοὺς θησαυροὺς τῶν ἱερῶν τῆς Ἐπιδαύρου, τῶν Δελφῶν καὶ τῆς Ὀλυμπίας. Ἀφ' οὗ δὲ ἔπειτα ἀπὸ πολιορκίαν ἐνὸς ἔτους ἐκυρίευσεν τὴν πόλιν, ἀφῆκε τοὺς στρατιώτας του τὰ σφάζουσι τὸ ἥμισυ τῶν κατοίκων τῆς ἐνδόξου πόλεως. Κατὰ τὴν πολιορκίαν αὐτὴν ἐπυρπολήθη καὶ τὸ ξύλινον ᾠδεῖον τοῦ Περικλέους. Ἀκόμη χειρότερα ἔπαθεν ὁ Πειραιεύς, ὁ ὁποῖος ἐκυριεύθη ὑπὸ τοῦ Σύλλα ἀμέσως κατόπιν. Ἡ πόλις βλῆ κατεστράφη, οἰκισαὶ καὶ βλα τὰ λαμ-
Ἀντ. Χωραφᾶ. Ἱστορία Β' Ἑλληνικοῦ, ἔκδοσις ζ'

πρᾶ αὐτῆς οἰκοδομήματα πλὴν τῶν ναῶν ἐπυρπολήθησαν, τὰ δὲ τείχη κατεκρημνίσθησαν (86).

Ἄλλὰ καὶ εἰς τοὺς κατόπιν μεγάλους ἐμφυλίους πολέμους τῆς Ῥώμης ἢ Ἑλλάς κατὰ σύμπτωσιν εἶχε ταχθῆ πάντοτε μὲ τοὺς νικημένους, διότι καὶ ὁ Πομπήϊος καὶ ὁ Βρούτος καὶ ὁ Ἀντώνιος αὐτὴν ἔκαμαν ὀρμητήριόν των. Ἐν τούτοις οὔτε ὁ Καῖσαρ, ἀφ' οὗ ἐνίκησε τὸν Πομπήϊον, οὔτε ὁ Ἀντώνιος, ἀφ' οὗ ἐνίκησε τὸν Βρούτον, οὔτε ὁ Ὀκταβιανός, ἀφ' οὗ ἐνίκησε τὸν Ἀντώνιον, ἐτιμώρησαν τὰς ἑλληνικὰς πόλεις, διότι συνεμάχησαν μὲ τοὺς ἀντιπάλους των. Ἀπ' ἐναντίας ἔχι μόνον ἐσυγχώρησαν, ἀλλὰ καὶ εὐεργέτησαν αὐτὰς μὲ πολλὰς δωρεὰς χάριν τῶν προγόνων των. Ὁ Καῖσαρ μάλιστα καὶ ἔκτισεν ἐκ νέου τὴν Κόρινθον, ἣ ὁποία εἶχε καταστραφῆ ὑπὸ τοῦ Μομμίου, καὶ ἤρχισεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὴν κατασκευὴν τῆς στοᾶς τῆς Ἀθηνᾶς Ἀρχηγέτιδος (λείψανα αὐτῆς σφίζονται ἀκόμη λεγόμενα πύλη τῆς ἀγορᾶς). Ἰδίως ἕμως ἐπεριποιήθη τὰς ἑλληνικὰς πόλεις ὁ Ὀκταβιανός. Διεμοίρασεν εἰς αὐτὰς σίτον. Ἰδρυσεν πλησίον εἰς τὸ Ἄκτιον εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἐκεῖ νίκης του κατὰ τοῦ Ἀντωνίου λαμπρὰν πόλιν, τὴν Νικόπολιν. Ἐπροστάτευσεν τὰς Πάτρας καὶ τὴν Κόρινθον. Καὶ τέλος ἀπετελείωσεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὴν στοᾶν τῆς Ἀθηνᾶς Ἀρχηγέτιδος (εἰκ. 3). Εἶναι ἀληθὲς ἔτι ἀπὸ τοῦ Ὀκταβιανοῦ καὶ ἡ μεσημβρινὴ Ἑλλάς, ἕπως εἶαι αἱ Ῥωμαϊκαὶ ἐπαρχίαι, κυβερνᾶται ἀπὸ ἰδιαίτερον διοικητῆν. ὁ ὁποῖος ἔχει τὴν ἔδραν του εἰς τὴν Κόρινθον. Ἄλλὰ τώρα οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι μεταξὺ των ἔπαυσαν. Ἐπομένως αἱ καταπιέσεις, τὰς ὁποίας ἔκαμναν εἰς αὐτὴν οἱ Ῥωμαῖοι ὑπάλληλοι, ἦσαν μικρότεροι ἀπὸ τὰς συμφορὰς τῶν ἐμφυλίων πολέμων. Ἐνεκὰ δὲ τῆς μακρᾶς εἰρήνης αἱ πόλεις τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος ἀνέλαβαν οἰκονομικῶς. Ἐπειτα ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Ῥωμαίου διοικητοῦ δὲν ὑπήγχοτο ἔλη ἢ μεσημβρινὴ Ἑλλάς. Αἱ Ἀθηναί, ἢ Σπάρτη, τὸ Ἄργος ἢ Ἐλάτεια, αἱ Θεοπιαί, ἢ Τανάγρα, ἢ Αἰτωλία, ἢ Ἀκαρνανία καὶ ἢ Θεσσαλία ἐθεωροῦντο ἐλεύθεροι καὶ σύμμαχοι τῶν Ῥωμαίων. Ἐπομένως δὲν ἐπλήρωναν φόρους καὶ ἐπολιτεύοντο σύμφωνα μὲ τοὺς ἀρχαίους νόμους των.

6. Ὁ Αὐγούστος αὐτοκράτωρ. Οἱ ἐκ τοῦ οἴκου αὐτοῦ αὐτοκράτορες (31 π. Χ.—68 μ. Χ.)

Ὁ Ὀκταβιανός, ἀφ' οὗ ἐγινε μόνος κύριος τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, δὲν ἠθέλησε νὰ δεχθῆ τὸν τίτλον τοῦ δικτάτορος, διότι ὁ τίτλος αὐτὸς ἦτο μισητὸς εἰς τὴν Ῥώμην. Ἀντὶ τούτου ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ ὅποιος ἕως τῶρα ἐδίδοτο συνήθως ὑπὸ τοῦ στρατοῦ εἰς τοὺς νικητὰς στρατηγούς. Ὡσαύτως ἔλαβε καὶ ἓνα νέον τίτλον, τὸν τοῦ Αὐγούστου (=σεβαστοῦ), ὁ ὅποιος ἐδίδεν εἰς αὐτὸν ἱερὸν χαρακτῆρα.

Ὁ Αὐγούστος ἐδείχθη πολὺ εὐεργετικὸς ἡγεμόν. Ἐφερε τὴν τάξιν εἰς τὴν Ῥώμην καὶ μαζί με αὐτὴν τὴν εὐτυχίαν. Κατεσκεύασε πολλὰ μνημεῖα καὶ ἐπροστάτευσε τοὺς ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων. Δι' αὐτὸ τότε ἤκμασαν οἱ μεγαλύτεροι Ῥωμαῖοι ποιηταί, ὁ Βιργίλιος, ὁ Ὀράτιος, ὁ Ὀβίδιος κ. ἄ.

Δυστυχῶς οἱ διάδοχοι τοῦ Αὐγούστου δὲν ἦσαν ὅμοιοι με αὐτόν. Ὁ Αὐγούστος ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν 66 ἐτῶν τὸ 14 μ. Χ. Ἐπειδὴ δὲ δὲν εἶχεν υἱούς, ἐγιναν αὐτοκράτορες πλάγιοι συγγενεῖς αὐτοῦ ὁ Τιβέριος, ὁ Καλιγόλας, ὁ Κλαύδιος, ὁ Νέρων. Ὅλοι αὐτοὶ ὑπῆρξαν ὡμοὶ καὶ σκληροὶ τύραννοι, αἰμοδιψεῖς δὲ μέχρι παραφροσύνης.

Ἐπὶ τέλους οἱ εἰς τὰ διάφορα μέρη τῆς Αὐτοκρατορίας στρατοὶ ἐπανεστάτησαν καὶ ἀνεκήρυξαν αὐτοκράτορας τοὺς στρατηγούς των. Ἐκ τούτων δὲ ἐπεκράτησεν ὁ στρατηγὸς τοῦ στρατοῦ τῆς Ἀνατολῆς Βεσπεσιανός. Με αὐτὸν ἀρχίζει νέα δυναστεία αὐτοκρατόρων, ἡ τῶν Φλαβίων.

7. Οἱ Φλαβιοὶ (70—96).

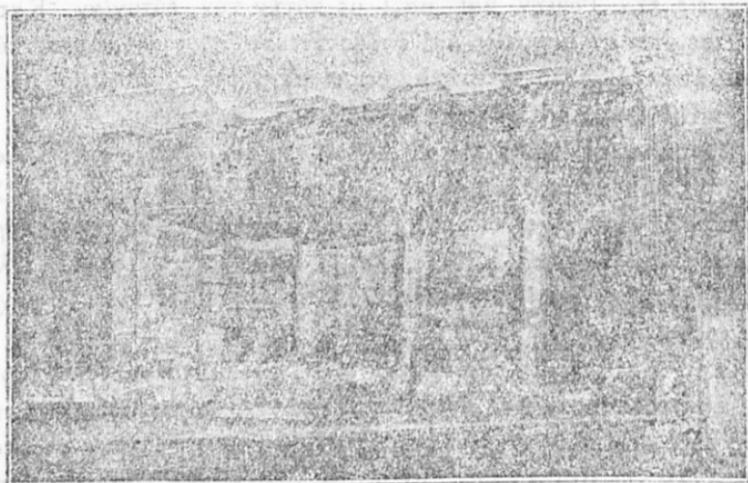
Ἐπὶ τοῦ Βεσπεσιανοῦ καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Τίτου ἐπανῆλθε πάλιν εἰς τὴν Ῥώμην ἡ τάξις, ἡ ἑποία εἶχε διασαλευθῆ ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Αὐγούστου. Διωρθώθησαν τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους, ἐπανῆλθεν ἡ πειθαρχία εἰς τὸν στρατὸν καὶ κατεβλήθησαν διάφοροι ἐπαναστάσεις, αἱ ὅποιαι ἐγιναν εἰς τὸ κράτος. Ἐξ αὐτῶν πολὺ σπουδαία εἶναι ἡ ἐπανάστασις τῶν Ἰουδαίων,

ένεκα τῆς ὁποίας ὁ Τίτος ἐκυρίαυσε καὶ κατέστρεψεν τὴν πρῶ-
τεύουσαν αὐτῶν Ἱερουσαλήμ.

Ὁ διαδεχθεὶς ἔμως τὸν Τίτον Δομιτιανὸς ὠμοίωζε μᾶλλον μὲ-
τὸν Νέρωνα. Διὰ τοῦτο ἔγινε συνωμοσία ἐναντίον του καὶ τὸν ἐδο-
λοφόνησαν.

8. Οἱ Ἀντωνῖνοι (96—192).

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δομιτιανοῦ ἡ σύγκλητος ἐξέλεξε αὐ-
τοκράτορα τὸν γηραιὸν συγκλητικὸν Νέρβαν. Ἀπὸ αὐτὸν ἀρχίζει
νέα σειρά λαμπρῶν αὐτοκρατόρων, οἱ ὁποῖοι ἐνομαζόνται Ἀν-
τωνῖνοι. Οἱ αὐτοκράτορες αὗτοι ἦσαν ὁ Τραϊανός, ὁ Ἀδριανός,

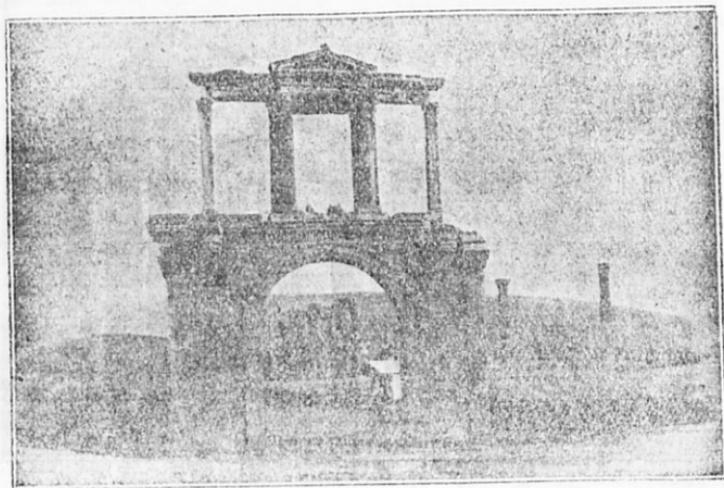
Εἰκ. 4. Στοὰ βιβλιοθήκης Ἀδριανοῦ· εἰς τὰς Ἀθήνας.

Ἀντωνῖνος ὁ εὐσεβής καὶ ὁ φιλόσοφος Μάρκος Αὐρήλιος. Ὁ δια-
δεχθεὶς ἔμως τὸν Μάρκον Αὐρήλιον υἱὸς του Κόμμοδος ὑπῆρξε
τύρανος αἰμοδιψής διὰ τοῦτο ἀπέθανε δολοφονηθεὶς.

Ἐκ τῶν αὐτοκρατόρων τούτων ὁ Ἀδριανὸς καὶ ὁ Μάρκος Αὐ-
ρήλιος ἐδείχθησαν πολὺ εὐεργετικοὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας.

Ὁ Ἀδριανὸς ἐστόλισε μὲ λαμπρὰ οἰκοδομήματα πολλὰς πό-
λεις τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίως τὰς Ἀθήνας, εἰς τὰς ὁποίας τρεῖς
φορὰς ἔμεινεν ἐπὶ πολλῶν χρόνων ζῶν ὡς πολίτης Ἀθηναῖος.

Κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ ἐκτίσθησαν τότε εἰς τὰς Ἀθήνας πολλοὶ ναοί, γυμνάσιον καὶ ἡμεγαλοπρεπὴς στοὰ ἐξ 120 κίονων μὲ βιβλιοθήκην (λείψανα αὐτῆς σφίζονται πλησίον εἰς τὴν παλαιὰν ἀγορὰν) (εἰκ. 4). Προσέτι ΝΑ. τῆς Ἀκροπόλεως πλησίον εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Ἰλισσοῦ ὁ Ἀδριανὸς ἔκτισε νέον πόλιον, εἰς τὴν ὁποίαν ἔδωκε τὸ ὄνομά του. Τοῦτο μαρτυρεῖ ἡ ἐκεῖ σωζομένη ἀψίς μὲ τὰς ἐπιγραφὰς τῆς (κοινῶς πύλη τοῦ Ἀδριανοῦ) (εἰκ. 5). Προσέτι ἀπετελείωσε τὸν εἰς τὸ μέρος τοῦτο τῆς πόλεως ναὸν

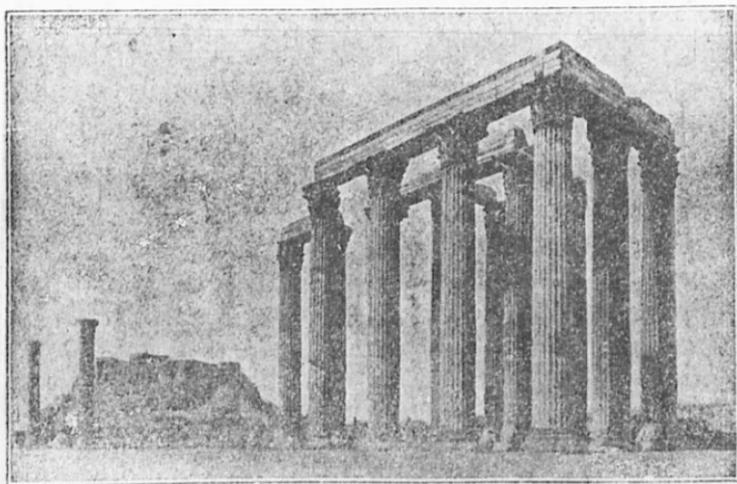
Εἰκ. 5. Ἀψίς τοῦ Ἀδριανοῦ εἰς τὰς Ἀθήνας

τοῦ Ὀλυμπίου Διός, τοῦ ὁποίου τὰ θεμέλια εἶχε θέσει ὁ Πεισίστρατος. Τοῦ ναοῦ τούτου σφίζονται ἀκόμη μερικοὶ κίονες καὶ μέρος τῶν θεμελίων τειχῶν τοῦ περιβάλλου (εἰκ. 6). Τέλος ὁ Ἀδριανὸς κατεσκεύασε τὴν ἀκόμη ὑπάρχον ὕδραγωγεῖον, τὸ ὁποῖον ἐξ αὐτοῦ ὀνομάζεται Ἀδριανέϊον.

Ὁ δὲ Μάρκος Αὐρῆλιος διωργάνωσε τὰς σχολὰς τῶν Ἀθηνῶν. Αἱ Ἀθηναῖοι ἐξακολουθοῦν πάντοτε νὰ εἶναι κέντρον τῆς παιδείας καὶ εἶχον σχολὰς, εἰς τὰς ὁποίας ἐδίδασκον πάντοτε φιλόσοφοι ὀνομαστοί. Ἔνεκα τούτου ἤρχοντο ἐκεῖ ἀπὸ ἔλλα τὰ μέρη σπουδασταὶ καὶ ἡ πόλις ἐφαίνετο ὡς καινὸν σχολεῖον ἐλλων τῶν ἐθνῶν. Τὰς σχολὰς αὐτὰς ὁ Μάρκος Αὐρῆλιος ὀργάνωσεν, ἔπωσε τὰ σημερινὰ πανεπιστήμια, μὲ διδασκάλους, οἱ ὅποιοι ἐμισθοδο-

τοῦντο μὲ μεγάλους μισθοὺς ἄλλοι μὲν ὑπὸ τῆς πόλεως, ἄλλοι δὲ ὑπὸ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ταμείου.

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀντωνίνων ἐξήσεν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ὁ περίφημος διὰ τὸν πλοῦτόν του καὶ τὴν γενναιοδωρίαν του Ἀθηναῖος φιλόσοφος Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς. Τοῦτου ὁ πατὴρ εἶχε γίνῃ πλούσιος ἀπὸ θησαυρόν, τὸν ὁποῖον εὔρεν εἰς τὴν οἰκίαν του. Τὸν θησαυρόν τοῦτον ὁ Ἡρώδης μετεχειρίσθη διὰ νὰ στο-

Εἰκ. 6. Ναὸς τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς εἰς τὰς Ἀθήνας.

λίῃ καὶ τὴν Ἑλλάδα ὅλην καὶ ἰδίως τὰς Ἀθήνας μὲ λαμπρὰ οἰκοδομήματα. Αὐτὸς ἐκτὸς πολλῶν ἄλλων ἔργων κατεσκεύασε ΝΔ. τῆς Ἀκροπόλεως τὸ μεγαλοπρεπὲς θέατρον, τὸ λεγόμενον ἀκόμη σήμερον Ὀφείον τοῦ Ἡρώδου, καὶ ἔκτισε πέραν τοῦ Ἰλισσοῦ τὸ Παναθηναϊκὸν στάδιον μὲ μάρμαρον τοῦ Πεντελικοῦ. Τὸ σημερινὸν στάδιον ἐκτίσθη ἐπάνω εἰς τὰ θεμέλια ἐκείνου μὲ ἔσοδα τοῦ μεγάλου ὁμογενοῦς Γ. Ἀβέρωφ.

9. Ἡ στρατιωτικὴ ἀναρχία καὶ αἱ βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαί.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κορμμόδου (192) ἐπῆλθεν εἰς τὴν Ῥώμην ἡ ἀναρχία. Οἱ αὐτοκράτορες εἶχον τὴν συνήθειαν νὰ δίδουσι εἰς τοὺς στρατιώτας τὴν ἡμέραν τῆς ἀνακηρύξεώς των χρηματικὰ

δώρα. Ἡ ἐκλογὴ λοιπὸν αὐτοκράτορας ἦτο ἔργον κερδοφόρον διὰ τὸν στρατὸν, ὃ ὁποῖος ἐπέβαλλεν αὐτόν. Ἐπομένως οἱ διάφοροι ῥωμαϊκοὶ στρατοὶ ἤθελον ὃ καθεὶς νὰ ἀνακηρύξῃ αὐτὸς τὸν αὐτοκράτορα διὰ νὰ λάβῃ τὰ δώρα. Ἐνεκα τούτου κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἀνεκηρύσσοντο συγχρόνως πολλοὶ αὐτοκράτορες. Μεταξὺ αὐτῶν ἠκολούθουν ἔπειτα πόλεμοι, καὶ ἐπὶ τέλους αὐτοκράτωρ ἔμενον ἐκεῖνος, ὃ ὁποῖος ἤθελε νικῆσαι τοὺς ἄλλους. Ἡ ἐποχὴ αὐτὴ ὀνόμαζεται στρατιωτικὴ ἀναρχία καὶ διήρκεσε περισσότερον ἀπὸ ἓνα αἶψα.

Κατὰ τὴν περίσδον αὐτὴν ἡ Αὐτοκρατορία παρέλυσεν, αἱ ἐπαρχίαι εὐρίσκοντο εἰς ἐπανάστασιν, τὰ σύνορα τοῦ κράτους ἦ ἔμενον ἀφρούρητα ἢ ἐφυλάσσοντο ἀπὸ τοὺς χειροτέρους στρατοὺς. Ἐκ τούτου ἐπωφελήθησαν οἱ πῆριξ βάρβαροι διὰ νὰ εἰσβάλουν εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν.

Οἱ βάρβαροι αὐτοὶ ἦσαν εἰς μὲν τὴν Δύσειν διάφοροι γερμανικοὶ λαοί, εἰς δὲ τὴν Ἀνατολὴν οἱ Πέρσαι, οἱ ὁποῖοι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐπανεστάτησαν κατὰ τῶν Πάρθων, κατέβαλαν αὐτοὺς καὶ ἔδρυσαν τὸ δεύτερον περσικὸν κράτος. Ἐκ τῶν βαρβάρων τούτων ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἐπέφεραν τὰς μεγαλυτέρας καταστροφὰς εἰς τὸ κράτος, ἦσαν οἱ Γότθοι, λαὸς γερμανικός. Οἱ Γότθοι ἤλθον ἀπὸ τὰς ὄχθας τοῦ Βιστούλα, ἐπέρασαν τὸν Δούναβιον καὶ ἐλεηλάτησαν πολλάκις τὴν Μοισίαν (σημερινὴν Σερβίαν καὶ Βουλγαρίαν), τὴν Θράκη καὶ τὴν Μακεδονίαν. Ἄλλοτε δὲ πάλιν μὲ ἀπειρα πλοιάρια κατέλαβαν τὸ Βυζάντιον καὶ διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου εἰσῆλθον εἰς τὸ Αἰγαῖον καὶ ἐλεηλάτησαν ἕλας τὰς ἀκτὰς αὐτοῦ, ἰδίως δὲ τὴν Πελοπόννησον καὶ τὰς Ἀθήνας. Οἱ αἱ ἐπιδρομαὶ ἕως αὐταὶ τῶν Γότθων ἐπὶ τέλους ἀπεκρούστησαν ὑπὸ τῶν ἐντοπίων Ἑλλήνων καὶ ὑπὸ τῶν ῥωμαϊκῶν στρατῶν.

Ἀπὸ τῆς ἀναρχίας αὐτῆς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος ἐσώθη, ἔταν ἀνήλθεν εἰς τὸν θρόνον ὃ ἐκ Δαλματίας στρατηγὸς Διοκλητιανός. Αὐτὸς πρῶτον μὲν κατέπαυσε τοὺς ἐμφυλίους πολέμους. Ἐπειτα διήρκεσε τὸ κράτος εἰς τέσσαρα μέρη, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἕν ἐκράτησεν αὐτός, τὰ δὲ ἄλλα τρία παρεχώρησεν εἰς τρεῖς συνάρχοντας. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ κράτος εὐκολώτερον διοικεῖτο καὶ εὐκολώτερον ὑπερησπίζετο ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΕΠΙΚΡΑΤΗΣΙΣ ΑΥΤΟΥ

1. Ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία.

Ἡ θρησκεία πρὸ τοῦ Χριστοῦ. Οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἀκμῆς τῶν εἶχον παύσει πλέον νὰ πιστεύουν, ὅπως πρὶν, εἰς τοὺς θεοὺς. Οἱ φιλόσοφοι εἶχον ἐξευτελίσει τὴν ἑλληνικὴν θρησκείαν. Ἀλλὰ καὶ δὲν εἶχον κατορθώσει νὰ τὴν ἀντικαταστήσουν μὲ ἄλλην. Ἡ ἀπιστία αὐτῆ τῶν Ἑλλήνων μετεδόθη μαζὶ μὲ τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν εἰς τὴν Ῥώμην, ὅταν οἱ Ῥωμαῖοι κατέκτησαν τὰς ἑλληνικὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς, κατὰ τὰ τελευταῖα δὲ ἔτη μάλιστα εἶχεν αὐξήσει πολύ. Ἡ ἀρχαία θρησκεία λοιπὸν κατέρρεεν. Ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὰ μαντεῖα ἔπαυσαν πλέον νὰ δίδουν χρησμούς, οἱ δὲ ναοὶ ἔμεινον ἔρημοι. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἄνθρωποι ἐρχόμενοι ἀπὸ τὴν Ἰουδαίαν ἐγκωμιάζον μίαν νέαν θρησκείαν, ἣ ὁποία ἐστηρίζετο εἰς τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν θεόν, εἰς τὴν ἀγάπην πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους καὶ εἰς τὴν ἀγάπην πρὸς τὸ ἀγαθόν. Ἡ θρησκεία αὐτῆ ἐκήρυττεν ὅτι ἔλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἴσοι μεταξὺ τῶν καὶ ὅτι μετὰ τὸν θάνατον ὑπάρχει ζωὴ, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ ἀνταμειφθοῦν, ἔσοι εἰς τὸν ἐδῶ βίον ὑποφέρουν. Ἡ νέα αὐτῆ θρησκεία ἦτο ἡ θρησκεία τοῦ Χριστοῦ. Αὐτῆ ὀλίγον κατ' ὀλίγον μετεμόρφωσε καὶ ἀνέτρεψε τὸν ἀρχαῖον κόσμον.

Διάδοσις τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἐξῆπλώθη μὲ μεγάλην ταχύτητα. Δώδεκα ἔτη μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ παρετηρήθη εἰς τὴν Ῥώμην ἡ παρουσία Χριστιανῶν. Τὴν ἐξάπλωσιν αὐτὴν ἠυκλόουν δύο πράγματα, πρῶτον ἡ ἐξάπλωσις εἰς ἕνα τὸν κόσμον τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὃ ὁποῖος ἔδωκεν εἰς τὴν νέαν θρησκείαν θαυμάσιον ὄργανον διαδόσεως, τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν· καὶ δεύτερον ἡ Ῥωμαϊκὴ κοσμοκρατορία, ἣ ὁποία εἶχε καταλύσει τὰ σύνορα μεταξὺ τῶν λαῶν.

Εἰς τὴν Ἰουδαίαν καὶ εἰς ἕνα τὴν Ἀσίαν, ὅπου ὑπῆρχον Ἰουδαῖοι τὴν νέαν θρησκείαν ἐδίδαξαν οἱ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ.

Ἐκήρυττον εἰς τοὺς Ἰουδαίους ἔτι ἦλθεν ὁ Μεσσίας, περὶ τοῦ ὁποίου ὠμίλουν οἱ Προφῆται. Ἀπὸ Ἰουδαίους λοιπὸν ἀπεταλέσθησαν οἱ πρῶτοι Χριστιανοί, καὶ κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους, διὰ τὴν γίνῃ τις Χριστιανός, ἔπρεπε πρῶτον νὰ γίνῃ Ἰουδαίος. Ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἔρριψεν αὐτοὺς τοὺς φραγμοὺς, ἦτο ὁ ἀπόστολος Παῦλος. Ὁ Παῦλος κατ' ἀρχὰς ἦτο Ἰουδαίος καὶ κατεδίωκε τοὺς Χριστιανούς, ὠνομάζετο δὲ Σαῦλος. Μίαν ἡμέραν ἐπορεύετο ἀπὸ τὴν Ἱερουσαλὴμ εἰς τὴν Λαμασκὸν διὰ τὴν συλλάβῃ τοὺς ἐκεῖ Χριστιανούς. Καθ' ὁδὸν τὸν περικυκλῶναι ἕνα δυνατὸν φῶς ἀπὸ τὸν οὐρανὸν καὶ πίπτει χαμαί. Τότε ἀκούει φωνὴν ἀπὸ τὸν οὐρανόν, ἣ ὁποία ἔλεγε «Σαῦλ, Σαῦλ, διατί με καταδιώκεις, ἐγὼ εἰμαι ὁ Χριστός, ἀδίκως κοπιᾶζεις». Ἐκτοτε ὁ Σαῦλος λαθὼν τὸ ὄνομα Παῦλος ἔγινεν ὁ θερμότερος κήρυξ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἐπῆγεν εἰς τὴν Συρίαν, εἰς τὴν Ἀραβίαν, εἰς τὴν Κύπρον, εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, εἰς τὴν Μακεδονίαν, εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα. Παντοῦ, ὅπου ἐπήγαγεν, ἐκήρυττε τὴν νέαν θρησκείαν καὶ ἔδρευεν ἐκκλησίας. Εἰς τὰς Ἀθήνας δὲ ὠμίλησεν ἐνώπιον τοῦ λαοῦ ἀπὸ τὸν Ἄρειον Πάγον. Καὶ ἐπίστευσαν τότε μερικοὶ Ἀθηναῖοι εἰς τὸν Χριστόν, μεταξὺ δὲ αὐτῶν ὁ Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης. Ἐπίσης ὁ Παῦλος ἐπορεύθη καὶ ἐκήρυξε τὴν νέαν θρησκείαν εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου καὶ ἀπεκεφαλίσθη ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Νέρωνος (65). Ὁ Παῦλος λοιπὸν ἔγινεν ὁ κήρυξ τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς ἕλα τὰ ἔθνη. Διὰ τοῦτο καὶ ὠνομάσθη Ἀπόστολος τῶν Ἐθνῶν.

Εἰς ἕλας τὰς πόλεις, εἰς τὰς ὁποίας εἶχε διαδοθῆ ὁ Χριστιανισμός, οἱ Χριστιανοὶ καθ' ἡμέραν συνηθροίζοντο εἰς μίαν οἰκίαν καὶ ἐκεῖ ἔψαλλον ὕμνους εἰς τὸν Θεόν. Ἐπειτα ἐκάθηντο εἰς ἕνα κοινὸν δεῖπνον, τὸ ὁποῖον ὠνομάζον ἀγάπην. Ὁ σύλλογος αὐτὸς τῶν Χριστιανῶν κάθε χώρας ὠνομάζετο ἐκκλησία. Οἱ Χριστιανοὶ κάθε ἐκκλησίας ἑθεωροῦντο ἀδελφοὶ καὶ ἔφερον εἰς τὸ κοινὸν δῶρα διὰ τοὺς ἀσθενεῖς καὶ πτωχοὺς. Οἱ ἐπίσημοί τε ἀπὸ αὐτοὺς διηύθυνον τὴν κοινότητα καὶ ἐτέλουν τὰ τῆς λατρείας. Αὐτοὶ ὠνομάζοντο πρεσβύτεροι. Ἄλλοι πάλιν ἦσαν ἐπιφορτισμένοι νὰ διευθύνουν τὴν περιουσίαν τῆς κοινότητος καὶ ὠνομάζοντο διάκονοι. Ἐκτὸς αὐτῶν εἰς ἐκάστην μεγάλην πόλιν ὑπῆρχε καὶ ἕνας ἀνώτερος ἀρχηγὸς τῶν Χριστιανῶν, ὁ ἐπίσκο-

πος. Ἡ Ἐκκλησία κάθε πόλεως ἦτο ανεξάρτητος. Ὅλοι ὅμως αἱ ἐκκλησίαι μαζί ἦσαν ἐνωμένοι με μίαν πίστιν καὶ ἀπετέλουν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ.

Οἱ κατὰ τῶν Χριστιανῶν διωγμοί. Τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος ἦτο πολὺ ανεξίτηρον. Ὅταν κατέκτα τοὺς λαοὺς, μετέφεραν εἰς τὴν Ῥώμην τοὺς θεοὺς των. Ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου μάλιστα εἶχεν ἰδρυθῆ εἰς τὴν Ῥώμην ὁ ναὸς τοῦ Πανθέου, διὰ νὰ δέχεται αὐτούς. Ἀλλὰ ἐκτὸς τῆς λατρείας τῶν θεῶν, εἰς τοὺς ὁποίους, ὅπως εἶδαμεν, οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἐπίστευον πλέον, εἶχεν ἐγκατασταθῆ εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος καὶ ἡ λατρεία τῶν αὐτοκρατόρων. Κάθε αὐτοκράτωρ μετὰ τὸν θάνατόν του ἀνεκηρύσσεται ὑπὸ τῆς συγκλήτου ὡς θεός. Ἡ λατρεία τῶν αὐτοκρατόρων ἐθεωρεῖτο δεῖγμα πίστεως εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν. Τὸ ἐναντίον ἐθεωρεῖτο ὡς ἔγκλημα προδοσίας τοῦ Κράτους.

Ἀλλὰ οἱ Χριστιανοί, ἂν καὶ ὡς πρὸς ὅλα τὰ ἄλλα ἦσαν πιστοὶ ὑπῆκοι τῶν Ῥωμαίων ἠρνοῦντο νὰ ἀποδώσουν εἰς τοὺς αὐτοκράτορας τιμὰς, αἱ ὁποῖαι ὀφείλοντο μόνον εἰς τὸν Θεόν. Ἐθεωροῦντο λοιπὸν διὰ τοῦτο ὡς ἐνοχοὶ προδοσίας κατὰ τοῦ κράτους. Ἐκ τούτου προήλθον οἱ διωγμοί.

Ἰστοροῦντες εἶπεν ὅτι ἐγέναν δέκα διωγμοί. Ὁ πρῶτος ὅμως, ὁ ὅποτος ἐγένετο ἐπὶ Νέρωνος δὲν εἶχεν ἀκόμη θρησκευτικὸν χαρακτῆρα. Ἐπὶ τοῦ Νέρωνος εἶχε γίνει εἰς τὴν Ῥώμην μεγάλη πυρκαϊά. Διεδόθη τότε ὅτι ἡ πυρκαϊά ἐγένετο κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος, ἐπειδὴ ἤθελε νὰ λάβῃ ἰδέαν τῆς πυρπολήσεως τῆς Τροίας ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Νέρων διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν κατηγορίαν ἀπέδωκε τὴν πρᾶξιν εἰς τοὺς Χριστιανούς καὶ διέταξε νὰ καοῦν ζωντανοὶ ἢ νὰ ῥιφθοῦν εἰς τὰ θηρία.

Θρησκευτικὸν χαρακτῆρα ἔλαβον οἱ διωγμοὶ ἀπὸ τοῦ Δομιτιανοῦ. Ἐκτοτε οἱ Χριστιανοὶ κατεδικάζοντο δι' ἀσέβειαν. Ἀλλ' οἱ διωγμοὶ ἔφεραν ἀποτέλεσμα ἀντίθετον ἀπὸ ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον ἐπερίμεναν. Ἀντὶ νὰ περιορίσουν ἠῦξανον τὸν ἀριθμὸν τῶν Χριστιανῶν. Εἰς ὅλην τὴν Αὐτοκρατορίαν ὁ Χριστιανισμὸς εἶχε τὸσον διαδοθῆ, ὥστε εἰς ὅλας τὰς πόλεις αὐτῆς ὑπῆρχον χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι. Ἐπειδὴ δὲ ὅλοι αἱ ἐκκλησίαι εὐρίσκοντο εἰς σχέσεις καὶ συνεννοοῦντο ἀναμεταξύ των, ἀπετέλουν ἰδιαίτερον κράτος μέσα εἰς τὸ ῥωμαϊκόν. Ἐνας αὐτοκράτωρ ἐνόησε τότε,

πόση δύναμις υπήρχεν εἰς τὸν Χριστιανισμόν, καὶ διὰ τὴν ἐπι-
φελήθη ἐξ αὐτοῦ ἀνεγνώρισεν ἐπισήμως τὴν ὑπαρξίν τῆς Χριστια-
νικῆς θρησκείας. Αὐτὸς ἦτο ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας.

2. Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας

Ὁ Κωνσταντῖνος μονοκράτωρ. Ὁ Διοκλητιανός, ἀφ' οὗ μὲ
τὴν διαίρεσιν τοῦ κράτους ἐξησφάλισεν αὐτό, παρητήθη ἀπὸ τὸν
θρόνον μὲ ἓνα ἐκ τῶν συναρχόντων του. Οἱ ἄλλοι ἔμειναν κύριοι
τοῦ κράτους καὶ διώρισαν ἄλλους εἰς ἀντικατάστασιν τῶν παραι-
τηθέντων. Μετ' ὀλίγον ἕνας ἀπὸ τοὺς αὐτοκράτορας, ὁ Κωνσταν-
τῖνος ὁ Χλωρός, ἀπέθανεν, ὁ δὲ στρατὸς ἀνηγόρευσε ὡς διάδοχόν
του τὸν υἱόν του Κωνσταντῖνον. Τοῦτον ἔμογε δὲν ἤθελον νὰ ἀνα-
γνωρίσουν οἱ ἄλλοι αὐτοκράτορες καὶ ἕνεκα τούτου ἐπῆλθε ῥῆξις
ἀναμεταξύ των. Ἦρχισε λοιπὸν πάλιν ὁ ἐμφύλιος πόλεμος.

Ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε μητέρα Χριστιανήν, τὴν Ἁγίαν Ἑλέ-
νην, καὶ ἐπομένως ἐγνώριζε τὴν ἔκτασιν, τὴν ὁποίαν εἶχε λάβει
ὁ Χριστιανισμός, καὶ ὅτι οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς στρατιώτας του
ἦσαν Χριστιανοί. Ὅταν λοιπὸν ἐπρόκειτο νὰ ἀγωνισθῇ ἐναντίον
τῶν ἀντιπάλων του, ἀπεφάσισε νὰ στηριχθῇ ἐπ' αὐτῶν. Λέγουν
ὅτι πρὶν ἀπὸ μίαν μάχην εἶδε μίαν ἡμέραν κατὰ τὴν μεσημβρίαν
ἐπάνω εἰς τὸν οὐρανὸν ἕνα φωτεινὸν σταυρὸν μὲ τὴν ἐπιγραφὴν
«ἐν τούτῳ νίκα». Ὁ Κωνσταντῖνος ἀναπαρέστησε τὸν σταυρὸν αὐ-
τὸν ἐπάνω εἰς μίαν σημαίαν, ἣ ὁποία ὠνομάσθη λάβαρον. Τοῦτο
ἐνθουσίασε τὸν στρατὸν του, καὶ ἐκέρδισε τὴν μάχην. Ἐκτοτε κα-
τώρθωσε νὰ καταβάλῃ ἔλους του τοὺς ἀντιπάλους, τὸν ἕνα κατόπιν
τοῦ ἄλλου, καὶ νὰ μείνῃ μόνος αὐτοκράτωρ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους
(306—337).

Ὁ Κωνσταντῖνος, ἀφ' οὗ ἐγινε μονοκράτωρ, ἐπεδίωξε καὶ κα-
τώρθωσε δύο πράγματα, τὰ ὁποία μετέβαλαν τὴν ὄψιν τῆς Αὐτο-
κρατορίας καὶ τοῦ κόσμου α') ἔκαμε τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν
ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ κράτους καὶ β') ἔδρασε νέαν πρωτεύουσαν
τοῦ κράτους, τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἐπίσημος ὁργάνωσις τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὁ Κωνσταντι-
νος, ὅπως εἶδαμεν, εἶχε προσκαλληθῆ εἰς τὴν Χριστιανικὴν πίστιν,
πρὶν γίνῃ μονοκράτωρ. Ἐν τούτοις δὲν ἐβαπτίσθη παρὰ μόνον,
ἔταν ἐπρόκειτο νὰ ἀποθάνῃ, διότι δὲν ἤθελε νὰ θυσιασθῆ τὸς

ἄλλους του ὑπηκόους. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ δὲν ἐπολέμησε τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν, μάλιστα καὶ ἔκτισε πολλοὺς ναοὺς εἰς τοὺς ἀρχαίους θεοὺς. Συγχρόνως ἕμως ὄχι μόνον ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Χριστιανοὺς νὰ ἐκτελοῦν ἐλευθέρως τὰ τῆς λατρείας των, ἀλλὰ καὶ διέταξε νὰ μὴν ἐργάζωνται τὰ δικαστήρια τὴν ἡμέραν τῆς Κυριακῆς καὶ ἀνεγνώρισε τοὺς ἐπισκόπους τῶν Χριστιανῶν ὡς δημοσίους ὑπαλλήλους, δηλ. ἔκαμε τὸν Χριστιανισμὸν ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ κράτους.

Ἐφ' οὗ ἕμως κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οἱ Χριστιανοὶ ἐπέτυχαν ὅτι ἤθελον, διηρέθησαν ἀναμεταξύ των. Ἐσχηματίσθησαν αἱ λεγόμεναι αἵρέσεις, δηλ. δοξασαίαι, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἀντίθετοι εἰς σπουδαῖα σημεῖα τῆς νέας πίστεως. Ἡ περιφημοτέρα ἀπὸ τὰς αἵρέσεις αὐτὰς ἦτο ἡ τοῦ Ἀρείου, ὁ ὁποῖος δὲν παρεδέχετο ὅτι ὁ Χριστὸς εἶνε ἴσος μὲ τὸν πατέρα Θεόν. Αἱ διακρίσεις αὐταὶ ἀνησύχουν τὸν αὐτοκράτορα, ὁ ὁποῖος ἐφροβεῖτο τὰς ταραχάς. Ἐκάλεσε λοιπὸν εἰς τὴν Νίκαιαν τῆς Μ. Ἀσίας (325) σύνοδον τῶν ἀνωτέρων κληρικῶν διὰ νὰ ὀρισθῶν τὰ ἄρθρα τῆς χριστιανικῆς πίστεως, Ἡ σύνοδος αὐτὴ ὠνομάσθη πρώτη οἰκουμενικὴ σύνοδος καὶ ἀπετελέσθη ἀπὸ 318 ἐπισκόπων καὶ ἄλλους ἐπιφανεῖς κληρικούς. Μεταξύ δὲ αὐτῶν διεκρίθη ὁ τότε διάκονος καὶ κατόπιν πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Ἀθανάσιος ὁ μέγας. Εἰς τὴν σύνοδον αὐτὴν παρουσία τοῦ ἰδίου αὐτοκράτορος συνεζητήθησαν καὶ ὀρίσθησαν τὰ 7 πρῶτα ἄρθρα τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως. Ἡ αἵρεσις τοῦ Ἀρείου κατεδικάσθη καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἀνέλαβε νὰ καταδιώξῃ καὶ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς αἵρετικούς.

Κτίσις τῆς Κων)πόλεως. Διπλοὶ λόγοι, πολιτικοὶ καὶ θρησκευτικοί, ἔκαμαν τὸν Κωνσταντῖνον νὰ ἰδρῦσῃ νέαν πρωτεύουσαν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἐπρεπεν ἢ πρωτεύουσα τοῦ κράτους νὰ εἶναι πλησίον εἰς τὸν Δούναβιν καὶ τὸν Εὐφράτην, διότι οἱ πέραν τούτων βάρβαροι, Γότθοι καὶ Πέρσαι, ἦσαν ἐπικίνδονοι μὲ τὰς ἐπιδρομάς των. Ἐπρεπεν ἐπίσης, διὰ νὰ θριαμβεύσῃ ἡ νέα θρησκεία, νὰ μὴ εἶναι ἢ πρωτεύουσα τοῦ κράτους γεμάτη ἀπὸ τὰς ἀναμνήσεις τῶν ἀρχαίων θεῶν, ὅπως ἦτο ἡ Ρώμη. Ἐνεκα τῶν λόγων αὐτῶν ὁ Κωνσταντῖνος ἰδρυσεν τὴν νέαν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους (330) εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἀρχαίου Βυζαντίου. Ἡ θέσις ἦτο κατὰλληλος. Ἦτο εὐκολος πρὸς ὑπεράσπισιν ἀπὸ οἰων-

ἔφερren ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Κατόκησε δὲ αὐτὴν ἀπὸ εὐγενεῖς Ῥωμαίους καὶ ἰδίως ἀπὸ πολλοὺς κατοίκους τῶν γειτονικῶν χωρῶν.

Ἡ Κωνσταντινούπολις ἀνεπτύχθη παρὰ πολὺ. Συνεκέντρωσε τόσον πλοῦτον ἐκ τοῦ ἐμπορίου καὶ ἀπέκτησε τόσην δύναμιν, ὥστε νὰ ἠμπορέσῃ ἐπὶ 11 αἰῶνας νὰ ἀντισταθῇ εἰς ὅλας τὰς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων.

Τὸ ἔργον τοῦ Κωνσταντίνου. Ὁ Κωνσταντῖνος ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν 63 ἐτῶν, ἐβασίλευσε δὲ 30 ἔτη. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς βασιλείας του ὁ ἀρχαῖος κόσμος μετεβλήθη. Ἔνεκα τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ αἱ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων ἀναμεταξύ των καὶ ἡ νομοθεσία τοῦ κράτους μετερρυθμίσθησαν σύμφωνα μὲ τὰς σωτηρίους ἀρχὰς τοῦ Εὐαγγελίου.

Ἐξαιρετικῶς ὁμοῦ δια τὸν Ἑλληνισμὸν ἡ βασιλεία τοῦ Κωνσταντίνου ἔχει μεγάλην σημασίαν. Μὲ τὴν Ἰδρουσιν τῆς νέας πρωτεύουσος τοῦ κράτους εἰς τὸ μέσον χωρῶν ἑλληνικῶν ἢ Ῥωμαϊκῆ αὐτοκρατορία μετεβλήθη εἰς Ἑλληνικὴν καὶ ἀνέζησε τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος.

Δικαίως λοιπὸν καὶ Χριστιανικῆ ἐκκλησία κατέταξε τὸν Κωνσταντῖνον μεταξὺ τῶν Ἁγίων καὶ ἡ ἑλληνικὴ Ἱστορία τὸν ὠνόμασε Μέγαν.

3. Οἱ διάδοχοι τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἡ ἀπόπειρα ἀναστηλώσεως τῆς εἰδωλολατρείας.

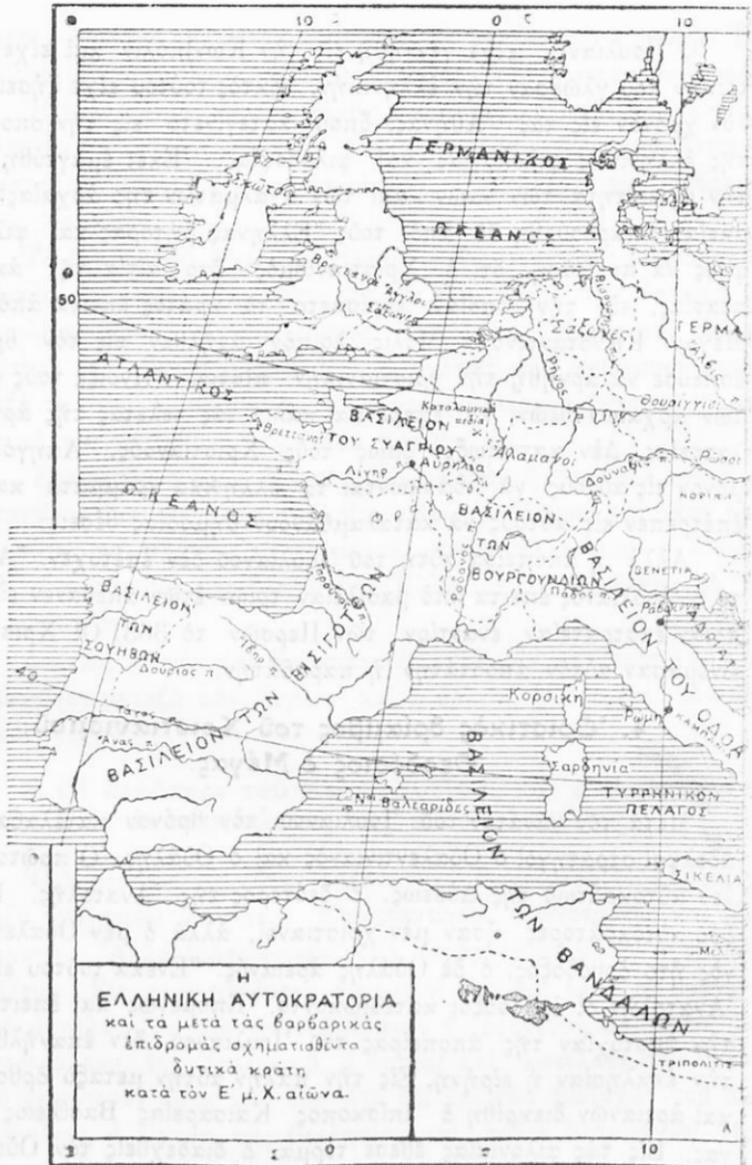
Ὁ Κωνσταντῖνος, ὅταν ἀπέθνησκε, διεμοίρασε τὸ κράτος μεταξὺ τῶν τριῶν υἱῶν του, Κωνσταντίνου, Κώνσταντος καὶ Κωνσταντίου. Ἀλλὰ τοῦτο ἐγένεν αἰτία νὰ ἀρχίσουν πάλιν οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι. Εἰς τοὺς πολέμους αὐτοὺς οἱ υἱοὶ καὶ ὅλοι οἱ συγγενεῖς τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ἀπέθαναν ἢ ἐφονεύθησαν ἐκτὸς ἐνὸς ἀνεψιοῦ του, τοῦ Ἰουλιανοῦ, ὁ ὁποῖος καὶ κατέλαβε τὸν θρόνον. Τὸ χειρότερον ὁμοῦ ἀπὸ ὅλα ἦτο ὅτι ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Κωνσταντίνου ἡ εἰρήνη, τῆς ἐκκλησίας καὶ πάλιν διεταράχθη. Πρῶτον οἱ Ἀρειανοὶ ἐπέτυχαν τὴν ὑποστήριξιν τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίου. Ἐπομένως οἱ χριστιανοὶ διηρέθησαν πάλιν εἰς δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα, τὰ ὁποῖα κατεδιώκοντο ἀναμεταξύ των. Ἐπειτα ὁ Ἰουλιανὸς ἐπροσπάθησε νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν εἰδωλολατείαν.

Ὁ Ἰουλιανὸς εἶχε γεννηθῆ εἰς τὴν Κων)πολιν καὶ εἶχε μητρικὴν του γλῶσσαν τὴν ἑλληνικὴν. Ἐκτὸς τούτου εἶχε ζήσει πολλὸν χρόνον εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου κατεγίνετο εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ φιλοσοφίας. Ἐκεῖ ἐμαγεύθη ἀπὸ τὴν ὠραιότητα τῶν ναῶν καὶ τῶν ἀγαλμάτων τῆς ἀρχαίας θρησκείας, παρεσύρθη δὲ ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας ῥήτορας καὶ φιλοσόφους νὰ πιστεύσῃ ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς ἦτο αἰτία τῆς ἀκαταστασίας, εἰς τὴν ὅποιαν εὕρισκετο τὸ κράτος ἔπειτα ἀπὸ τὸν Μέγαν Κωνσταντῖνον. Μόλις λοιπὸν ἀνήλθεν εἰς τὸν θρόνον ἔσπευσε νὰ ἀρνηθῆ τὴν χριστιανικὴν πίστιν. Ἦνοιξε τοὺς ναοὺς τῶν ἀρχαίων θεῶν, καὶ ἔφερε καὶ πάλιν τὰς τελετὰς τῆς ἀρχαίας λατρείας. Δὲν κατεδίωξεν ὅμως τοὺς Χριστιανούς. Ἀπηγόρευσε μόνον εἰς αὐτοὺς νὰ διδάσκωνται τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ δὲν ἐπέτρεπεν εἰς αὐτοὺς νὰ καταλαμβάνουν δημοσίας θέσεις.

Ἀλλὰ ἡ ἀπόπειρα αὐτῆ τοῦ Ἰουλιανοῦ δὲν ἐπέτυχεν. Ἄλλως τε ὁ Ἰουλιανὸς ἔπειτα ἀπὸ βασιλείαν τριῶν ἐτῶν ἀπέθανεν εἰς κάποιαν ἐκστρατείαν ἐναντίον τῶν Περσῶν τὸ 363. Οἱ Χριστιανοὶ ὠνόμασαν αὐτὸν ἀποστάτην ἢ παραβάτην.

4. Ὅριστικὸς θρίαμβος τοῦ Χριστιανισμοῦ. Θεοδοσίος ὁ Μέγας.

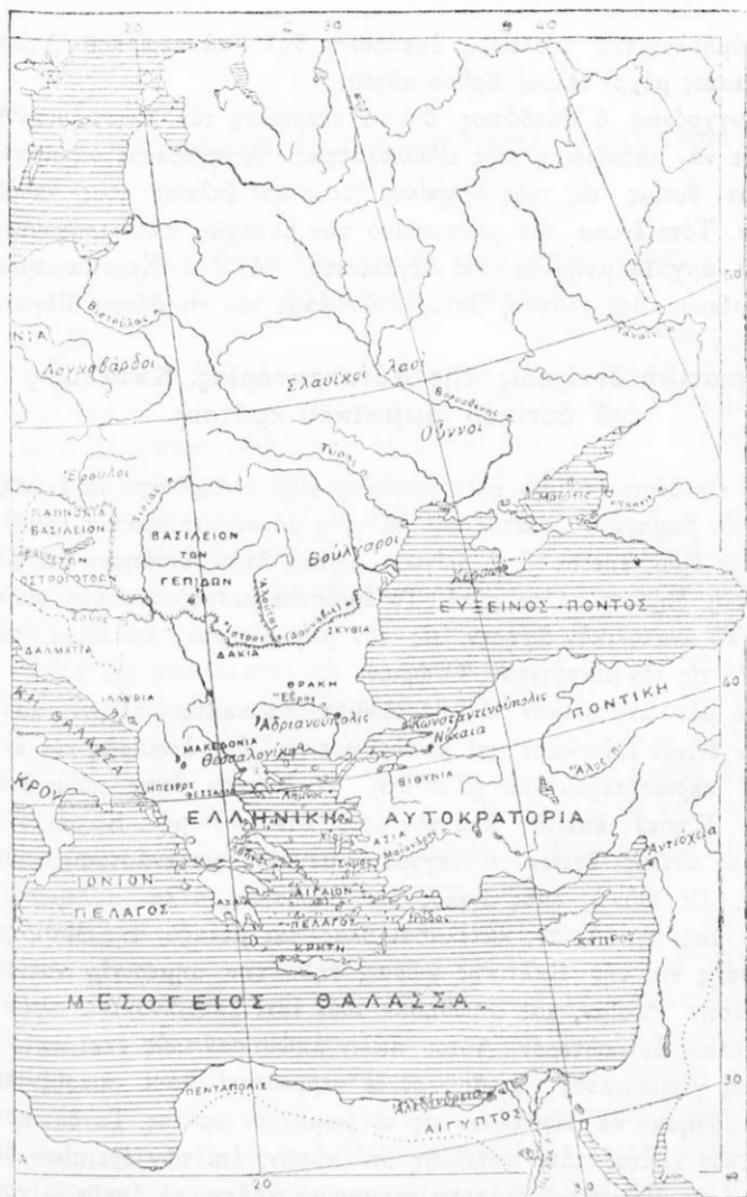
Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουλιανοῦ τὸν θρόνον κατέλαβαν δύο ἀδελφοὶ στρατηγοὶ ὁ Οὐαλεντινιανὸς καὶ ὁ Οὐάλης. Ὁ πρῶτος ἐγένετο αὐτοκράτωρ τῆς Δύσεως, ὁ δεύτερος τῆς Ἀνατολῆς. Καὶ οἱ δύο αὐτοκράτορες ἦσαν μὲν χριστιανοί, ἀλλὰ ὁ μὲν Οὐαλεντινιανὸς ἦτο ὀρθόδοξος, ὁ δὲ Οὐάλης ἀρειανός. Ἐνεκα τούτου εἰς τὴν Ἀνατολὴν οἱ ὀρθόδοξοι κατεδιώκοντο. Ἐπομένως καὶ ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἀποπείρας τοῦ Ἰουλιανοῦ δὲν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἡ εἰρήνη. Εἰς τὴν πάλιν αὐτὴν μεταξύ ὀρθοδόξων καὶ ἀρειανῶν διεκρίθη ὁ ἐπίσκοπος Καισαρείας Βασίλειος ὁ μέγας. Εἰς τὰς φιλονικίας ἔθεσε τέρμα ὁ διαδεχθεὶς τὸν Οὐάλεντα στρατηγὸς Θεοδοσίος. Αὐτὸς ἐτάχθη μὲ τὸ μέρος τῶν ὀρθοδόξων καὶ ἐδημοσίευσεν διάταγμα, διὰ τοῦ ὁποίου ὑπεχρεώοντο οἱ Χριστιανοὶ νὰ ἀκολουθοῦν τὸ σύμβολον τῆς πίστεως τῆς Ἀγῆς οἰκουμένης συνόδου. Προσέτι: δὲ ἔκαμε πατριάρχην εἰς τὴν Κων)πολιν τὸν εὐγλωττον ῥήτορα καὶ ὑπέρμαχον τῆς ὀρθοδοξίας Γρη-

Εικ. 8. Ἡ Αὐτοκρατορία

γόριον τὸν Ναζιανζηνόν, τὸν ὀνομαζόμενον Θεολόγον.

Ἄλλὰ μετ' ὀλίγον παρρουσιάσθη, νέα αἵρεσις, τοῦ Μακεδονίου, ὃ ὅποιος δὲν παρεδέχετο ὅτι: τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἶνε Θεός.

μετά τὰς βαρβαρικὰς ἐπιδρομάς.

Ὁ Θεοδόσιος διὰ νὰ κόψῃ τὸ κακὸν ἀπὸ τὴν ρίζαν τοῦ ἐκάλεσε νέαν οἰκουμένην σύνοδον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν (381). Αὐτὴ κατεδίκασε τὴν αἵρεσιν τοῦ Μακεδονίου καὶ ἐσυμπλήρωσε Ἄντων. Χωροφᾶ. Ἱστορία Β' Ἑλληνικοῦ, ἐκδόσις ζ'.

τὸ σύμβολον τῆς πίστεως, ἐπρόσθεσε δηλ. τὰ περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μέχρι τέλους ἄρθρα αὐτοῦ.

Συγχρόνως ὁ Θεοδοσίος διὰ νὰ στερεώσῃ τὸν Χριστιανισμὸν ἤρχισε νὰ καταδιώκῃ τοὺς εἰδωλολάτραις. Ἄπηγόρευσε νὰ προσφέρουν θυσίας εἰς τοὺς ἀρχαίους θεοὺς καὶ ἐκλείσει τοὺς ναοὺς αὐτῶν. Τότε ἕνεκα τοῦ φανατισμοῦ τῶν μοναχῶν κατεστράφησαν πολλὰ ἀρχαῖα μνημεῖα καὶ ἀγάλματα. Ἄλλ' ὁ Χριστιανισμὸς ἐθριάμβευσε. Διὰ τοῦτο ἡ Ἱστορία ὠνόμασε τὸν Θεοδοσίον Μέγαν.

Ὅριστικὴ διαίρεσις τῆς Αὐτοκρατορίας. Κατάλυσις τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους.

Ὁ Θεοδοσίος ὀλίγον πρὶν ἀποθάνῃ εἶχε κατορθώσει νὰ ἐνώσῃ ἕλον τὸν ῥωμαϊκὸν κράτος καὶ νὰ γίνῃ μόνος αὐτοκράτωρ (394). Ὁ ἴδιος ὅμως ἔπειτα ἀπὸ ὀλίγους μῆνας, ὅταν ἐνόησεν ὅτι θὰ ἀποθάνῃ, διήρесе πάλιν αὐτό. Τὸ ἐμοίρασε μεταξὺ τῶν δύο υἱῶν του. Τὸ ἀνατολικὸν ἄφησεν εἰς τὸν μεγαλύτερον Ἀρχάδιον, τὸ δυτικὸν εἰς τὸν μικρότερον Ὀνώριον.

Τὸ μὲν ἀνατολικόν, ὡς θὰ ἴδωμεν παρακάτω, ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐγένεν ἑλληνικὸν καὶ κατώρθωσε νὰ ζήσῃ λαμπρῶς καὶ ἐνδόξως περισσότερον ἀπὸ χίλια ἔτη. Τὸ δυτικὸν ὅμως μόλις ἕνα αἰῶνα ἐζήσεν ἔπειτα ἀπὸ τὸν ὀριστικὸν χωρισμὸν. Κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς ἐγένεν ἡ λεγομένη μεγάλη μετανάστασις τῶν ἐθνῶν. Οἱ Οὐνοὶ λαὸς ἄγριος καὶ βάρβαρος, ἀλλὰ πολεμικός, ἤλθαν ἀπὸ τὴν Ἀσίαν, κατέλαβαν ἕλας τὰς μεταξὺ τῆς Μαύρης θαλάσσης καὶ τῆς Βαλτικῆς χώρας, δηλ. τὴν σημερινὴν νοτιάν καὶ μέσην Ῥωσίαν, καὶ ἀπώθησαν τοὺς ἐκεῖ κατοικοῦντας σλαυικοὺς λαοὺς δυτικώτερον. Αὐτοὶ πάλιν ἀπώθησαν τοὺς ἐκεῖ κατοικοῦντας γερμανικοὺς λαοὺς, οἱ δὲ γερμανικοὶ λαοὶ πιεσθέντες ἠναγκάσθησαν νὰ εἰσβάλουν εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος. Τὸ δυτικὸν ῥωμαϊκὸν κράτος τότε κατελύθη ὑπ' αὐτῶν, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων δὲ αὐτοῦ ἐσχηματίσθησαν διάφορα γερμανικὰ κράτη, τὰ ὅποια ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐξαλατινίσθησαν καὶ ἐξεχριστιανίσθησαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ΄.

Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

1. Ὁ ἐξελληνισμὸς τοῦ ἀνατολικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους.

Ὅταν οἱ Ῥωμαῖοι κατέκτησαν τὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς, αὐταὶ ἀπὸ τὸ Ἀδριατικὸν πέλαγος ἕως τὸν Εὐφράτην ποταμὸν ἔλαβον ἑλληνικαί. Αἱ ἀρχαῖαι ἑλληνικαὶ ἀποικίαι κατ' ἀρχάς, ἔπειτα αἱ κατακτήσεις τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τὰ κράτη, τὰ ὅποια ἔδρυσαν οἱ διάδοχοί του, εἶχον ἐξελληνίσει ἕλην τὴν Ἀνατολήν, διότι διέδωσαν εἰς αὐτὴν τὴν ἑλλ. γλῶσσαν καὶ τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν. Καὶ οἱ Ῥωμαῖοι δέ, ὅταν κατέκτησαν τὰς χώρας αὐτάς, ὄχι μόνον ἐσεβάσθησαν καὶ υἱοθέτησαν τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν, ἀλλὰ καὶ συνετέλεσαν εἰς τὴν μεγαλυτέραν διάδοσιν αὐτοῦ. Τέλος ἐκεῖνο, τὸ ὅποσον συνετέλεσε παρὰ πολὺ εἰς τὸ νὰ ἐνισχυθῇ ὁ Ἑλληνισμὸς εἰς τὴν ἀνατολήν, εἶνε ἢ καταπληκτικὴ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς αὐτὴν. Ἡ γλῶσσα, εἰς τὴν ὁποίαν ἐγράφη τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ἔλα τὰ ἱερὰ βιβλία, ἢ γλῶσσα, μὲ τὴν ὁποίαν ἐδιδάχθη ἢ νέα θρησκεία, ἦτο ἢ ἑλληνικὴ. Ἐπομένως αὐτὴ διεδόθη ἀκόμη περισσότερον εἰς τὰς χώρας αὐτάς.

Δι' ἑλοὺς λοιπὸν τοὺς λόγους αὐτοὺς ὀλίγηρον τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἦτο ἐξελληνισμένον. Δὲν ἐχρειάζετο διὰ νὰ γίνῃ καὶ πολιτικῶς κράτος ἑλληνικόν, παρὰ νὰ σχηματισθῇ εἰς αὐτὸ ἓνα πολιτικὸν κέντρον καὶ νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τὸ δυτικόν. Τὸ κέντρον ἐσχηματίσθη μὲ τὴν ἔδρυσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου. Ὁ χωρισμὸς ἐγένετο ἀπὸ τὸν Θεοδοσίον τὸν Μέγαν. Ἐπὶ τῶν διαδόχων λοιπὸν αὐτοῦ τὸ ἀνατολικὸν κράτος ὀλίγον κατ' ὀλίγον λαμβάνει τὴν ἰδιαίτεράν του φυσιογνωμίαν ὡς κράτος ἑλληνικοῦ χριστιανικοῦ. Ἡ γλῶσσα τῶν κατοίκων του καὶ ἔλα αἱ συνήθειαι τῆς ζωῆς εἶναι ἑλληνικαί. Ἐπίσης ἢ παιδεία τοῦ κράτους καὶ αἱ τέχναι εἶναι ἑλληνικαί. Καὶ τέλος ἢ ἐκκλησία του γίνεταί καθαρῶς ἑλληνικὴ, διότι ὄχι μόνον

τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν μεταχειρίζεται, ἀλλὰ καὶ οἱ λειτουργοὶ τῆς ἑλληνικῆς μὲν φωνῶν ἔχουν. Καὶ ὁ μέγας Βασίλειος, ὁ ἐπίσκοπος πρὸς Καισαρείας, ὁ διώκτης τῶν Ἀρειανῶν, καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, ὁ διώκτης τοῦ Μακεδονίου, εἶχον σπουδᾶσαι εἰς τὰς φιλοσοφικὰς σχολὰς τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ κατόπιν ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννης ὁ Χρισόστομος, ὁ μεγαλύτερος ῥήτωρ τῆς Χριστιανισμοῦ, εἶχε μάθει ῥητορικὴν καὶ φιλοσοφίαν ἀπὸ τὸν περίφημον φιλόσοφον Λιβάνιον. Καὶ ἐν γένει εἰς ὅλους τοὺς λειτουργοὺς τῆς ἐκκλησίας τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἔδωσαν τὰ ὅπλα, μὲ τὰ ὅποια ἐπολέμησαν τὰς αἱρέσεις καὶ ἐστερέωσαν τὴν ὀρθοδοξίαν.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐπὶ τινὰ χρόνον τὸ ἐπίσημον κράτος ἐξακολουθεῖ νὰ ἔχῃ ὡς ἐπίσημον γλῶσσαν τὴν λατινικὴν. Ἀλλὰ ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ τοῦτο ἀναγκάζεται νὰ υποχωρήσῃ καὶ νὰ μεταχειρισθῇ τὴν γλῶσσαν τῶν ὑποκόων του, τὴν ἑλληνικὴν. Μόνον τὸ ὄνομα «Ῥωμαϊκὸν» διατηρεῖ ἐπὶ πολὺν χρόνον. Οἱ ἡγεμόνες του ὀνομάζονται αὐτοκράτορες καὶ βασιλεῖς Ῥωμαίων. Τοῦτο ὅμως δὲν ἔχει καμμίαν πραγματικὴν σημασίαν. Ἄλλως τε οἱ ἴδιοι οἱ πληθυσμοὶ τοῦ κράτους δὲν ὀνομάζουν τοὺς ἑαυτοὺς τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ Ῥωμαίους. Τοῦτο γίνεται, διότι ἡ λέξις Ἑλλην εἶχε χάσει τὴν σημασίαν τῆς καὶ ἐσήμαινε τὸν εἰδωλολάττην. Μόνον δέ, ἀφοῦ ἐπέρασαν αἰῶνες πολλοί, ἡ λέξις Ἑλλην ἀπέκτησε πάλιν τὴν σημασίαν τῆς. Διὰ τοῦτο βλέπομεν τὸν τελευταῖον αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως Κωνσταντῖνον τὸν Παλαιολόγον νὰ ὀνομάζῃ τὸν ἑαυτὸν τοῦ βασιλέα τῶν Ἑλλήνων καὶ τοὺς ὑπάρχουσας τοῦ Ἑλλήνων.

2. Ὁ Ἰουστινιανὸς (527—565).

Ὁ ἐξελληνισμὸς τοῦ ἀνατολικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, ὁ ὅποιος εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τὸ 395, ἐσταμάτησε μὲ τὴν ἀνάβασιν εἰς τὸν θρόνον τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὸ 527. Αὐτὸς εὐθύς, ἀφ' οὗ ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον, ἔβαλεν εἰς τὸν νοῦν του νὰ ἀποκτήσῃ τὴν δόξαν τῶν παλαιῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων, καὶ νὰ δώσῃ εἰς τὸ κράτος τὰ παλαιὰ σύνορα τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἦτο ἀνὴρ μετρίου ἀναστήματος μὲ κανονικὰ

χαρακτηριστικά και βρωμαλέος, συνάμα δὲ καὶ λιτοδίαιτος, πεπει-
θευμένος, συνετός, μετριοπαθῆς καὶ ἐργατικός. Πρὸ πάντων ὅμως
ἦτο πολὺ φιλόδοξος. Ἦθελε νὰ κάμῃ μεγάλα ἔργα διὰ νὰ δοξα-
σθῇ. Καὶ πραγματικῶς τὸ κατώρθωσεν, ὅχι διότι αὐτὸς εἶχε τὴν
ικανότητα νὰ τὰ κάμῃ, ἀλλὰ διότι εἶχε τὴν ἐπιτηδειότητα νὰ εὐ-
ρίσκη διὰ κάθε ἓνα ἀπὸ αὐτὰ τὸν κατάλληλον ἄνθρωπον. Τοιοῦ-
τοι ἦσαν οἱ στρατηγοὶ Βελισσάριος καὶ Ναρσῆς, ὁ νομομαθὴς Τρι-
θωνιανός, οἱ ἀρχιτέκτονες Ἀνθέμιος καὶ Ἰσίδωρος καὶ ἄλλοι. Αὐ-
τοὶ ἔκαμαν τὰ μεγάλα ἔργα, τὰ ὅποια ἐδόξασαν τὴν βασιλείαν
τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Εἰς τὴν λαμπρότητα ὅμως τῆς βασιλείας του
πολὺ συνετέλεσε καὶ ἡ σύζυγός του Θεοδώρα. Ἡ Θεοδώρα ἦτο τα-
πεινῆς καταγωγῆς, ἀλλ' εἶχε εὐφυῖαν μεγάλην καὶ ἔγινεν ὁ πι-
στότερος σύμβουλος τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Αὕτη δὲ ἔσωσεν αὐτὸν εἰς
τὴν στάσιν τοῦ Νίκα, ἣ ὅποια ἐξερράγη εἰς τὴν Κων)πολιν τῷ 532.

Ἡ στάσις τοῦ Νίκα. Εἰς τοὺς ἵπποδρομικοὺς ἀγῶνας, οἱ
ὅποιοι ἐγίνοντο εἰς τὸν ἵππόδρομον τῆς Κων)πόλεως, ἠγωνίζοντο
δύο ἄμαξαι. Τῶν ἄμαξῶν αὐτῶν οἱ ὀδηγοὶ ἐφέρουν ἐνδύματα τῆς
μῆς πράσινα καὶ τῆς ἄλλης γαλάζια. Ὁ κόσμος δέ, ὁ ὅποιος πα-
ρηκολούθει τοὺς ἀγῶνας, ἦτο μοιρασμένος εἰς δύο φατρίας, τῶν
πρασίνων καὶ τῶν γαλαζίων, ἀπὸ τὰ χρώματα τῶν ἄμαξηλατῶν.
Αἱ φατρίαὶ ὅμως αὐταὶ πολλάκις ἀνεμειγνύοντο καὶ εἰς τὰ πολιτι-
κά. Αὐτὸ ἔγινε καὶ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ.

Αἱ φατρίαὶ κάποτε εἰς τὸν ἵππόδρομον ἐζήτησαν ἀπὸ τὸν αὐ-
τοκράτορα νὰ παύσῃ μερικοὺς μισητοὺς ὑπουργούς. Ὁ Ἰουστι-
νιανὸς ἠρνήθη καὶ τότε αἱ φατρίαὶ διεσκορπίσθησαν εἰς τὴν πό-
λιν, ἐξηρέθησαν τὸν λαὸν καὶ ἐσήκωσαν μεγάλην ἐπανάστασιν.
Ἡ ἐπανάστασις αὐτὴ ὠνομάσθη στάσις τοῦ Νίκα, διότι οἱ στα-
σιασταὶ εἶχον ὡς σύνθημα τὴν κραυγὴν «Νίκα», τὴν ὅποιαν μετε-
χειρίζοντο κατὰ τοὺς ἀγῶνας οἱ ἄμαξηλάται διὰ νὰ παρακινοῦν
τοὺς ἵππους νὰ τρέχουν.

Ὁ ὄχλος τότε ἔθεσε πῦρ εἰς τὸ ἐπαρχεῖον καὶ αἱ φλόγες με-
τεδόθησαν ἀπὸ τὸν ἀνεμὸν καὶ ἔκαυσαν μέγα μέρος τῆς πόλεως.
Ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς αὐτῆς ἐκάη καὶ ὁ ἀρχαῖος ναὸς τῆς Ἀγίας Σο-
φίας. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐφοβήθη καὶ ἔσπευσε νὰ παύσῃ τοὺς μι-
σητοὺς εἰς τὸν λαὸν ὑπουργούς. Ἀλλ' ἔλαι του αἱ παραχω-
ρήσεις ἀπέβησαν μάταιαι. Τότε ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπηλίπισθη καὶ

ἀπεφάσισε νὰ φύγη. Ἄλλὰ τὸν ἔσωσεν ἡ Θεοδώρα. Αὐτὴ ἀντετάχθη εἰς τὴν γνώμην τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Τοῦ εἶπε τὸ περίφημον «καλὸν σάβανον εἶνε ἡ πορφύρα» καὶ τὸν ἠμπόδισε νὰ φύγη. Συγχρόνως συνεννοήθη μὲ τὸν στρατηγὸν Βελισσάριον, πῶς νὰ καταπαύσουν τὴν στάσιν. Ὁ Βελισσάριος ἐπήρε τοὺς στρατιώτας, ὅσοι εἶχον μείνει πιστοὶ εἰς τὸν Ἰουστινιανόν, καὶ ὤρμησεν εἰς τὸν ἱππόδρομον. Ἐκεῖ ἐπετέθη ἐναντίον τῶν σκασιαστῶν καὶ κατέσφαξε τοὺς περισσοτέρους. Ἡ στάσις κατεπνίγη εἰς τὸ αἶμά της (532).

Οἱ πόλεμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ὁ Ἰουστινιανὸς εὐθὺς ὡς ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον, εἶχε κατὰ νοῦν νὰ ἐνώσῃ πάλιν ἕλον τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος. Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ κατακτήσῃ τὴν Ἰταλίαν, τὴν ὁποίαν, ἔπως εἶδαμεν, εἶχον καταλάβει βάρβαροι λαοί, οἱ Γότθοι. Ἀλλὰ διὰ νὰ κάμῃ τοῦτο ἔπρεπε νὰ εἶναι ἡσυχος ἀπὸ τὴν Ἀνατολήν. Εἰς τὴν Ἀσίαν τότε ὑπῆρχεν ἕνας φοβερὸς ἐχθρὸς τοῦ κράτους, οἱ Πέρσαι. Τὸ περσικὸν κράτος, τὸ ὅποσον εἶχε καταλύσει ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος, εἶχε σχηματισθῆ πάλιν πρὸ ὀλίγων ἐτῶν καὶ πάντοτε παρηγώγει τὴν Αὐτοκρατορίαν. Ὁ Ἰουστινιανὸς λοιπὸν ἔστειλε πρῶτον ἐναντίον τῶν Περσῶν τὸν Βελισσάριον μὲ στρατὸν. Ὁ Βελισσάριος τοὺς ἐνίκησε καὶ ἔκοιμε μὲ αὐτοὺς εἰρήνην (531). Ἀφ' οὗ ὁ Ἰουστινιανὸς ἡσύχασεν ἀπὸ τοὺς Πέρσας, ἀπεφάσισε πλέον νὰ θέσῃ εἰς ἐνέργειαν τὰ σχέδιά του.

Πρῶτον ἔστειλε τὸν Βελισσάριον μὲ στρατὸν εἰς τὴν Ἀφρικὴν, τὴν ὁποίαν εἶχον καταλάβει οἱ ἄγριοι Βανδῆλοι. Ὁ Βελισσάριος ἐνίκησεν αὐτοὺς καὶ ὑπήγαγε τὴν χώραν εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν, τὸν δὲ βασιλέα τῶν Βανδῆλων ἔφερον αἰχμάλωτον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν (534).

Μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Ἀφρικῆς ὁ Ἰουστινιανὸς ἔστειλε τὸν Βελισσάριον εἰς τὴν Ἰταλίαν (535). Καὶ ἐδῶ ὁ Βελισσάριος ἐνίκησε τοὺς Γότθους καὶ κατέλαβε μέγα μέρος τῆς Ἰταλίας καὶ αὐτὴν τὴν Ρώμην. Ἐν ᾧ ὅμως ἦτο ἔτοιμος νὰ κυριεύσῃ ἕλην τὴν Ἰταλίαν, καλεῖται ὀπίσω ἀπὸ τὸν Ἰουστινιανόν, διότι ἄλλη ἀνάγκη παρουσιάσθη εἰς τὴν Ἀνατολήν. Οἱ Πέρσαι παρὰ τὰς συνθήκας, τὰς ὁποίας εἶχον κάμει, εἶχον εἰσβάλει εἰς τὴν Συρίαν καὶ ἐκυρίευσαν αὐτὴν (540). Ὁ πόλεμος λοιπὸν εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐχαλαρώθη. Μετ' ὀλίγον ὁ Βελισσάριος, ἀφ' οὗ ἐνίκησε τοὺς Πέρ-

σας, ἦλθε πάλιν ὀπίσω εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἀλλὰ δὲν κατορθῶσαι νὰ τελειώσῃ τὸν πόλεμον, διότι δὲν εἶχεν ἀρκετὸν στρατὸν μαζὶ του. Ἐπὶ τέλους ὁ Ἰουστινιανὸς στέλλει εἰς τὴν Ἰταλίαν νέον στρατὸν μὲ ἄλλον μεγάλον στρατηγὸν τὸν Ναρσῆν, ὁ ὁποῖος ἔπειτα ἀπὸ πολλὰς μάχας κυριεύει τὴν Ἰταλίαν (555).

Συγχρόνως μὲ τὴν κατάκτησιν τῆς Ἰταλίας ὁ Ἰουστινιανὸς κατώρθωσε νὰ καταλάβῃ καὶ τὴν μεσημβρινὴν Ἰσπανίαν.

Ἀλλὰ καὶ οἱ Πέρσαι, ἀφ' οὗ καὶ δευτέραν φοράν ἐνικήθησαν ἀπὸ τὸν Βελισσάριον, δὲν ἠσύχασαν. Τὸ 549 ἤρχισαν νέον πόλεμον, ὁ ὁποῖος διήρκεσεν ἑπτὰ ἔτη. Ἐπὶ τέλους ὁμοῦς ἀναγκάζονται νὰ εἰρηνεύσουν (556).

Τὰ ἔθνη τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶχον ἐκπληρωθῆ. Ἡ Αὐτοκρατορία ἔλαβε σχεδὸν τὰ παλαιὰ ὅρια τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἀλλὰ οἱ κατακτητικοὶ πόλεμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἠμπόδισαν τὴν υπεράσπισιν τῶν βορείων συνόρων τοῦ κράτους. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς χάριν αὐτῶν εἶχεν αἰκοδομήσει ὀλόκληρον σειρὰν φρουρίων. Ἀλλ' ἐντὸς τῶν φρουρίων τούτων δὲν ὑπῆρχεν ἀρκετὸς ἀριθμὸς στρατιωτῶν. Ἔνεκα τούτου βάρβαροι λαοὶ καὶ ἰδίως Σλαῦοι καὶ Βούλγαροι κάμνουν ἐπιδρομὰς συχνὰς εἰς τὸ κράτος καὶ προξενοῦν πολλὰς ζημίας εἰς αὐτό.

Εἰρηνικὰ ἔργα τοῦ Ἰουστινιανοῦ: Ἐν ᾧ οἱ στρατηγοὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ Βελισσάριος καὶ Ναρσῆς ἔκαμνον τὰ μεγάλα κατορθώματα, τὰ ὁποῖα ἀνεφέραμεν, αὐτὸς δὲν μένει ἀργός. Καταγίνεται εἰς ἄλλα μεγάλα εἰρηνικὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα ἐδόξασαν τὴν βασιλείαν του περισσότερο ἴσως ἀπὸ τὰ πολεμικά. Ἐκ τούτων τὸ λαμπρότερον εἶνε ἡ νομοθεσία του.

Ἡ Αὐτοκρατορία εἶχε τοὺς ῥωμαϊκοὺς νόμους. Ἀλλὰ εἰς τοὺς νόμους αὐτοὺς κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ὑπῆρχε τόσον μεγάλη σύγχυσις, ὥστε δὲν ἤξευρε κανεὶς ποιοὶ νόμοι ἰσχύουν καὶ ποιοὶ εἶναι καταργημένοι. Τὴν σύγχυσιν αὐτὴν ἀπεφάσισεν ὁ Ἰουστινιανὸς νὰ θεραπεύσῃ. Τὸ ἔργον αὐτὸ ἀνέθεσεν εἰς τὸν περίφημον νομοδιδάσκαλον Τριδωνιανὸν καὶ εἰς ἑννέα ἄλλους. Αὐτοὶ ἐξεκαθάρισαν τοὺς νόμους καὶ τὰ διάφορα νομικὰ συγγράμματα καὶ ἔκαμαν τρεῖς νομικὰς συλλογὰς. Αἱ συλλογαὶ αὗται ἐγράφθησαν σύμφωνα μὲ τὰς ἰδέας τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσ-

Σοφίας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ ναὸς αὐτὸς ἦτο ἀφιερωμένος ὄχι εἰς ἁγίαν ὀνομαζομένην Σοφίαν, ἀλλὰ εἰς τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ. Κατὰ πρῶτον εἶχε κτισθῆ ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου. Εἶχε κατ' ἄλλην μίαν φορά καὶ ἐκτίσθη ἐκ νέου. Καὶ πάλιν ἐκάη κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα. Τώρα ὁ Ἰουστινιανὸς τὸν ἀναικοδόμησε μεγαλύτερον καὶ λαμπρότερον. Ἀρχιτέκτονες αὐτοῦ ἦσαν ὁ Ἀνθέμιος καὶ ὁ Ἰσιδωρος ἀπὸ τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἐκτίσθη δὲ εἰς 6 ἔτη καὶ ἐξωδεύθησαν διὰ τὴν κτισθῆ καὶ στολισθῆ 320 περίπου ἑκατομμύρια χρυσῶν δραχμῶν.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐφρόντισεν ἀκόμη διὰ τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον. Ἰδίως δὲ ἐφρόντισε περὶ τῆς εἰσαγωγῆς εἰς τὸ κράτος τῆς καλλιεργείας τῆς μετάξης. Ἔως τώρα ἡ μέταξα ἐκόσμιζε πολὺ ἀκριβὰ, διότι πρὸς τὸν Κίναν καὶ ἡ μεταφορά τῆς ἐχρειάζετο πολλὰ ἐξοδα. Ἀλλὰ οἱ Κινέζοι δὲν ἄφιναν νὰ ἐξαχθῶν ἀπὸ τὴν Κίναν αὐτὰ μεταξοσκώληκος. Ὁ Ἰουστινιανὸς λοιπὸν, διὰ τὴν ἐπιτύχη τὸν σκοπὸν του, μετεχειρίσθη πανουργίαν. Δύο Ἑλληνες μοναχοὶ μετέβησαν εἰς τὴν Κίναν. Ἐκεῖ ἔμαθαν, πῶς καλλιεργεῖται ὁ μεταξοσκώληξ, καὶ ὅταν ἔφευγον, ἔκρυψαν αὐτὰ αὐτοῦ ἐντὸς τῶν βιβλίων των καὶ τὰ ἔφεραν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐδῶ ἐκαλλιέργησαν τὸν σπέρρον καὶ ἐδίδαξαν καὶ ἄλλους τὸν τρόπον τῆς καλλιεργείας του. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἤρχισεν ἡ καλλιέργεια τῆς μετάξης εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἡ ὁποία ἔφερεν εἰς αὐτὴν πολὺν πλοῦτον.

3. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ (565—610).

Ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὰ ὄνειρα αὐτοῦ ἀνατρέπονται. Οἱ Λογγοβάρδοι λαὸς γερμανικὸς ἐκ τῶν χωρῶν τοῦ Δουνάβεως, ἔκαμαν ἐπιδρομὴν εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν καὶ ἔδρυσαν ἐκεῖ κράτος βαρβαρικόν. Ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἡ ἐξουσία τῶν βασιλέων τῆς Κωνσταντινουπόλεως περιορίζεται μόνον εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν. Ἐπομένως ἡ Αὐτοκρατορία ἀναγκάζεται νὰ περιορισθῆ εἰς τὰ φυσικὰ τῆς σύνορα. Συγχρόνως ἡ ἰδέα ὅτι ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ κράτους πρέπει νὰ εἶναι ἡ λατινικὴ ἐγκαταλείπεται. Τὴν θέσιν τῆς λατινικῆς καταλαμβάνει ἡ ἑλληνικὴ, ἀφ' οὗ αὐτὴ ἦτο ἡ γλῶσσα ὄλου τοῦ κράτους.

Τὸ ἀνατολικὸν λοιπὸν ῥωμαϊκὸν κράτος ἀπὸ τῶρα εἶναι καθαρῶς ἑλληνικόν. Εἶναι δὲ τὸ μόνον πολιτισμένον κράτος τὴν ἐποχὴν αὐτήν. Μόνον ἐδῶ καλλιεργοῦνται αἱ τέχναι καὶ αἱ ἐπιστῆμαι. Μόνον ἐδῶ ἐξακολουθεῖ ἡ πολιτισμένη ζωὴ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων. Πρὸς Α. εἰς τὴν Ἀσίαν, πρὸς Β. καὶ πρὸς Δ. εἰς τὴν Εὐρώπην εἶναι βάρβαροι. Δι' αὐτὸ ὅμως καὶ δὲν παύει τὸ κράτος αὐτὸ νὰ προσβάλλεται ἀπὸ ἑλα τὰ μέρη. Ζηλεύουσιν τὴν πρῶσον καὶ τὰ πλοῦτῃ του.

Ἐκ Β. οἱ πέραν τοῦ Δουναβίως βάρβαροι, Σλαῦοι, Βούλγαροι καὶ Ἄδαροι, δὲν παύουσιν τὰς ἐπιδρομὰς των εἰς τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον. Οἱ Σλαῦοι μάλιστα, οἱ ὅποιοι εἰς μίαν ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς των ἔφθασαν καὶ ἕως τὴν Πελοπόννησον, ἐγκατεστάθησαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἰς πολλὰ μέρη τῆς Χερσονήσου. Ἐκ τὸς ὅμως ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰ ὄρεια σύνορα τοῦ κράτους, ὄλοι οἱ ἄλλοι ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐξελληνίσθησαν.

Πολὺ περισσότερον ἐπικίνδυνοι ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἰουστινιανοῦ γίνονται οἱ Πέρσαι. Αὐτοὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἤρχισαν πάλιν τὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος. Ὁ πόλεμος ἐναντίον αὐτῶν διαρκεῖ πολλὰ ἔτη. Οἱ Πέρσαι κυριεύουσιν τὴν Συρίαν, τὴν Παλαιστίνην, τὴν Αἴγυπτον, προχωροῦν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ φθάνουσιν ἕως τὴν Καλκηδῶνα ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἰς τὴν φοβερὰν ἐκείνην περίστασιν ἔσωσε τὸ ἑλληνικὸν κράτος ἓνας μεγάλος βασιλεὺς αὐτοῦ, ὁ Ἡράκλειος.

4. Ὁ Ἡράκλειος καὶ οἱ Περσικοὶ πόλεμοι (610—641).

Ὁ Ἡράκλειος καὶ τὰ 4 πρῶτα ἔτη τοῦ περσικοῦ πολέμου. — Ὁ Ἡράκλειος ἦτο ἀνὴρ ὠραῖος καὶ ῥωμαλέος, εἶχεν ἰσχυρὰν θέλησιν καὶ προσέτι: ἔξοχα στρατηγικὰ προτερήματα. Εἰς τὸν θρόνον ἀνέβη τὸ 610. Ἀλλὰ μόλις τὸ 622 ἤρχισε τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Περσῶν, διότι ἔπρεπε νὰ παρασκευασθῇ. Ὁ στρατὸς ἐπὶ τῶν προηγουμένων βασιλέων εὐρίσκατο εἰς μεγάλην παραλυσίαν καὶ ἀπὸ τὰς ἐπιτυχίας τῶν Περσῶν εἶχε χάσει τὸ θάρρος του. Κατὰ τὰ πρῶτα λοιπὸν ἔτη τῆς βασιλείας του ὁ Ἡράκλειος κατεγίνετο εἰς τὸ νὰ ἐτοιμάσῃ στρατὸν καὶ νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς αὐτὸν θάρρος. Εἰς αὐτὸ τὸν βοήθει ὁ τότε Πατριάρχης Σέργιος καὶ ὄλος ὁ κληρὸς. Θέτουν εἰς τὴν διάθεσίν του ὄλους τοὺς

θησαυρούς τῶν μοναστηρίων καὶ τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἐπειτα φανατίζουσαν τὸν λαὸν καὶ ἐξηγοῦν εἰς αὐτὸν ὅτι ὁ πόλεμος γίνεται διὰ τὰ ἀνακτῆσαι τὸν τίμιον σταυρὸν, τὸν ὁποῖον οἱ Πέρσαι εἶχον πάρει ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ πόλεμος λαμβάνει μορφήν θρησκευτικοῦ πολέμου. Καὶ ὁ Ἡράκλειος ἦτο κατ'ἀλληλως διὰ τὰ ἀναλάβῃ τὸν τοιοῦτον πόλεμον. Ἦτο φανατικὸς Χριστιανὸς καὶ εἶχε μεγάλην εὐλάβειαν εἰς μίαν εἰκόνα τῆς Παναγίας, τὴν ὁποίαν πάντοτε εἶχε μαζί του εἰς τοὺς πολέμους. Τὸν φανατισμὸν του δὲ αὐτὸν ἤξευρε νὰ τὸν μεταδίδῃ καὶ εἰς τοὺς στρατιώτας του.

Συγχρόνως μὲ τὴν προετοιμασίαν τοῦ στρατοῦ ὁ Ἡράκλειος κατέγεινεν εἰς τὸ νὰ ἐξασφάλισῃ τὰ νῶτά του ἀπὸ τοὺς Ἀδάρους καὶ Σλαβούς. Μὲ τοὺς Ἀβάρους ἔκαμεν εἰρήνην. Εἰς τοὺς Σέρβους καὶ Κροάτας ἐπέτρεψε νὰ ἐγκατασταθῶν εἰς τὰς σημερινὰς χώρας τῶν διὰ τὰ τοῦ χρησιμεύουν πρὸς ἀντιπερισπασμὸν κατὰ τῶν Ἀβάρων.

Ἀρ' οὐ λοιπὸν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡτοιμάσθη ὁ Ἡράκλειος, ἀφίκει εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὡς ἀντιβασιλεὺς τὸν ἀνήλικον υἱὸν τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ὡς κηθεμόνας αὐτοῦ τὸν Πατριάρχην Σέργιον καὶ τὸν ὑπουργὸν Βῶνον, τὴν ἀνοιξὶν δὲ τοῦ 622 ἐκστρατεύει ἐναντίον τῶν Περσῶν. Τὰ τέσσαρα πρῶτα ἔτη ὁ Ἡράκλειος νικᾷ πολλάκις τοὺς Πέρσας, τοὺς ἐκδιώκει ἀπὸ τὴν Μ. Ἀσίαν, ἔπειτα δὲ εἰσβάλλει εἰς τὸ κράτος τῶν καὶ κυριεῖται πολλὰς πόλεις καὶ πολλὰ λάφυρα.

Ἡ πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως.— Ἐν ᾧ ὁ Ἡράκλειος ἦτο ἔτοιμος νὰ εἰσβάλλῃ καὶ πάλιν τὸ 626 εἰς τὴν Περσίαν, μανθάνει ὅτι ἡ πρωτεύουσα πολιορκεῖται. Ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν Χοσρόης ἀπηλπισμένος ἀπὸ τὰς νίκας τοῦ Ἡρακλείου συνεννόηθη μὲ τοὺς Ἀβάρους, καὶ αὐτοὶ ἦλθαν καὶ ἐπολιορκῆσαν τὴν πόλιν. Ἐνα μῆρας δὲ τοῦ περσικοῦ στρατοῦ ἐπήγγε καὶ αὐτὸ ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὴν Χρυσόπολιν. Ἄλλ' ὁ Ἡράκλειος δὲν ἐταράχθη. Ἠξέυρεν ὅτι τὴν πόλιν εἶχεν ἀφήσει εἰς καλὰς χεῖρας. Ἀντὶ λοιπὸν νὰ τρέξῃ ἐκεῖ ὅπου ἐπερίμενον ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν, ἔστειλε μόνον βοήθειαν ἀπὸ 12 χιλ. ἀνδρας. Αὐτὸς ἔμεινε κοντὰ εἰς τὰ περσικὰ σύνορα διὰ νὰ μὴν ὀρμήσῃ εἰς τὸν περσικὸν στρατὸν ἐναντίον τῆς Κων(σταντινου)πόλεως.

Πραγματικῶς ὁ ὑπουργὸς Βῶνος εἶχε τακτοποιήσει καλὰ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς πόλεως. Ὁ δὲ πατριάρχης Σέργιος παρεκίνησε καθ' ἡμέραν τὸν λαὸν νὰ πολεμήσῃ γενναίως, καὶ τοῦ ἐνέπνεε τὴν πεποιθήσιν εἰς τὴν Παναγίαν, ἢ προστάτις τῆς πόλεως, δὲν ἔμπορεῖ νὰ τὴν ἀφήσῃ ἀβοήθητον. Τότε ἔγιναν οἱ χαιρετισμοὶ τῆς Παναγίας, οἱ ὅποιοι ψάλλονται ἀκόμη εἰς τὴν ἐκκλησίαν τὴν μεγάλην τεσσαρακοστήν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οἱ Ἕλληνες κατώρθωσαν νὰ ἀποκρούσουν ὄλας τὰς ἐφόδους τῶν βαρβάρων καὶ τοὺς ἠνάγκασαν νὰ φύγουν. Ἡ πόλις ἐσώθη. Οἱ κάτοικοι ἔσπευσαν εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας διὰ νὰ εὐχαριστήσουν τὴν Παναγίαν, ἢ ὅποια ἔσωσεν αὐτήν. Τότε δὲ ἔκαμαν καὶ τὸ τροπάριον. «Τῇ ὑπερμάχῳ Στρατηγῷ τὰ νικητήρια—ὡς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν εὐχαριστήρια—ἀναγράψω σοι Σοι ἢ πόλις Σου Θεοτόκε κλ.»

Κατασύντριψις τῶν Περσῶν. Μετὰ τὴν σωτηρίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἐτελείωσαν καὶ οἱ ἀγῶνες τοῦ Ἡρακλείου. Τὸ ἄλλο ἔτος (627) ὁ Ἡράκλειος εἰσβάλλει πάλιν εἰς τὸ περσικὸν κράτος καὶ κυριεῦει πολλὰς πόλεις καὶ πολλὰ φρούρια. Πλησίον εἰς μίαν ἀρχαίαν πόλιν τῆς Βαβυλωνίας, τὴν Νινευτ, ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν ἀποφασίζει νὰ ἀντιταχθῇ. Ἐκεῖ λοιπὸν γίνεται μεγάλη καὶ ἀποφασιστικὴ μάχη μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Περσῶν. Ὁ Ἡράκλειος κατανικᾷ καὶ καταστρέφει τοὺς Πέρσας. Ὁ δὲ Χοσρόης φεύγει εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κράτους. Ἀλλὰ δὲν ἔμπορεῖ πλέον νὰ σχηματίσῃ ἄλλον στρατόν. Ὁ λαὸς ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἰδίου υἱοῦ τοῦ Σιρόου ἐπαναστατεῖ καὶ τὸν φονεῦει. Ὁ Σιρόης, μόλις ἔγινε βασιλεὺς, ἀμέσως ἐζήτησεν εἰρήνην ἀπὸ τὸν Ἡράκλειον. Ὁ Ἡράκλειος τὴν παραχωρεῖ μὲ ἔρους πολὺ ἐπιεικεῖς. Οἱ Πέρσαι ἔδωσαν ὀπίσω ἔλους τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τὸ σπουδαιότερον ἀπὸ ἔλα τὸν τίμιον Σταυρόν, τὸν ὅποιον εἶχον ἀρπάσει ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα. Ὅρια δὲ τοῦ Περσικοῦ κράτους ὠρίσθησαν, ὅπως καὶ πρῖν, ὁ ποταμὸς Ἀράξης πρὸς Β. καὶ ὁ Εὐφράτης πρὸς Ν.

Ἐπειτα ἀπὸ τὴν εἰρήνην ὁ Ἡράκλειος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Κων(σταντι)πόλιν. Ὅλος ὁ λαὸς καὶ ἔλοι οἱ ἀρχόντες καὶ ἱερεῖς ἐπηγάγαν εἰς τὴν ἀσιατικὴν ὄχθην τοῦ Βοσπόρου διὰ νὰ προῦπαντήσουν τὸν νικητὴν αὐτοκράτορα. Μετὰ μεγάλην λοιπὸν συνοδείαν ὁ Ἡράκλειος περνᾷ τὸν Βόσπορον καὶ εἰσέρχεται εἰς τὴν πόλιν ἐπὶ ἄρματος τὸ ὅποιον ἔσυρον 4 ἐλέφαντες, ἐν ᾧ ἄνδρες προπορευόμενοι

ἐκράτουν τὸν τίμιον καὶ ζωοποιὸν Σταυρὸν, τὸ ἐνδοξότερον τρόπαιον τῶν κατορθωμάτων του.

Τὸ ἀκόλουθον ἔτος ὁ Ἡράκλειος ἔφερε τὸν τίμιον Σταυρὸν εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν καὶ τὸν ἔστησεν εἰς τὴν παλαιὰν του θέσιν τὴν 14 Σεπτεμβρίου 629, τὴν ἰδίαν ἡμέραν, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸν εἶχον στήσει τὴν πρώτην φορὰν, ἔταν εὐρέθη ἀπὸ τὴν μητέρα τοῦ Μ. Κωνσταντίνου τὴν Ἁγίαν Ἑλένην. Διὰ τοῦτο ἡ ἐκκλησία αὐτὴν ἡμέραν ἑορτάζει καὶ τὰς δύο ὑψώσεις τοῦ Σταυροῦ.

Ὁ Ἡράκλειος λοιπὸν κατεσύντριψε τὸ δεύτερον περσικὸν κράτος, μὲ τὸ κατόρθωμά του δὲ αὐτὸ ἀπέκτησε μεγάλην δόξαν. Καὶ δικαίως, διότι τὸ κατόρθωμα αὐτὸ ἦτο πολὺ μέγαλον. Εἶχε παραλάβει κράτος συντριμμένον καὶ ὑλικῶς καὶ ἠθικῶς. Καὶ ὅμως κατώρθωσε νὰ ἐξεγείρῃ εἰς αὐτὸ τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα, καὶ μὲ αὐτὸ νὰ τοῦ ἐμπνεύσῃ τόσον θάρρος, ὥστε νὰ κάμῃ θαύματα. Τὰ κατορθώματα τοῦ Ἡρακλείου μόνον μὲ τὰ κατορθώματα τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ὁ ὁποῖος κατεσύντριψε τὸ πρῶτον περσικὸν κράτος, ἤμποροῦν νὰ συγκριθοῦν.

Ἄλλὰ ἡ εἰρήνη, ἡ ὁποία μὲ τόσα αἵματα ἐξηγοράσθη, δὲν ἔμελλε νὰ διαρκέσῃ πολὺ. Μετ' ὀλίγον ἄλλος φοβερός ἐχθρὸς παρουσιάζεται, οἱ Ἄραβες.

5. Οἱ Ἄραβες.

Ὁ Μωάμεθ καὶ ἡ διδασκαλία του. Οἱ Ἄραβες κατόικουν εἰς τὴν Ἀραβικὴν χερσόνησον, ὠνομάζοντο δὲ καὶ Ἀγαρηνοὶ καὶ Ἰσμαηλίται, διότι ἐπίστευον ἔτι κατάγονται ἀπὸ τὸν Ἰσμαῆλ, τὸν υἱὸν τοῦ Ἀβραάμ καὶ τῆς Ἄγαρ. Οἱ περισσότεροι Ἄραβες, πρὸ τοῦ νὰ παρυσιασθῇ ὁ Μωάμεθ, ἦσαν εἰδωλολάτραι. Μερικαὶ ὅμως ἀπ' αὐτοὺς ἦσαν Ἰουδαῖοι καὶ μερικοὶ Χριστιανοί. Ὁλοῦς αὐτοὺς τοὺς συνήνωσεν εἰς μίαν θρησκείαν ἰδικήν του ὁ Μωάμεθ τὸν 7ον αἰῶνα.

Ὁ Μωάμεθ ἐγεννήθη, εἰς τὴν πόλιν τῆς Ἀραβίας Μέκκαν ἀπὸ μεγάλην οἰκογένειαν, ἀλλὰ πτωχὴν. Ἐπειδὴ ἔχασε τοὺς γονεῖς του μικρὸς, ἠναγκάσθη νὰ γίνῃ βοσκὸς, ἔπειτα ὅμως ἔκαμε τὸν ἔμπορον μὲ καρδάνια. Ἐνεκα τούτου περιῆλθεν εἰς τὴν Ἀραβίαν καὶ ἐσχετίσθη μὲ πολλοὺς Χριστιανούς καὶ Ἑβραίους. Ἀπ' αὐτοὺς ἔμαθε τὰς θρησκείας των καὶ τότε ἔβαλεν εἰς τὸν ναῦν

του να κάμῃ ἰδικήν του θρησκείαν. Ὅταν λοιπὸν ἔγινε 40 ἐτῶν, παρουσιάσθη εἰς τὴν Μέκκαν ὡς προφήτης καὶ ἐκήρυττεν ὅτι ὁ Θεὸς διὰ μέσου τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ παρήγγειλεν εἰς αὐτὸν νὰ διδάξῃ εἰς τὸν κόσμον ὅτι ἕνας εἶναι ὁ Θεὸς καὶ ὁ Μωάμεθ ὁ προφήτης του. Ἐλεγεν ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ χριστιανοὶ διέστρεψαν τὴν ἀληθινὴν διδασκαλίαν τοῦ Θεοῦ, ἣ ὁποία ἐφανερώθη εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ μετ' ἄλλους προφήτας καὶ μετ' τὸν μεγαλύτερον ἀπὸ ἅλλων, τὸν Ἰησοῦν. Ἐνεκα τούτου ὁ Θεὸς ἔστειλεν αὐτὸν ὡς τελευταῖον προφήτην, διὰ νὰ φωτίσῃ τοὺς ἀνθρώπους.

Ὁ Μωάμεθ ἐδίδασκεν ἀκόμη ὅτι ὑπάρχει μέλλουσα ζωὴ καὶ κρίσις. Κατ' αὐτὴν οἱ μουσουλμάνοι (πιστοὶ) θὰ κριθοῦν σύμφωνα μετὰ τὰς πράξεις των. Οἱ δίκαιοι θὰ ὑπάγουν εἰς τὸν παράδεισον καὶ ἐκεῖ θὰ ζοῦν αἰωνίως ζωὴν εὐτυχῇ. Οἱ ἁμαρτωλοὶ θὰ τιμωρηθοῦν, ἀλλὰ προσωρινῶς μόνον. Αἰωνία κόλασις περιμένει μόνον τοὺς ἀπίστους. Αὐτοί, καὶ καλοὶ ἂν εἶναι, θὰ τιμωροῦνται αἰωνίως διὰ τὴν ἀπιστίαν των. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἀπιστία τῶν διαφόρων λαῶν προέρχεται ἀπὸ ἄγνοιαν, ἔχουν καθήκον οἱ Μουσουλμάνοι νὰ φέρουν αὐτοὺς καὶ μετ' τὸ ξίφος ἀκόμη εἰς τὴν ἀληθινὴν πίστιν. Διὰ τοῦτο κατ' εὐθεῖαν εἰς τὸν παράδεισον πηγαίνουν, ὅσοι πιστοὶ φονεύονται εἰς τὸν πόλεμον χάριν τῆς διαδόσεως τῆς ἀληθινῆς πίστεως.

Ὅταν ἤρχισε νὰ διδάσκῃ τὴν νέαν του θρησκείαν ὁ Μωάμεθ, ἀμέσως πολλοὶ ἐκ τοῦ λαοῦ ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν. Εἰς τοῦτο πολὺ συνετέλεσε καὶ ἡ ἐπιληψία, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἔπασχεν. Πολλάκις δηλ. κατελαμβάνετο ἀπὸ νευρικὰς κρίσεις, ἐπιπτε χαμαί, ἐγύριζεν ἄνω κάτω τοὺς ὀφθαλμούς, ἔβγαζεν ἀφροὺς ἀπὸ τὸ στόμα καὶ ἔτριζε τοὺς ὀδόντας. Ὅλα αὐτὰ ἐνόμισαν ὅτι προέρχονται ἐκ τοῦ ὅτι συνωμίλει μετ' τὸν Ἀρχάγγελον.

Ὅταν ὀλίγον κατ' ὀλίγον οἱ ὀπαδοὶ του ἠδξήθησαν, οἱ εὐγενεῖς Μεκκανοὶ ἠπειλήσαν νὰ τὸν φονεύσουν, καὶ ὁ Μωάμεθ ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴν Μέκκαν καὶ νὰ ὑπάγῃ εἰς μίαν ἄλλην πόλιν τῆς Ἀραβίας, τὴν Μεδίαν (622). Ἡ φυγὴ αὐτῆ τοῦ Μωάμεθ (ἐγίρα) ἔπειτα ἐθεωρήθη ἀπὸ τοὺς Μουσουλμάνους ὡς μέγαν γεγονός, διότι ἐσώθη ὁ προφήτης. Δι' αὐτὸ τὸ ἔτος τοῦτο οἱ Μωαμεθανοὶ ἔχουν ὡς ἀρχὴν τῆς χρονολογίας των, ὅπως ἡμεῖς ἔχομεν τὸ ἔτος τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ.

θηρσκευτικὸν καὶ πολιτικὸν ἀρχηγὸν τὸν Μωάμεθ. Ὀλίγον χρόνον ἔπειτα ἀπὸ αὐτοῦ ὁ Μωάμεθ ἀπέθανε τὸ 632.

Κατακτήσεις τῶν Ἀράβων. Ὁ Μωάμεθ ἀφ' οὗ ἔγινε κύριος ὅλης τῆς Ἀραβίας, ἔβαλεν εἰς τὸν νοῦν του νὰ ὑποτάξῃ ὅλον τὸν κόσμον. Ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθασε νὰ θέσῃ εἰς ἐνέργειαν τὸ σχέδιόν του. Αὐτὸ ἐπροσπάθησαν νὰ κάμουν οἱ διάδοχοί του. Ἦρξαν λοιπὸν τὸν πόλεμον καὶ ἐναντίον τῶν Περσῶν καὶ ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων.

Ἐντὸς 5 ἐτῶν κυριεύουν ὅλον τὸ περσικὸν κράτος καὶ ἀναγκάζουν ὅλους τοὺς Πέρσας νὰ γίνουν Μωαμεθανοί. Ἀπὸ τὴν θρησκείαν τοῦ Μωάμεθ μόνον οἱ Χριστιανοὶ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι ἦσαν ἀνεκτοί. Ὅλοι οἱ ἄλλοι ὑποτασσόμενοι λαοὶ ἔπρεπε νὰ γίνουν Μωαμεθανοὶ ἢ νὰ ἐξολοθρευθοῦν.

Συγχρόνως οἱ Ἀραβες εἰσβάλλουν εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος. Κυριεύουν τὴν Δαμασκὸν καὶ ἔπειτα τὴν Ἱερουσαλήμ. Ὁ Ἡράκλειος προσπαθεῖ νὰ τοὺς ἐμποδίσῃ, ἀλλὰ τὸν νικοῦν καὶ μὲ δυσκολίαν κατορθώνει νὰ σώσῃ ἀπὸ τὴν Ἱερουσαλήν τὸν τίμιον Σταυρόν. Ἔως τὸ 640 οἱ Ἀραβες κυριεύουν ὅλην τὴν Συρίαν, τὴν Μεσοποταμίαν, τὴν Αἴγυπτον. Ἐπειτα κυριεύουν τὴν Ἀφρικὴν καὶ ἀπὸ ἐκεῖ περνοῦν εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ κυριεύουν καὶ αὐτὴν.

6. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἡρακλείου (641—717). Πρώτη πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.

Τὴν κατακτητικὴν ὁρμὴν τῶν Ἀράβων ἐσταμάτησαν οἱ διάδοχοι τοῦ Ἡρακλείου. Οἱ Ἀραβες, ἀφ' οὗ ἔγιναν κύριοι τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, δὲν ἠσύχασαν, ἀλλ' ἐξηκολούθουν τὰς ἐπιθέσεις ἐναντίον τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Ἐπὶ τοῦ ἐγγόνου τοῦ Ἡρακλείου Κώνσταντος (642—668) κατασκευάζουν στόλον καὶ δι' αὐτοῦ κυριεύουν τὴν Κύπρον καὶ τὴν Ρόδον. Συγχρόνως εἰσβάλλουν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ κυριεύουν πολὺ μέρος αὐτῆς. Ὁ Κώνστας ἐπιτίθεται ἐναντίον των καὶ κατορθώνει νὰ τοὺς ἐκδιώξῃ ἀπὸ τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ νὰ τοὺς κάμῃ νὰ ἀφήσουν τὰ κατακτητικὰ των σχέδια.

Ἐπὶ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Κώνσταντος Κωνσταντίνου Δ'

τοῦ ἐπονομαζομένου Πωγωνάτου (668—685) ἀποφασίζουσι νὰ κτυπήσουν τὸ ἐλληνικὸν κράτος εἰς αὐτὴν τὴν καρδίαν του. Ἐτοιμάζουσι λοιπὸν πολὺν στρατὸν καὶ στόλον καὶ ἔρχονται εἰς τὴν Κων)πολιν καὶ τὴν πολιορκοῦν ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης. Ἡ πολιορκία διήρκεισεν 7 ἔτη (671—678). Ἄλλὰ ὁ Κωνσταντῖνος κατάρθρωσε νὰ ἀποκρούσῃ ὅλας τὰς ἐπιθέσεις των καὶ ἐματαιώσῃ τὴν ἐπιχειρήσιν των. Εἰς τοῦτο ἐβοήθησε πολὺ αὐτὸν τὸ λεγόμενον ὑγρὸν πῦρ. Τὸ πῦρ τοῦτο εἶχεν ἐφεύρει ἕνας μηχανικὸς ὀνομαζόμενος Καλλίνικος, ἦτο δὲ κατασκευασμένον ἀπὸ διαφόρους ἐμπρηστικὰς ὕλας. Τὸ ἔρριπτον ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν μὲ σωλήνας καὶ δὲν ἔσθηνεν οὔτε μὲ τὸ νερόν.

Μὲ αὐτὸ λοιπὸν οἱ Ἕλληνες ἀπέκρουσαν ὅλας τὰς ἐπιθέσεις τῶν Ἀράβων καὶ ἐπὶ τέλους τοὺς ἠνάγκασαν ἔπειτα ἀπὸ 7 χρόνια, ἀφοῦ ἔχασαν πολὺν στρατὸν καὶ στόλον, νὰ λύσουν τὴν πολιορκίαν καὶ νὰ φύγουν.

Ἡ νίκη αὐτὴ τοῦ Κωνσταντῖνου ἔχει μεγάλην σημασίαν. Ἡ νίκη αὐτὴ δὲν ἔσωσε μόνον τὴν Κων)πολιν, ἀλλὰ καὶ ὅλην τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τοὺς Μωαμεθανούς. Δικαίως λοιπὸν οἱ μὲν κάτοικοι τῆς Κων)πόλεως ἔσπευσαν νὰ εὐχαριστήσουν τὴν Παναγίαν διὰ τὴν σωτηρίαν των καὶ ἠνώσαν τὴν ἀνάμνησιν καὶ τῆς πολιορκίας αὐτῆς μὲ τὸν «Ἀκάθιστον Ὑμνον», οἱ δὲ ἠγεμόνες τῆς Εὐρώπης ἔστειλαν πρέσβεις νὰ συγχαροῦν τὸν Κωνσταντῖνον διὰ τὸ μέγαλον του κατόρθωμα.

7. Δευτέρα πολιορκία τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.

Οἱ Ἀραβες καὶ ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἀποτυχίαν τῆς πρώτης πολιορκίας δὲν ἐγκατέλειψαν τὸ σχέδιον νὰ κατακτήσουν τὴν Κων)πολιν. Τὸν Κωνσταντῖνον Δ' εἶχον διαδεχθῆ αυτοκράτορες ἀνίκαιοι. Ἐκ τούτου ἐπωφελοῦμενοι οἱ Ἀραβες ἤρχισαν πάλιν ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἐπὶ τέλους, ἀφ' οὗ παρεσκευάσαν πολὺν στρατὸν καὶ στόλον, τὸ 717 ἔρχονται καὶ πολιορκοῦν δευτέραν φορὰν τὴν Κων)πολιν. Τὴν πόλιν καὶ τὸ κράτος ἔσωσε τότε ὁ στρατηγὸς Λέων Ἰσαυρος, ὁ ὁποῖος πρὸ ἑξ μηνῶν εἶχε κατορθώσει νὰ καταλάβῃ τὸν θρόνον.

**Αντ. Χωραφᾶ. Ἱστορία Β' Ἑλληνικοῦ, ἔκδοσις 5'*

Ἡ δευτέρα αὐτῆ πολιορκία τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων διήρκεσεν ἓνα ἔτος. Ὁ Λέων τοὺς ἐνίκησε πολλάκις, καὶ μὲ τὸ ὑγρὸν πῦρ κατέστρεψε τὸν στόλον των. Οἱ Ἀραβες ἀναγκάζονται νὰ φύγουν ἀπρακτοί, ἀφ' οὗ ἔπαθαν μεγάλας καταστροφάς. Ἀλλὰ καὶ τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου των εἰς τὸ ταξείδιον κατελήφθησαν ἀπὸ φοβερὰν τρικυμίαν καὶ κατεστράφησαν. Αἱ ζημίαι τῶν Ἀράβων εἶναι καταπληκτικαί. Ὑπολογίζεται ὅτι ἐχάθησαν 2500 πλοῖα καὶ 500 περίπου χιλιάδες ἄνδρες.

Μὲ τὴν ἀποτυχίαν καὶ τῆς δευτέρας αὐτῆς πολιορκίας τῆς Κων)πόλεως ἡ ὁρμὴ τῶν Ἀράβων ἐσταμάτησεν ὀριστικῶς. Καὶ τῆς πολιορκίας δὲ αὐτῆς τὴν ἀνάμνησιν ἡ Ἐκκλησία ἤνωσε μὲ τὸν Ἀκάθιστον Ὑμνον. Ὡστε δι' αὐτοῦ ἡ Ἐκκλησία πανηγυρίζει τὴν ἀνάμνησιν τριῶν πολιορκιῶν τῆς Κων)πόλεως, τῆς πολιορκίας τῶν Ἀράβων ἐπὶ Ἡρακλείου καὶ τῶν δύο τῶν Ἀράβων ἐπὶ Κωνσταντίου τοῦ Πρωγονάτου καὶ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου.

Εἰς τὸν Λέοντα ὁμως δὲν ὀφείλεται μόνον ἡ σωτηρία τῆς Κων)πόλεως ἀπὸ τῶν Ἀράβων. Αὐτὸς προσέτι ἔθεσε τὰς βάσεις τῆς ἀναδιοργανώσεως τοῦ Κράτους, διὰ τῆς ὁποίας προητοιμάσθη ἡ ἀκμὴ αὐτοῦ. Ἀλλὰ, πρὸ τοῦ νὰ ἐξετάσωμεν τὸ ἔργον αὐτοῦ, εἶναι καιρὸς νὰ ἴδωμεν, ποία ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Ἑλληνικῆς πλέον Αυτοκρατορίας κατὰ τοὺς χρόνους τούτους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΑΡΧΑΣ
ΤΟΥ 8ου ΑΙΩΝΟΣ

1. Τὸ Κράτος.

Ἡ μεταβολὴ τοῦ ἀνατολικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους εἰς ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν ἤρχισεν ἀπὸ τὸν χωρισμὸν τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἐπὶ Ἀρκαδίου κατὰ τὸ τέλος τοῦ 4ου αἰῶνος καὶ συνεπληρώθη ἐπὶ τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου κατὰ τὸ τέλος τοῦ 7ου. Ἡ φιλολογία του, ἡ τέχνη του, εἶλαι αἱ συνήθειαι τῆς ζωῆς, καὶ πρὸ πάντων ἡ γλῶσσά του εἶναι πλέον ἑλληνικά. Ἡ ἑλληνικὴ ἔχει γίνει πλέον ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ κράτους. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὰ ἔθνη τοῦ κράτους τώρα εἶναι περὶωρισμένα. Ἡ Ἰταλία σχεδὸν ἔλη, ἡ Συρία, ἡ Παλαιστίνη καὶ ἡ Αἴγυπτος ἀπεσπάρθησαν ἀπ' αὐτοῦ. Ἀλλὰ ἀκριβῶς, ἐπειδὴ τὸ κράτος περὶωρίσθη εἰς τὰς καθαρῶς ἑλληνικὰς χώρας, τοῦτο δίδει εἰς αὐτὸ περισσοτέραν συνοχὴν καὶ τὸ κάμνει ἱκανὸν ὄχι μόνον νὰ ζῆσῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ μεγαλοουργήσῃ καὶ νὰ γίνῃ τὸ ἰσχυρότερον καὶ τὸ μόνον πολιτισμένον κράτος τοῦ κόσμου.

Ὅντως ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία εἶναι τὸ μόνον κράτος τοῦ κόσμου κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτήν, τὸ ὁποῖον ἔχει ὀργανωμένην θαυμασίως τὴν διαίτησίν του. Ἐπίσης εἰς αὐτὴν μόνον ἀκμάζουσι τὰ ἔγγραμματα καὶ αἱ τέχναι. Αὐτὴ δὲ μόνον λόγῳ τῆς γεωγραφικῆς τῆς θέσεως συγκεντρώνει διὰ τοῦ ἐμπορίου, τῆς βιομηχανίας καὶ τῆς γεωργίας μυθῶδεις θησαυρούς. Αὐτὴ τέλος μόνον ἔχει στρατὸν καὶ στόλον ἰσχυρότατον καὶ πρωτεύουσαν ἀπόρθητον, τὴν Κων)πολιν, πρὸ τῶν τειχῶν τῆς ὁποίας εἶλαι αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων θραύονται. Δικαίως λοιπὸν ἔλεος ὁ τότε κόσμος ἐθεώρει τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν ἰκράτος παγκόσμιον καὶ τὸν βασιλέα αὐτῆς ὡς τὸν νόμιμον αὐτοκράτορα τοῦ κόσμου.

Ὁ αὐτοκράτωρ. Τὸ πολίτευμα τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας εἶναι ἀπόλυτος μοναρχία. Ὁ βασιλεὺς κατέχει τὴν ἀρχὴν ὄχι ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ λαοῦ, ὅπως ἐπὶ τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς

ἀλλὰ ἐλέη Θεοῦ, τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ ἐνσάρκωσις ἐπὶ τῆς γῆς. Διὰ τοῦτο καὶ εἶναι ὁ προστάτης τῆς ἐκκλησίας καὶ προεδρεύει καὶ ἐκτελεῖ τὰς ἀποφάσεις τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων. Ὁ βασιλεὺς ἔχει εἰς τὰς χεῖρας του ὅλην τὴν διοικητικὴν ἐξουσίαν. Ἐπομένως διορίζει καὶ παύει κατὰ βούλησιν ὅλους τοὺς ὑπαλλήλους. Ὁ βασιλεὺς εἶναι ὁ ὑπέρτατος δικαστὴς ἀπονέμων τὴν δικαιοσύνην διὰ τῶν δικαστηρίων. Ἐπομένως ὡς τοιοῦτος δὲν ὑπόκειται εἰς νόμους, διότι τοιοῦτος εἶναι ἡ θέλησίς του. Ὁ βασιλεὺς τέλος εἶναι ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ.

Ἡ ἐξουσία λοιπὸν τοῦ βασιλέως εἶναι ἰερὰ καὶ ἀπεριόριστος. Τοῦτο δεικνύει καὶ ἡ μεγαλοπρεπὴς ἐξωτερικὴ του παράστασις. Παρουσιάζετο μὲ ἐνδυμασίαν πολυτελῆ, ἡ ὁποία ἔλαμπεν ἀπὸ τὰ διάφορα χρώματα καὶ ἤστραπτεν ἀπὸ τὸν χρυσὸν καὶ τοὺς πολυτίμους λίθους. Ἡ ἐνδυμασία τῶν αὐτοκρατόρων ἦτο σχεδὸν ὁμοία μὲ τὴν σημερινὴν ἀρχιερατικὴν ἐνδυμασίαν. Ἐφόρου δηλ. χιτῶνα, ὁ ὁποῖος ἔφθανεν ἕως τοὺς πόδας (στιχάριον) μὲ ζώνην εἰς τὸ μέσον, ὑπεράνω δὲ αὐτοῦ χλαμύδα (σάκκος), ἐπὶ τῶν ὤμων πλατεῖαν ταινίαν (ὠμοφόριον), εἰς τὴν κεφαλὴν στέμμα μὲ σταυρὸν εἰς τὴν κορυφὴν (μίτρα), καὶ εἰς τοὺς πόδας ὑποδήματα κόκκινα μὲ χρυσοκεντήτους ἀετοῦς. Ἐκτὸς τούτου ὡς σύμβολα τῆς ἐξουσίας τῶν ἐκράτων εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα σκῆπτρον καὶ εἰς τὴν ἀριστερὰν σφαῖραν, ἡ ὁποία παρίστανε τὴν γῆν. Εἰς τὰς ἑορτὰς καὶ τὰς πανηγύρεις, εἰς τὰς παρουσιάσεις ξένων ἡγεμόνων καὶ πρέσβεων ὁ αὐτοκράτωρ ἐν μέσῳ τῶν ἀνλαμπῶν τῶν στολῶν, τὰς ὁποίας φοροῦν ὅλοι οἱ περὶ αὐτόν, ἐν μέσῳ τῆς μυθώδους πολυτελείας τῶν ἀνακτόρων μεγαλοπρεπῆς καὶ ἀπαστράπτων ἐκ τῆς ἐνδυμασίας του παρουσιάζετο ἐπὶ τοῦ θρόνου του ὡς θεός.

Ὁ Πατριάρχης. Εἶδαμεν (σελ. 42) πῶς κατ' ἀρχὰς ὡργανώθη ἡ ἐκκλησία κάθε μέρους μὲ τοὺς διακόνους τῆς, τοὺς πρεσβυτέρους τῆς καὶ τὸν ἐπίσκοπόν τῆς καὶ ὅτι αἱ διάφοροι ἐκκλησιαί εὐρίσκοντο εἰς σχέσεις ἀναμεταξύ των. Ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καθιερώθη, ὡς αἰεὶ ἐπρόκειτο περὶ σπουδαίου ζητήματος, νὰ συνέρχωνται ἀντιπρόσωποι ἀπὸ ὅλης τῆς ἐκκλησίας διὰ νὰ λύουν αὐτὸ, καὶ αἱ συνελεύσεις αὐταὶ ὠνομάσθησαν οἰκουμενικαὶ σύνοδοι. Κατ' ἀρχὰς λοιπὸν ἡ ἐκκλησία κάθε ἐπαρχίας ἦτο ἀνεξάρτητος. Ὅλιγον κατ' ὀλίγον ὅμως οἱ ἐπίσκοποι τῶν ἐπαρχια-

κῶν πόλεων ὑπετάχθησαν εἰς τὸν ἐπίσκοπον τῆς πρωτεύουσας τῆς ἐπαρχίας (μητροπόλεως) ὃ ὁποῖος ὠνομάσθη μητροπολίτης. Μερικαὶ πάλιν μητροπόλεις ἔνεκα τῆς σπουδαιότητος αὐτῶν ἐθεωρήθησαν ἀνώτεραι ἀπὸ τὰς ἄλλας. Αὐταὶ ἦσαν τῆς Ῥώμης, τῶν Ἱεροσολύμων, τῆς Ἀντιοχείας, τῆς Ἀλεξανδρείας, εἰς τὰς ὁποίας προσετέθη καὶ ἡ τῆς Κων)πόλεως μετὰ τὴν κτῆσιν αὐτῆς. Οἱ ἐπίσκοποι αὐτῶν ἔλαβον τὸν τίτλον τοῦ πατριάρχου. Οἱ πατριάρχαι ἔλοι ἐθεωροῦντο ἴσοι, ὡς πρόεδρος δὲ μόνον ἐθεωρεῖτο ὁ τῆς Ῥώμης, διότι ἡ Ῥώμη ἦτο ἡ ἀρχαία πρωτεύουσα τοῦ κράτους. Ἐφ' οὗ ἕως ἡ Ἰταλία, ἡ Συρία, ἡ Παλαιστίνη καὶ ἡ Αἴγυπτος ἀπεσπάσθησαν ἀπὸ τοῦ κράτους, ὁ πατριάρχης τῆς Κων)πόλεως ἀπέβη ὁ μόνος πατριάρχης εἰς αὐτό, καὶ ἐπομένως ἀπέκτησε μεγάλην δύναμιν ὄχι μόνον εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ τοῦ κράτους. Ἦτο πλουσιώτατος, διότι διέθετεν ὡς κύριος τὴν μεγάλην περιουσίαν τῆς ἐκκλησίας. Ἦτο ἰσχυρότατος, διότι εἶχεν εἰς τὴν διάθεσίν του τοὺς μοναχοὺς καὶ τὸν κλῆρον, οἱ ὅποιοι εἶχον μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ λαοῦ. Ἐπομένως ὁ πατριάρχης ἠδύνατο νὰ προσφέρῃ μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τὸ κράτος, ὅπως ἐγένεν ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου, ἀλλὰ καὶ ἠδύνατο νὰ μὴν ἀκούῃ τὰς διαταγὰς τοῦ αὐτοκράτορος καὶ νὰ ἐξεγείρῃ τὸν λαὸν εἰς στάσιν καὶ νὰ κατατιβάξῃ καὶ νὰ ἀνατιβάξῃ ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοκράτορας.

Ἐὰ δύο λοιπὸν ἀξιώματα τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ πατριάρχου ἦσαν ἀνεξάρτητα. Συνέβαιεν ὅμως, ὁσάκις ἐβασίλευεν ἀνὴρ ἰσχυρός, νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν θέλησίν του εἰς τὸν πατριάρχην καὶ νὰ διευθύνῃ τὴν ἐκκλησίαν. Ὅσάκις πάλιν ὁ βασιλεὺς ἦτο ἀνήλικος ἢ ἀνὴρ ἀδυνάτου χαρακτῆρος, ὁ πατριάρχης ἐγένετο παντοδύναμος. Πάντοτε ὅμως ἡ δύναμις τοῦ πατριάρχου ἐχρησίμευεν ὡς φραγμὸς εἰς τὴν παντοδυναμίαν τοῦ αὐτοκράτορος.

2. Ἐὰ γράμματα.

Ἡ παιδεία. Οἱ μεσαιωνικοὶ Ἕλληνες οὐδέποτε ἔπαυσαν νὰ μελετοῦν τὰ συγγράμματα τῶν προγόνων των. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις εἶχε χαρακτῆρα θρησκευτικόν. Ὡς σχολεῖα αὐτῆς ἐχρησίμευον αἱ μοναὶ καὶ οἱ νάρθηκες τῶν ἑκκλησιῶν. Αὐτοῦ οἱ παῖδες ἐδιδάσκοντο ἀπὸ μοναχοὺς ἢ ἱερεῖς ἀνά-

γνωσιν γραφήν και ἀριθμησιν, ἀνεγίνωσκον δὲ τὰ ἱερὰ βιβλία τῆς ἐκκλησίας και τοὺς βίους τῶν Ἁγίων. Ἄλλ' ἕμως κάθε μορφωμένος ἄνθρωπος ἔπρεπε νὰ ἔχη ἀναγνώσει τοὺς κυριωτέρους Ἑλληνας συγγραφεῖς. Τὴν μόρφωσιν αὐτὴν ἐλάμβανον εἰς σχολεῖα ἀνώτερα ἀπὸ διδασκάλους ἰδιωτικούς. Ἐκτὸς δὲ τῶν σχολείων αὐτῶν ὑπῆρχον και ἀνώτεροι φιλοσοφικαὶ σχολαὶ εἰς τὰς Ἀθήνας τὴν Ἀλεξάνδρειαν, τὴν Ἀντιόχειαν, τὴν Βηρυττόν, τὴν Γάζαν, τὴν Τύρον και ἰδίως εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μάλιστα ὑπῆρχε και εἶδος Πανεπιστημίου σημερινοῦ, τὸ Πανδιδακτήριον, τὸ ὁποῖον ἰδρύθη τὸ 425.

Ἡ λογοτεχνία. Οἱ μεσαιωνικοὶ Ἕλληνες δὲν ἤρκοῦντο μόνον εἰς τὸ νὰ μελετοῦν τοὺς ἀρχαίους, ἀλλὰ ἔκαμνον και ἰδικὰ τῶν συγγράμματα. Ἰδίως ἠγάπων πολὺ νὰ γράφουν ἱστορίαν. Περίφημος δὲ ἱστορικός κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν εἶναι ὁ Προκόπιος, ὁ ὁποῖος ἔγραψεν ἱστορικὰ συγγράμματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

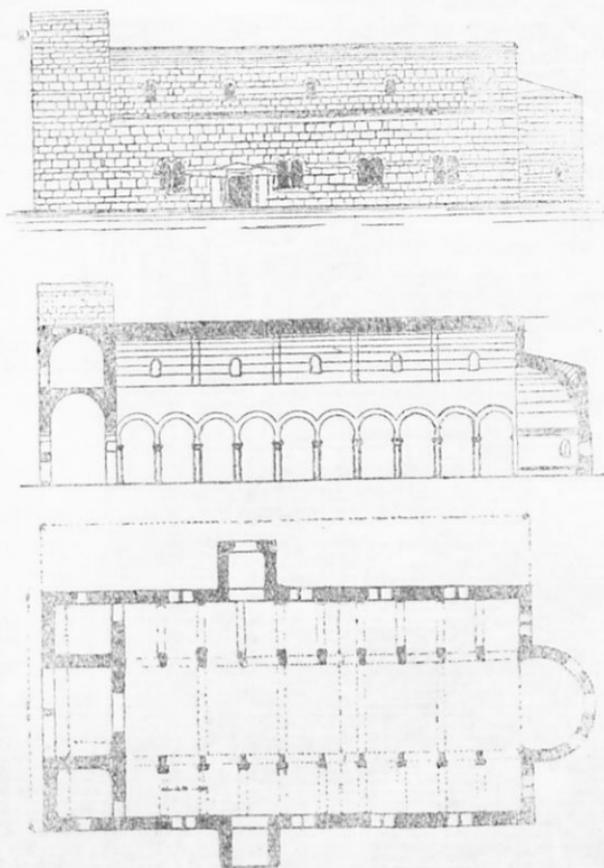
Και τὰ θεολογικὰ συγγράμματα κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν εἶναι ἄφθονα. Εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ἡ ἀνάγκη τῆς στερεώσεως τῆς πίστεως και τῆς καταπολεμήσεως τῶν διαφόρων αἱρέσεων. Οἱ ἐπισημότεροι δὲ συγγραφεῖς εἶναι οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας Βασίλειος ὁ μέγας, Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς και Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος. Αὐτοὶ δὲ διέπρεψαν και ὡς ἐκκλησιαστικοὶ ῥήτορες και μάλιστα ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὁ ὁποῖος θεωρεῖται ὁ μεγαλύτερος ῥήτωρ τῆς Χριστιανισμοῦ.

Ἄλλο τέλος εἶδος τοῦ πεζοῦ λόγου, τὸ ὁποῖον καλλιεργεῖται κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν, εἶναι τὸ μυθιστόρημα.

Και εἰς ἕλα ἐπίσης τὰ εἶδη τῆς ἀρχαίας ποιήσεως καταγίνονται πολὺ οἱ μεσαιωνικοὶ Ἕλληνες. Ἰδίως ἕμως εὐδοκίμοῦν εἰς ἕνα νέον εἶδος αὐτῆς, τὴν ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν. Τὰ ποιήματα αὐτῆς ὀνομάζονται ὕμνοι. Πολλοὶ δὲ ἀπὸ τοὺς ὕμνους αὐτοὺς ψάλλονται ἀκόμη εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Οἱ ποιηταὶ τῶν ὕμνων ὀνομάζονται μελωδοί, και περιφημότεροι ἀπ' αὐτοὺς εἶναι ὁ Ῥωμανὸς και ὁ Πατριάρχης Σέργιος, ὁ ὁποῖος ἔγραψε τοὺς χαιρετισμοὺς τῆς Παναγίας.

3. Ἡ τέχνη.

Καί ἡ τέχνη ἢ βυζαντινὴ, ἔπως καί ἡ λογοτεχνία, ἀποτελεῖ συνέχειαν τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς μετὰ τὴν διαφοράν ὅτι τώρα εἶναι συνδυασμένη μετὰ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν.

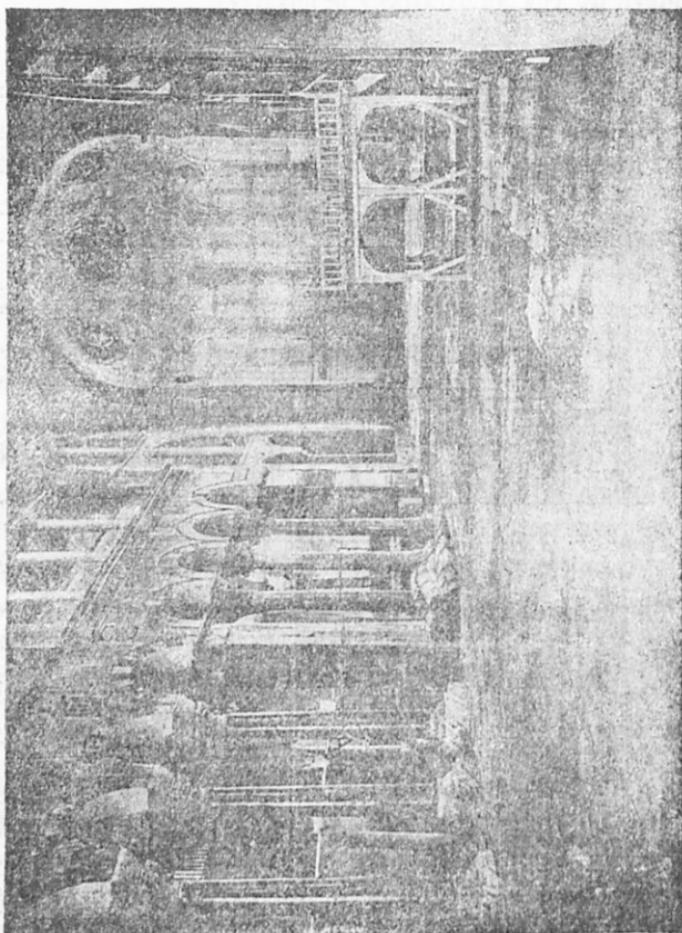

Εἰκ. 11. Δρομικοὶ ναοί.

Ἡ ἀρχιτεκτονική. Τὰ παλάτια τῶν αὐτοκρατόρων καί τὰ ἄλλα δημόσια καί ἰδιωτικά οἰκοδομήματα κατεστράφησαν. Εὐτυχῶς διεσώθησαν πολλοὶ ναοί, ἀπὸ τοὺς ὁποίους μανθάνομεν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς.

Οἱ ναοὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἔχουν τὸ σχῆμα τῶν ἀρχαίων. Ὁ ναὸς τώρα δὲν χρησιμεύει ὡς κατοικία τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ὡς

τόπος διά τὴν συνάζονται οἱ Χριστιανοὶ καὶ νὰ προσεύχονται, Ἔπρεπε λοιπὸν ἐσωτερικῶς νὰ εἶναι εὐρύχωρος, Κατ' ἀρχὰς οἱ ναοὶ ἦσαν ὀρθογώνια οἰκοδομήματα, τὰ ὅποια ἐσωτερικῶς διηροῦντο εἰς σειρὰς κίονων εἰς τρία καὶ καμμίαν φοράν εἰς πέντε

Εἰκ. 22. Ὁ Ναός τοῦ Ἁγίου Δημητρίου τῆς Θεσσαλονίκης.

μέρη. Τὸ μεσαῖον ἦτο εὐρύτερον καὶ ὑψηλότερον καὶ εἶχεν ὑψηλὰ εἰς τοὺς τοίχους, οἱ ὅποιοι ἐπερίσσευσαν ἀπὸ τὰ πλάγια μέρη, παράθυρα. Εἰς τὸ βάθος δὲ πρὸς ἀνατολὰς εἶχεν ἡμικυκλικὴν ἀψίδα. Ἐκεῖ ἐσχηματίζετο τὸ ἱερόν. Ἐμπρὸς δὲ ἀπὸ τὴν δυτικὴν πλευρὰν ὑπῆρχε στενὸς πρόδρομος, ὃ ὅποιος ὠνομάζετο νάρθηξ.

Ἐμπρὸς τέλος ἀπὸ ἑλόν τὸ οἰκοδόμημα ὑπῆρχεν αὐλὴ μὲ μίαν βρύσιν εἰς τὸ μέσον. Αἱ ἐκκλησίαι αὗται ὀνομάζονται βασιλικαὶ ἢ βρομικαὶ ναοὶ (εἰκ. 11). Μὲ αὐτὸ τὸ σχέδιον ἐκτίσθησαν ἑλαίαι ἐκκλησίαι ἐπὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ τῶν διαδόχων του, ὅπως καὶ ἡ παλαιὰ ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Σοφίας εἰς τὴν Κων-πολιν. Τοιοῦτος εἶναι ὁ περίφημος ναὸς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου

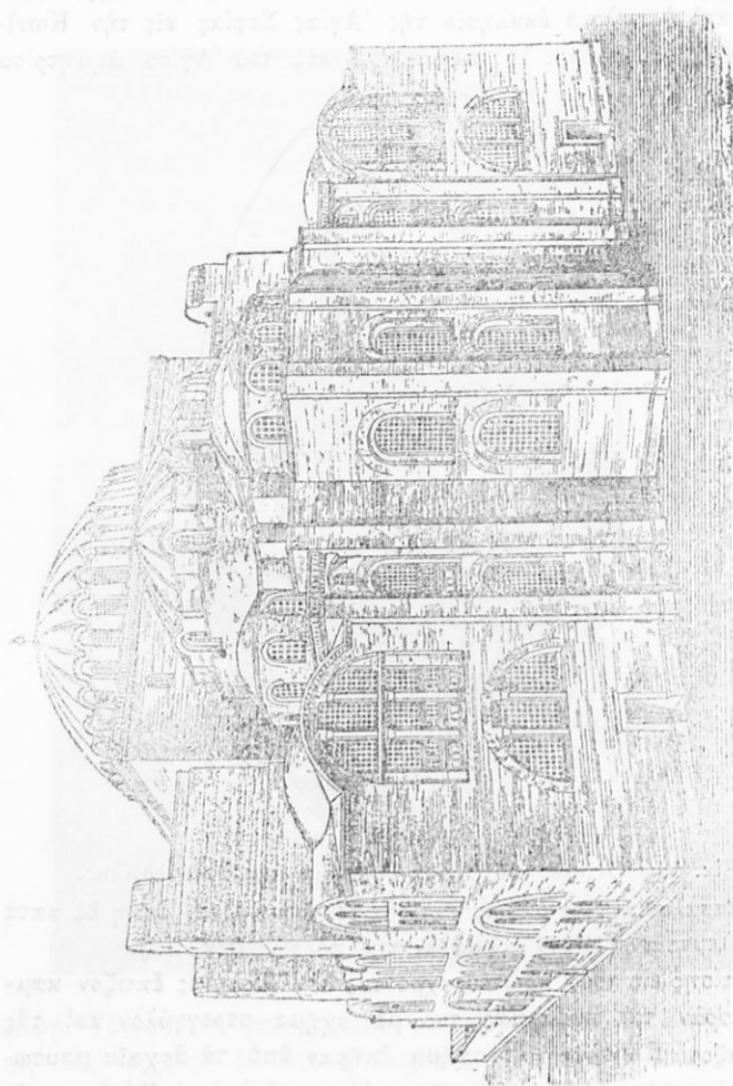

Εἰκ. 13. Ὁ Ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς Θεσσαλονίκης.

τῆς Θεσσαλονίκης, ὁ ὁποῖος ἐκτίσθη τὸν ὄγδοον αἰῶνα, ἐκάλει δὲ κατὰ τὴν τελευταίαν (1917) πυρκαϊάν τῆς πόλεως (εἰκ. 12).

Ἐπίσης εἰς τοὺς πρώτους χρόνους αἱ Ἑλληνες ἐκτιζον καμμίαν φορὰν τὰς ἐκκλησίας των μὲ σχῆμα στρογγύλον καὶ τὰς ἐσκέπαζον μὲ θόλον. Τὸ σχῆμα ἐπῆραν ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα μαυσωλεῖα, τὰ ὅποια ἦσαν τάφοι στρογγύλοι, καὶ ἀπὸ τὸ Πάνθειον τῆς Ῥώμης. Τοιοῦτος εἶναι ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς Θεσσαλονίκης (εἰκ. 13).

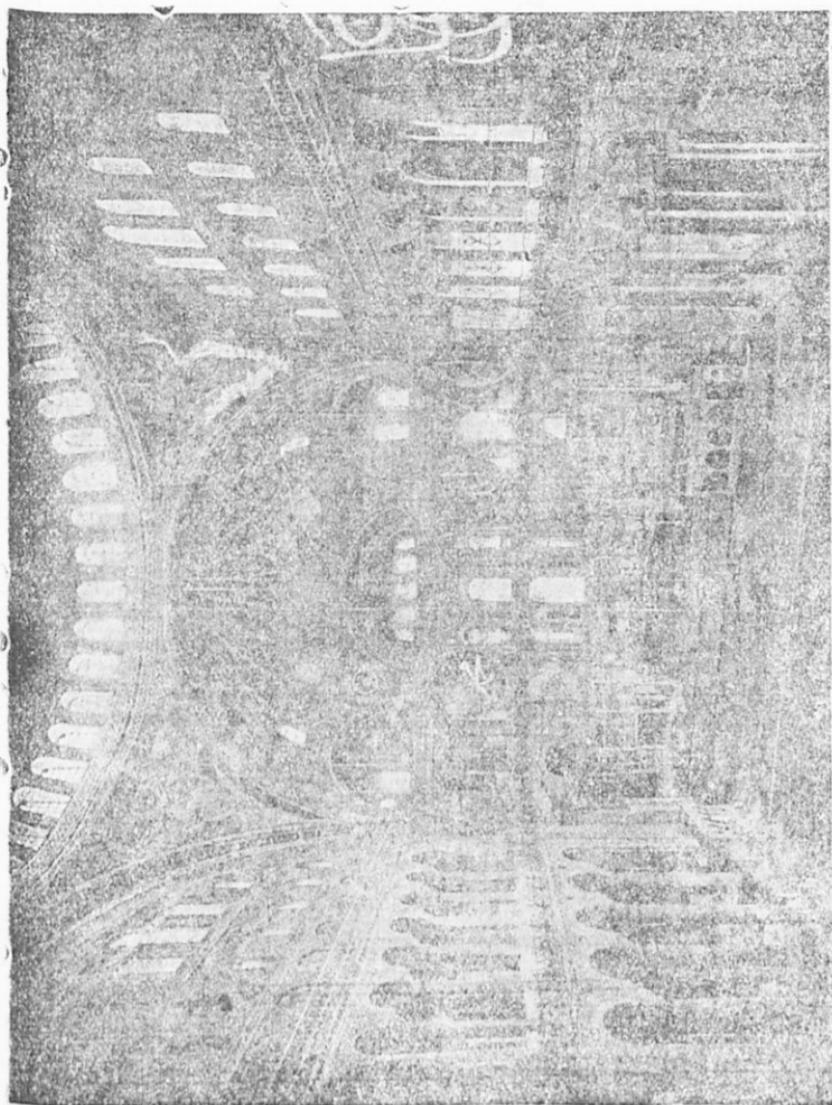
Ἐπὶ τέλους ἡ χριστιανικὴ ἀρχιτεκτονικὴ ἔλαβε τὸν καθαρὸν
βυζαντινὸν τῆς ρυθμὸν μὲ τὸν νέον καὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὁ

Εἰκ. 14. Τὸ ἔξωτερικὸν τοῦ Ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας.

ὁποῖος ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Εἰς αὐτὸν ἐσυνδυάσθη, ἡ
μακρὰ βασιλικὴ μὲ τὸ θολωτὸν οἰκοδόμημα καὶ ἐσκεπάσθη τετρά-

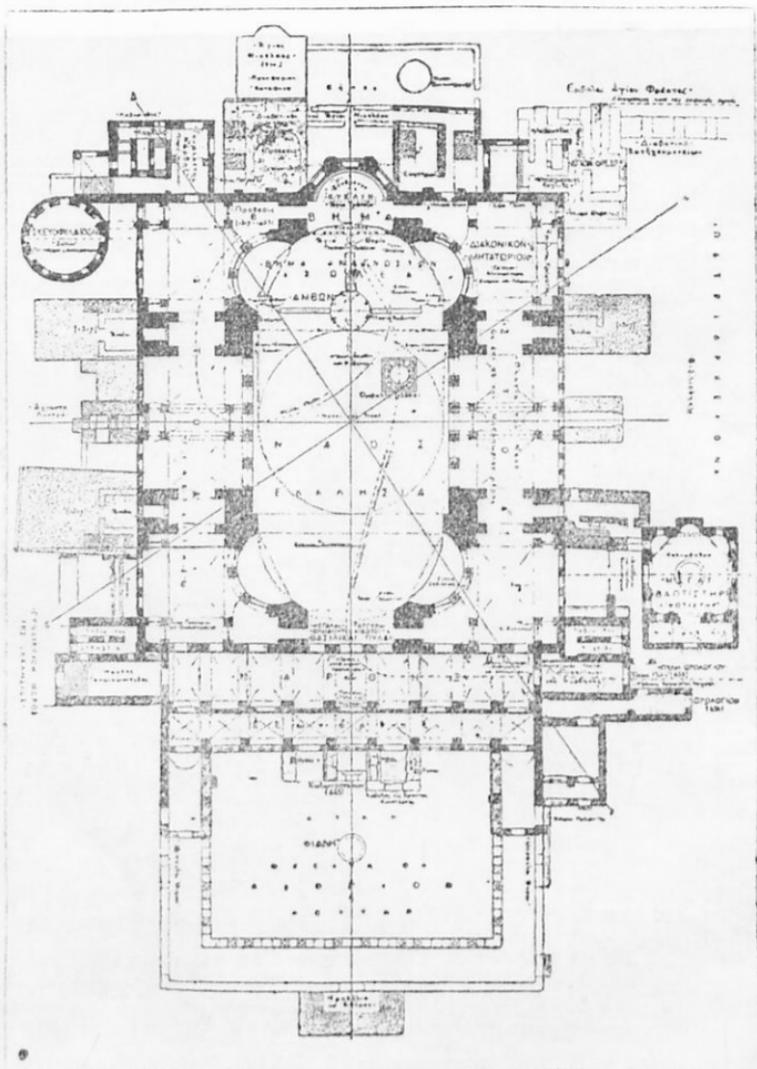
γωνοειδής με σφαιρικών θόλων. Ἀρχιτέκτονες τοῦ ναοῦ ἦσαν οἱ

Εἰκ. 15. Τὸ ἑσωτερικὸν τοῦ Ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας.

ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας Ἀνθέμιος ὁ Τραλλιανὸς καὶ Ἰσιδωρος ὁ Μιλήσιος (εἰκ. 14).

Τὸ σχέδιον τοῦ ναοῦ εἶναι τὸ ἐξῆς· τὸ ὄλον κτίριον εἶναι ὀρθογώνιον οἰκοδόμημα. Εἰς τὸ μέσον τοῦ οἰκοδομήματος ὑψοῦνται

Εἰκ. 16. Κάτοπις τοῦ Ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας.

4 γιγάντιοι στῦλοι, οἱ ὅποιοι συνδέονται μεταξύ των με ἀψίδας. Ὑπεράνω τοῦ τετραγώνου αὐτοῦ χώρου κατεσκευάσθη θέλος ἡμι-

σφαιρικός, τοῦ ὁποῖου ὁ γῦρος ἐγγίζει τὴν κορυφὴν τῶν ἀψίδων. Τέσσαρα δὲ μεγάλα τρίγωνα γεμίζουν τὰ μεταξύ τῶν ἀψίδων κενὰ καὶ ἐγγίζουν ὅλην τὴν περιφέρειαν τοῦ θόλου. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οἱ ἀρχιτέκτονες ἐκεῖνοι ἐσκέπασαν τετράγωνον οἰκοδόμημα μὲ στρογγύλον θόλον. Ἀνατολικῶς καὶ δυτικῶς τοῦ κυρίου θόλου ὑπάρχουν δύο μεγάλα ἡμιθόλια καὶ τὸ μὲν ἀνατολικὸν ἡμιθόλιον

Εἰκ. 17. Ὁ Χριστὸς ὡς καλὸς ποιμὴν.

καταλήγει εἰς τὸ ἱερόν, τὸ δὲ δυτικὸν εἰς τὸν ἔμπροσθεν τοῦ ναοῦ διπλοῦν νάρθηκα. Ἐὰν δύο ἄλλα τόξα, τὸ θόρειον καὶ τὸ νότιον, κλείονται μὲ τοῖχον, ὃ ὁποῖος ἔχει δύο σειρὰς κιόνων, τὴν μίαν ἐπάνω εἰς τὴν ἄλλην. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ ναὸς διαιρεῖται εἰς τρεῖς μέρη, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ πλάγια εἶναι μὲ δύο πατώματα.

Τὸ ἐπάνω πάτωμα εἶναι ὁ γυναικωνίτης, ὁ ὁποῖος ἐπεκτείνεται καὶ ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ νάρθηκος (εἰκ. 15 καὶ 16).

Αὐτὸ ἦτο τὸ σχέδιον, μὲ τὸ ὁποῖον ἐκτίσθη ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας. Διὰ τὴν κτισθῆναι ὁ ναὸς αὐτὸς εἰργάζοντο 100 ἀρχιτέκτονες μὲ 100 τεχνίτας ὁ καθένας ὑπὸ τὰς διαταγὰς του, ἐπὶ 7 ἔτη περίπου. Τὰ ἐγκαίνιά του ἔγιναν τὴν 27 Δεκεμβρίου 537. Τόση

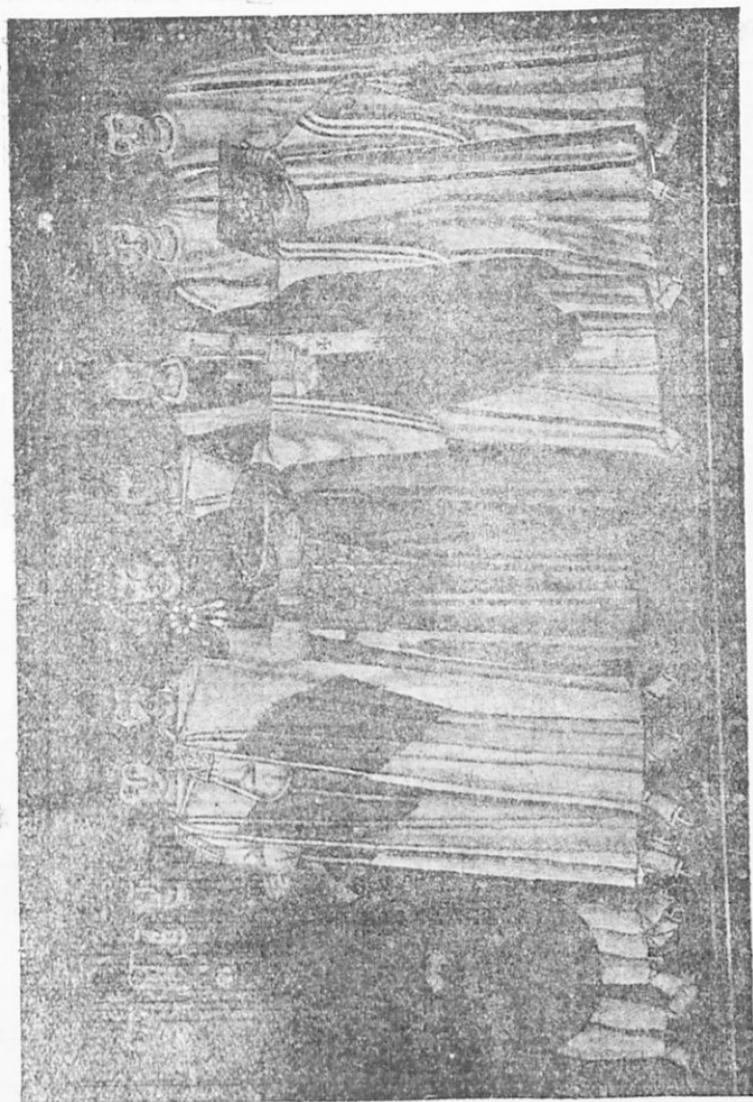

Εἰκ. 18. Ὁ Χριστὸς μὲ μορφὴν ἰδανικὴν.

δὲ ἦτο ἡ χαρὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ διὰ τὴν ἀποπεράτωσιν αὐτοῦ, ὥστε κατὰ τὴν τελετὴν τῶν ἐγκαίνιων, ἔταν εἰσῆλθεν εἰς τὸν ναὸν ἔτρεξεν εἰς τὸν ἄμβωνα, (ἐξέδρα εἰς τὸ μέσον τῆς ἐκκλησίας), ἔτεινε τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ εἶπε : «Δόξα εἰς τὸν Θεόν, ὁ ὁποῖος μὲ ἤξιώσε νὰ κάμω τοιοῦτον ἔργον. Σὲ ἐνίκησα Σολομῶν».

Καὶ δὲν εἶχεν ἄδικον ὁ Ἰουστινιανὸς νὰ ὑπερηφανευθῆ διὰ τὸ ἔργον αὐτό. Καὶ σήμερον ἀκόμη, ἔτε ὁ ναὸς εἶναι γυμνός,

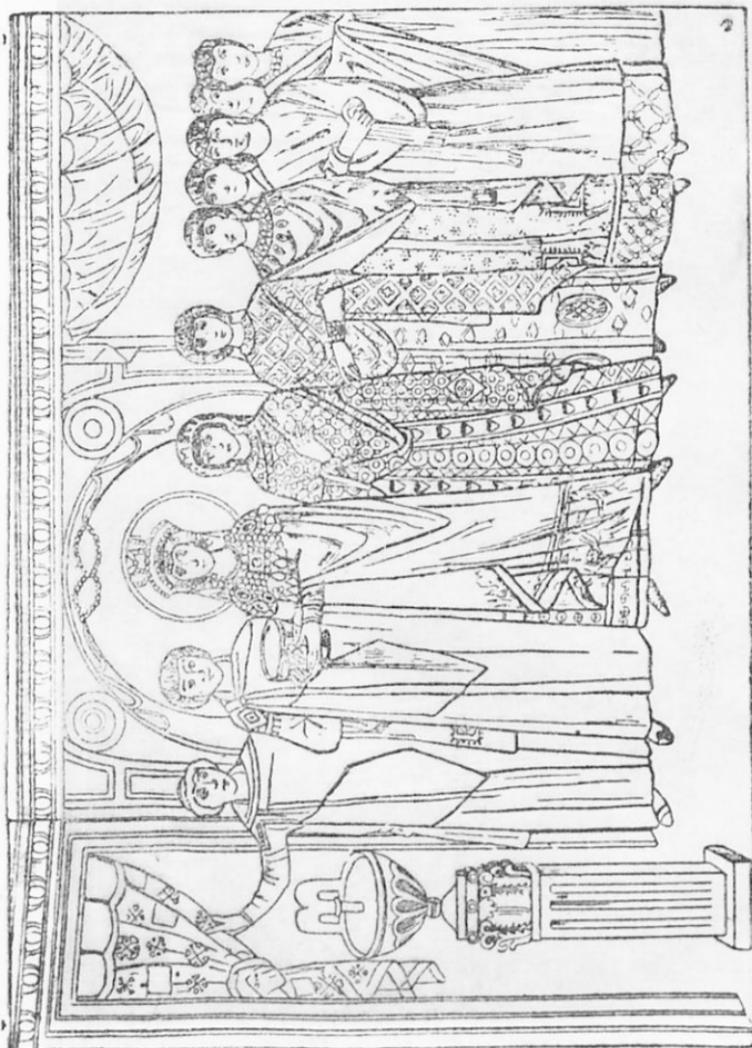
ἢ ἐντύψεις, ἢ ἡ ὁποία παράγεται εἰς τὸ ἐπισκέπτῃν εἶναι καταπληκτικὴ. Ὅταν σταθῇ κανεὶς κάτω ἀπὸ τὸν θόλον αὐτοῦ, αἰ-

Εἰκ. 16. Ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἡ αὐλή του (ψηφιοδοτὸν τῆς Παρθένου).

σθάνεται πραγματικῶς ὅτι εὐρίσκεται εἰς οἶκον Θεοῦ καὶ ἡ ψυχὴ του ἀναβαίνει εἰς τὸν οὐρανόν. Ἀλλὰ πολὺ μεγαλυτέρα ἦτο ἡ ἐντύπωσις τὴν ὁποίαν ἔκαμνε κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἔνεκα

του εσωτερικού του στολισμοῦ. Οἱ τοῖχοι ἐκαλύπτοντο μὲ πολύ-
χρωμα μάρμαρα καὶ μωσαϊκά. Τὸ εἰκονοστάσιον ἐκαλύπτετο ἀπὸ
πλάκας ἀργύρου καὶ εἶχε τοὺς κίονας ἀργυροῦς. Ἡ ἀγία τράπεζα

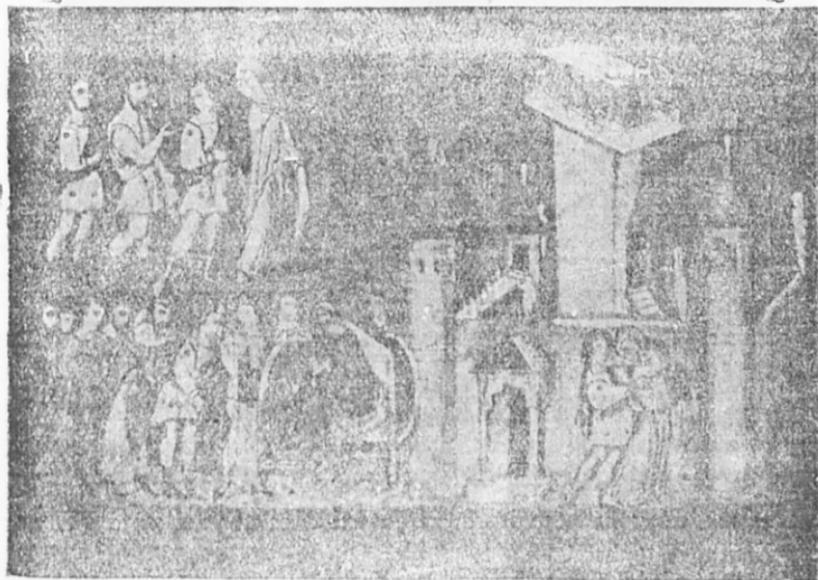

Εἰκ. 20. Ἡ Θεοδόσσα καὶ ἡ ἀλή της (ψηφιοδοτὸν τῆς Ῥαβέννης).

ἦτο κατασκευασμένη ἀπὸ χυτὸν χρυσὸν καὶ ἐστολίζετο μὲ πολυτί-
μους λίθους καὶ μαργαρίτας. Εἰς τὸ μέσον τῆς ἐκκλησίας ὕψυτο
ὁ ἄμβων μαρμάρινος μὲ ἀργυρὰ κάγκελα. Μεταξὺ τῶν κίωνων
ἐκρέμοντο ἀπὸ μακρὰς ἀλύσεις χιλιάδες κανδηλῶν.

Ειχ. 21. Πομπή Ἀγίων γυναικῶν (ψηφιδωτὸν τῆς Ῥαβέννης).

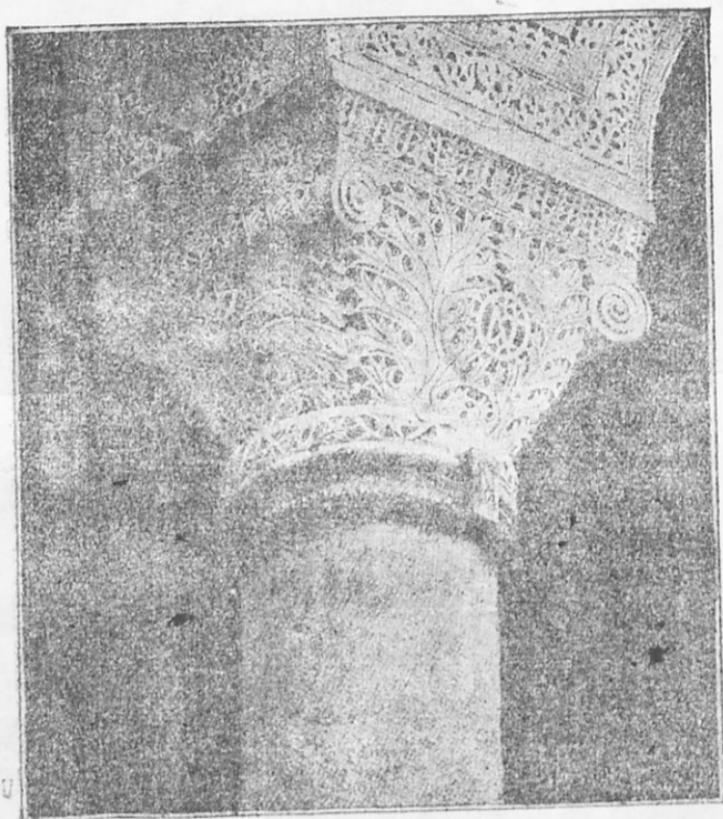

Ειχ. 22. Ὁ Ἰσαάκ παρὰ τῷ Ἀβιμέλεχ (μικρογραφία 5—6 αἰῶνος).

Ἀντ. Χωραφῆ. Ἱστορία Β' Ἑλληνικοῦ, ἔκδοσις ζ'

6

Με τὴν ἁγίαν Σοφίαν ἐδημιουργήθη νέον οἰκοδομικὸν σύστημα. Σύμφωνα μὲ αὐτὸ τετράγωνος τόπος καλύπτεται μὲ ἡμισφαιρικὸν θόλον, ὁ ὁποῖος λέγεται τροῦλλος. Πλαγίως δὲ ὑπάρχουν μικρότερα διαμερίσματα σκεπαζόμενα μὲ καμάρας οὕτως, ὥστε ἔβλον τὸ διά-

Εἰκ. 23. Κιονόκρανον Ἁγίας Σοφίας.

γραμμα τοῦ ναοῦ λαμβάνει σχῆμα σταυροῦ. Μὲ τὸ σύστημα αὐτὸ μὲ μικρὰς πάντοτε μεταβολὰς κτίζονται ἔβλοι οἱ ναοὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην.

Ἡ ζωγραφικὴ. Ἡ ζωγραφικὴ ἔμεινε περισσότερον πιστὴ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν τέχνην ἀπὸ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν.

Τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς πρώτης χριστιανικῆς τέχνης

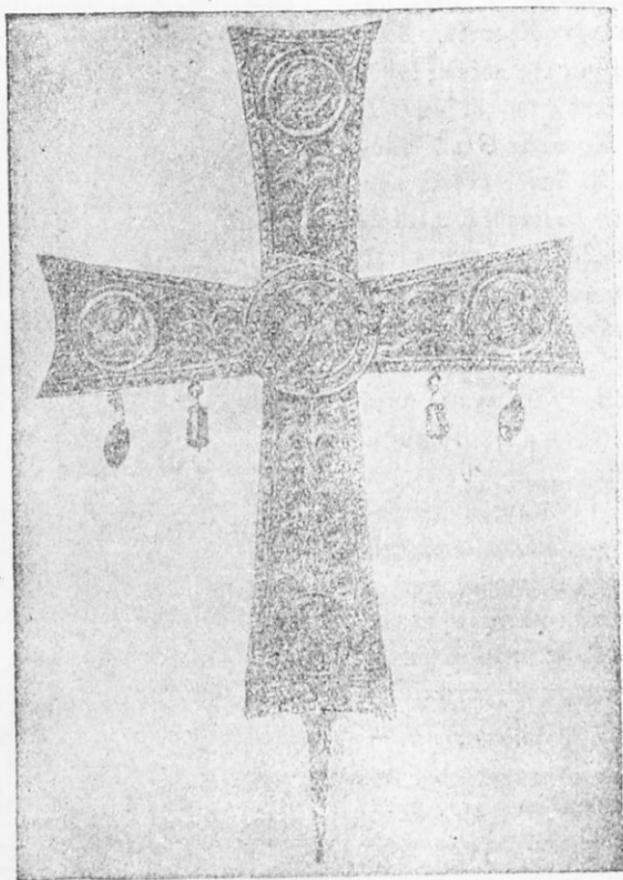
είναι ο συμβολισμός. Διὰ τὴν παραστήσουν τὸν Χριστὸν ἐξωγρά-
φισον ἕνα ἰχθύν ἢ ἕνα ἄμνον
ἢ ἕνα ποιμένα μὲ πρόβατον
εἰς τοὺς ὄμους. Ὁ ἰχθύς πα-
ριστάνει τὸν Χριστὸν, διότι
κάθε γράμμα τῆς λέξεως ἰχθύς
εἶναι ἀρχικὸν τῶν λέξεων Ἰ-
ησοῦς Χριστὸς Θεοῦ Υἱὸς
Σωτήρ. Ὁ ἄμνος ἦτο τὸ σύμ-
βολον τοῦ θυσιασθέντος Χρι-
στοῦ. Ἡ δὲ παράστασις τοῦ
καλοῦ ποιμένος προῆλθεν ἀπὸ
τοῦ λόγου τοῦ Εὐαγγελίου
«ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τίθησι τὴν
ἑαυτοῦ ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προ-
βάτων» (εἰκ. 47). Τοιαῦται
παραστάσεις ὑπάρχουν εἰς τὰ
ὑπόγεια νεκροταφεῖα (κατα-
κόμβαι) τῶν πόλεων, εἰς τὰ
ὅποια οἱ καταδικαζόμενοι πρῶ-
τοι χριστιανοὶ κατέφευγον διὰ
τὴν ἐκτελοῦν τὰ τῆς λατρείας
τῶν. Ἀργότερα ἡ χριστιανικὴ
τέχνη προχωρεῖ. Οἱ ζωγράφοι
παριστάνουν τὸν Χριστὸν μὲ
μορφὴν ἰδανικὴν ὡς νέον ἀγέ-
νειον ἐπὶ θρόνου (εἰκὼν 18).
Ἀπὸ ἑκείνων αὐτὰς τὰς παρα-
στάσεις φαίνεται ὅτι ἡ ἀρχαία
χριστιανικὴ τέχνη εἶναι συνέ-
χεια τῆς μεταγενεστέρως ἐλ-
ληνικῆς, δηλ. τῆς τέχνης τῆς
Ἀλεξανδρείας, τῆς ὁποίας τὸ
κύριον χαρακτηριστικὸν εἶναι
ὅτι θέλει νὰ κάμνη ἐντόπισιν.

Εἰκ. 24. Ἄγγελος ἐπὶ πλακῶς
ἐξ ἐλεφαντοστοῦ.

Κατόπιν ἡ ζωγραφικὴ ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 4ου αἰῶνος ἀρχίζει

νά ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν καὶ λαμβάνει ἰδικόν
τῆς τύπον. Ὁ Χριστὸς παριστάνεται μὲ μορφήν ἰουδαϊκὴν καὶ
φουσιογνωμίαν σοβαρὰν καὶ μελαγχολικὴν. Ὁμοίως ἡ Παναγία, αἱ

Εἰκ. 25. Σταυρὸς Ἰουστινιανοῦ Β'.

Ἀπόστολοι καὶ οἱ Ἅγιοι παριστάνονται σύμφωνα μὲ τὰς εἰδήσεις
τοῦ Εὐαγγελίου.

Αἱ ζωγραφίαι τῶρα δὲν γίνονται μόνον μὲ χρωστῆρα, ἀλλὰ
μὲ ψηφίδας τεχνητὰς ἀπὸ ὕελον χρωματισμένην ἢ ἐπιχρυσωμένην.
Αἱ ζωγραφίαι αὗται ὀνομάζονται ψηφιδωτὰ ἢ μωσαϊκὰ καὶ ἦσαν
κατάλληλοι διὰ νὰ κάμνουν ἀπὸ μακρὰν ἐντύπωσιν εἰς τὸν θεατὴν.

Ἄλλα οὐτε ζωγραφίαι μὲ χρωστήρα, οὐτε ψηφιδωτὰ πολλὰ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἐσώθησαν. Τὰ ψηφιδωτὰ τῆς Ἁγίας Σοφίας εἶναι ἄγνωστα, διότι οἱ Τούρκοι τὰ ἐσκέπασαν μὲ ἄσβεστον. Τὰ μόνα ψηφιδωτὰ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, ποῦ διατηροῦνται, εἶναι τῶν καθ' ἑαυτῶν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ τῆς Θεοτόκου εἰς τὴν Θεσσαλονί-

Εἰκ. 26. Ὁ Εὐαγγελισμὸς (εἰκῶν κεντητὴ ἐπὶ ὑφάσματος).

κην καὶ τοῦ Ἁγίου Βιτελλίου καὶ τοῦ Ἁγίου Ἀπολλινάριου εἰς τὴν Ἰταλικὴν πόλιν Ῥάβενναν (εἰκ. 19, 20 καὶ 21). Εἰς ὅλα αὐτὰ φαίνεται ὁ συνδυασμὸς τὴν ἀρχαίας ἑλληνικῆς τέχνης μὲ τὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ τὴν σοβαρότητα τὴν θεολογικὴν.

Τὸ ἴδιον παρατηροῦμεν καὶ εἰς τὰς μικρογραφίας τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, δηλ. εἰς τὰς ζωγραφίας, μὲ τὰς ὁποίας συνήθιζον νὰ στολίζουσαν τὰ περιθώρια τῶν βιβλίων, τὰ ὅποια ἦσαν προωρισμένα διὰ τοὺς πλουσίους καὶ τοὺς μεγιστᾶνας (εἰκ. 22).

Ἡ γλυπτική. Ἡ γλυπτική ἐν γένει ἀπὸ τοὺς Χριστιανοῦς εἶχε παραμεληθῆ. Τὰ ἀγάλματα δὲν εἰσῆχθησαν εἰς τὰς ἐκκλησίας, διότι ἐνθούμιζον τοὺς θεοὺς τῶν εἰδωλολατρῶν. Δι' αὐτὸ ἡ γλυπτικὴ περιορίζεται μόνον εἰς τὸ νὰ σκαλίῃθαι θαυμάσια κιονόκρανα (εἰκ. 23), καὶ μερικὰ ἀνάγλυφα. Ἐπίσης ἡ γλυπτικὴ καταγίνεται εἰς τὸ νὰ σκαλίῃθαι ἐπὶ ἐλεφαντοστοῦ ἀνάγλυφα (εἰκ. 24) καὶ νὰ κατασκευάζῃ κομψοτεχνήματα καὶ σκευὴ ἐκ χρυσοῦ (εἰκ. 25). Εἰς μεγάλην δὲ τελειότητα ἔφθασαν τὰ κεντήματα ἐπὶ ὑφασμάτων, τὰ ὅποια ἐχρησίμευον ἢ διὰ στολισμὸν τῶν ἐκκλησιῶν ἢ διὰ τὰς ἐνδυμασίας τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν μελῶν τῆς αυτοκρατορικῆς οἰκογενείας (εἰκ. 26).

4. Ὁ ἰδιωτικὸς βίος.

Εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον, ὅπως καὶ εἰς τὴν τέχνην, βλέπομεν συνδυασμένην τὴν λεπτότητα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων μὲ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν πολυτέλειαν τῆς Ἀνατολῆς.

Ἡ κατοικία. Τὰ ἀνάκτορα τῶν αὐτοκρατόρων (ἱερὸν παλάτιον) ἀπετέλουσαν ὀλόκληρον φρούριον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπῆρχε πλῆθος ἀπὸ μαρμάρινα μέγαρα μὲ ἓνα πάτωμα, καὶ μὲ στέγας θολωτάς. Τὰ μέγαρα αὐτὰ συνεκοινῶνουν ἀναμεταξύ των μὲ διαδρόμους στολισμένους μὲ στοάς, ἀγάλματα καὶ μαρμάρινα συντριβάνια. Εἰς ὅλα τὰ διαμερίσματα ὑπῆρχον θαυμάσιαι αἴθουσαι μὲ τοὺς τοίχους στολισμένους ἀπὸ πολύχρωμα μάρμαρα καὶ ψηφιδωτά, μὲ παραπετάσματα χρυσοῦ, μὲ πολυτίμους περσικοὺς τάπητας, μὲ θρόνους χρυσοῦς καὶ μὲ πύλας κατασκευασμένας ἀπὸ ἀργυρον καὶ ἐλεφαντοστοῦν.

Ἐντὸς τοῦ ἀχανοῦς φρουρίου τοῦ παλατίου ὑπῆρχον ἐπίσης ἐκκλησίαι πολυτελεῖς, κήποι, στέρναι, ἡλιακά, ἀποθήκαι τροφίμων, κατοικίαι διὰ τὴν ὑπηρεσίαν, στρατώνες, σταῦλοι κλπ.

Ἄλλὰ καὶ τῶν ἰδιωτικῶν κατοικιῶν ὁ πλοῦτος δὲν ἦτο πολὺ κατώτερος ἀπὸ τὸν πλοῦτον τοῦ παλατίου. Αἱ οἰκίαι ἐν γένει ἦσαν ἀπλαῖ μὲ ἓνα ἢ δύο πατώματα σύμφωνα μὲ τὸ σχέδιον τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν. Τὰ δωμάτια δηλ. ἦσαν κτισμένα γύρω ἀπὸ μίαν αὐλὴν κλειστήν. Αἱ οἰκίαι τῶν πλουσίων εἶχον προσέτι καὶ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς στοάς. Ὁ στολισμὸς ὁμοίως αὐτῶν ἦτο πολυτελής. Οἱ τοῖχοι τῶν δωματίων εἶναι στρωμένοι μὲ μάρμαρα

καί με ψηφιδωτά ἢ ζωγραφίας. Τὰ ἐπιπλα εἶναι στολισμένα με μαργαρίτας, με ἔλεφαντοστοῦν καί σμάλτα. Καθίσματα εἶχον ὄλων τῶν εἰδῶν, καναπέδες, καρέκλες, πολυθρόνες. Βαρύτιμοι τέλος τάπητες ἐσκέπαζον τὸ πάτωμα καί πολύτιμοι λαμπτήρες ἐλαίου ἔδιδον γλυκὸ φῶς κατὰ τὴν νύκτα.

Ἡ ἐνδυμασία. Τὴν ἰδίαν πολυτέλειαν παρατηροῦμεν καί εἰς τὴν ἐνδυμασίαν. Αἱ ἐνδυμασίαι εἶναι μεταξωταί με χρώματα κτυπητὰ καί με χρυσοῦς κεντήματα. Καί κατ' ἀρχάς μὲν ἡ ἐνδυμασία ἦτο ἀπλή, ὅπως καί τῶν ἀρχαίων. Ἐφόρουσαν χιτῶνα οἱ μὲν ἄνδρες κοντὸν καί ζωσμένον εἰς τὴν μέσην με ζώνην, αἱ δὲ γυναῖκες μακρὸν καί ζωσμένον συνήθως ὑψηλά. Ἐπάνω δὲ εἰς τὸν χιτῶνα ἐφόρουσαν τὸ ἱμάτιον. Ἐπίσης ἐφόρουσαν κάλτσες καί υποδήματα ἀπὸ δέρμα ἢ ἀπὸ μετάξι χρωματιστόν, συνήθως χαμηλά καί μακρά (μακρομύτικα). Ἄνδρες δὲ καί γυναῖκες εἶχαν κόμην μακράν, τὴν ὁποίαν ἐκούρευον, ὅταν ἐγένοντο μοναχοί. Τὸ γένειον οἱ ἄνδρες συνήθως ἐκούρευον, ὥστε νὰ γίνεται σφηνοειδές.

Κατόπιν ὅμως εἰς τὴν ἐνδυμασίαν καί τῶν ἀνδρῶν καί ἰδίως τῶν γυναικῶν ἔγιναν πολλαὶ μεταβολαὶ ἐκ τῆς ἀνατολῆς. Μεγάλην ἀγάπην εἶχον πάντοτε αἱ γυναῖκες τοῦ Βυζαντίου εἰς τὰ κοσμήματα (περιδέραια, σκουλαρίκια, βραχιόλια, δακτυλίδια, ζώνας κλ), τὰ ὁποῖα ἦσαν στολισμένα με πολυτίμους λίθους.

Ἡ τροφή. Ἡ πολυτέλεια τῆς τραπέζης εἶναι ἐπίσης μεγάλη. Εἰς τὸ παλάτιον καί τὰ μέγαλα τῶν πλουσίων τὰ πινάκια, τὰ ποτήρια καί τὰ ἄλλα σκεύη εἶναι ἀπὸ χρυσοῦν καί ἀργυροῦν. Εἰς τὴν τακτοποίησιν τῆς τραπέζης ἐπικρατεῖ λεπτὴ κομψότης. Τὰ ἀρώματα καί τὰ ἄνθη εἶναι ἀφθονα. Τρώγουσαν συνήθως, ὅπως οἱ ἀρχαῖοι, ἐξαπλωμένοι εἰς κλῖνας, πρὸ τῶν ὁποίων εἶναι τοποθετημέναι τράπεζαι. Κοχλιάρια καί μαχαίρια εἶχον πάντοτε. Περὸν, κατ' ἀρχάς δὲν ὑπῆρχον, ἀλλ' ἔτρωγον με τὰς χεῖρας, καί δι' αὐτὸ πρὸ καί μετὰ τὸ φαγητὸν ἦτο ἀπαραίτητον τὸ νίψιμον τῶν χειρῶν. Ἀργότερα ὅμως εἰσῆχθη καί ἡ χρῆσις τοῦ περονίου.

Ἡ συνήθης τροφή τοῦ λαοῦ ἦσαν μαῦρο ψωμί, ὄσπρια, λάχανα, τυρί, ψάρια παστά ἢ νωπά, κουκιά, ἐλαίαι. Ἐπινοῦν δὲ οἶνον (κρασί) ἢ τὸ λεγόμενον κυμινᾶτον, δηλ. νερὸν βραστὸν με κύμινον. Εἰς τὰς τραπέζας ὅμως τῶν πλουσίων ὑπῆρχε ψωμί ἄσπρο, ψάρια νωπά, αὐγοτάραχον, καραβίδες, ἄστακοὶ στρεβδία

καὶ κρέας φητὸν παραγεμισμένον μὲ σκόρδον καὶ μὲ κρεμύδι, τοῖς ἐκλεκτοῖς καὶ ἄλλα φαγητὰ ἔχει πολὺ διάφορα ἀπὸ τὰ ἰδικὰ μας. Καὶ τὰ γλυκίσματα δὲ ἦσαν ἄφθονα. Συνήθως ἦσαν ζυμαρικά μὲ μέλι παραγεμιστὰ μὲ φιστίκια, κουκουνάρια καὶ ἀμύγδαλα, ἐπίσης κομπόσται ἀπὸ κίτρα, κυδώνια μῆλα καὶ ἀχλάδια. Μεγάλην ἐπίσης χρῆσιν ἔκαμνον καὶ τῶν ξηρῶν καρπῶν. Ὁ δὲ οἶνος, τὸν ὅπουτον ἔπινον οἱ πλοῦσοι, ἦτο ἐκλεκτὸς τῆς Χίου, τῆς Μυτιλήνης, τῆς Κρήτης, τῆς Σάμου.

Τὰ ἦθη. Εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν τάξεις ἀριστοκρατικαὶ στηριζόμεναι εἰς τὴν καταγωγὴν δὲν ὑπάρχουν. Ὑπάρχουν ἡ ὑπαλλικὴ ἀριστοκρατία, ἡ στρατιωτικὴ καὶ ἡ κτηματικὴ, ἀλλ' εἰς αὐτὰς κάθε ἓνας ἠμπορεῖ νὰ ἀνέλθῃ μὲ τὴν ἱκανότητά του. Ὁ λαὸς καταγίνεται ἢ εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς ἢ εἰς τὸ ἐμπόριον, ὅπως εἰς τὴν ἀρχαίαν Ῥώμην.

Εἰς οἰανδήποτε ὅμως τάξιν καὶ ἂν ἀνήκῃ ὁ μεσαιωνικὸς Ἕλληνα παρουσιάζει τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Ἕλληνος, ὅπως οὗτος ἔγινεν ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Εἶναι εὐερέθιστος, ἐμπαθὴς, θρησκώληπτος, προκλητικὸς. Πουάμα ἔχει ὀξείαν ἀντίληψιν, μεγάλην περιέργειαν καὶ πολλὰς γνώσεις. Ἐμβαθύνει καὶ συζητεῖ τὰ λεπτότατα ζητήματα καὶ ἀγαπᾷ νὰ κακολογῇ καὶ νὰ εἰρωνεύεται. Εὐχαριστεῖται δὲ μὲ τὰ μεγαλοπρεπῆ θεάματα, μὲ τὰς πομπὰς τοῦ παλατίου καὶ μὲ τὰς ἐκκλησιαστικὰς τελετὰς. Δι' αὐτὸ ὅλος ὁ βίος τῶν κατοίκων τῆς Κων)πόλεως στρέφεται γύρω ἀπὸ τὸ καλάτιον, τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸν ἵππόδρομον.

Τὸ καλάτιον μὲ τὰς μεγαλοπρεπεῖς τελετὰς του, τὰς παρουσιάσεις, τὰ γεύματα, τὰ ὅποια ἦσαν εἰς κανονισμένα μὲ αὐστηρὰν ἐθιμοτυπίαν, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰς ῥαδιουργίας διὰ τὴν διατήρησιν ἢ τὴν ἀπόκτησιν τῆς εὐνοίας τοῦ ἡγεμόνος, ἀπετέλει τὸ κέντρον τοῦ βίου τῆς βυζαντινῆς ἀριστοκρατίας.

Εἰς τὸν ἵππόδρομον (σχεδὸν ὅμοιον μὲ τὸ ἰδικόν μας Στάδιον τοῦ Ἀθήρων) ἐγίνοντο αἱ ἵπποδρομίαι, αἱ ὅποια ἀπετέλουσαν τὴν μεγαλυτέραν διασκέδασιν τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου. Τὰς παρηκολούθουν μὲ πάθος ὅλοι ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα ἕως τὸν τελευταῖον πολίτην. Οἱ ἵππικοὶ αὐτοὶ ἀγῶνες ἐγίνοντο πέντε φορές τὸ ἔτος καὶ μαζὶ μὲ αὐτὰς ἐγίνοντο χοροί, παντομίμαι, ἀθλητικαὶ ἐπιδείξεις

και μουσικαι παραστάσεις. Ἐπισημότερος δὲ μεταξὺ τῶν ἀγώνων αὐτῶν ἦτο ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἐγένετο τὴν 1ην Μαΐου, ἐπέτειον τὴν ἰδρύσεως τῆς Κων)πόλεως. Εἰς τὸν ἱππόδρομον ἐπίσης ἐτελείωναν αἱ θριαμβευτικαὶ πομπαὶ τῶν νικητῶν βασιλέων, ὅταν ἐπέστρεφον ἀπὸ τὰς ἐκστρατείας των ἐναντίον τῶν βαρβάρων. Ὁ ἱππόδρομος τέλος εἶναι τὸ μέρος, ὅπου ἐκδηλώνει ὁ λαὸς τὰ αἰσθήματά του εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Εἰς αὐτὸν ὁ νέος αὐτοκράτωρ κατὰ πρῶτον παρουσιάζεται εἰς τὸν λαόν, καὶ εἰς αὐτὸν καμμιάν φορὰν τελειώνει τὸν βίον μὲ γιουχαῖσμοὺς ἔπειτα ἀπὸ φοβερὰ βασιανιστήρια ὁ βασιλεὺς, ὁ ὁποῖος ἐξεθρονίσθη.

Ἐπειτα ἀπὸ τὸν ἱππόδρομον ἢ ἐκκλησία ἦτο ὁ μόνος τόπος δημοσίας συγκεντρώσεως, τὸν ὁποῖον εἶχε τότε ἡ κοινωμία. Ἡ θρησκεία εἰς τὸν βυζαντινὸν κόσμον ἔχει θέσιν ἐξαιρετικὴν. Ὁ λαός, ὁ ὁποῖος εἶχε πάθος μὲ τὰ θεάματα, ἀπολαμβάνει μὲ ἀπληστίαν τὴν μεγαλοπρέπειαν τῶν ἐκκλησιαστικῶν τελετῶν. Ἐνεκα δὲ τῆς πραγματικῆς του εὐσεβείας παρακολουθεῖ τακτικὰ καθ' ἡμέραν τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἀκολουθίας. Εἰς τὰς γυναῖκας μάλιστα τοῦτο ἐπέβαλλε καὶ ἄλλη ἀνάγκη. Ἐκεῖ εὕρισκον ἀφορμὴν νὰ ἐπιδείξουν τὴν ὠραιότητά των ἢ τὰ νέα των φορέματα καὶ ἐκεῖ συνηγνῶντο μὲ τὰς φίλας των καὶ ἐκακολόγουν τὰς ἄλλας.

Ἐκτὸς τῶν τριῶν αὐτῶν μεγάλων κέντρων τῆς βυζαντινῆς κοινωμίας ἄλλος τόπος συναντήσεως τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου καὶ ἰδίως τῶν γυναικῶν ἦσαν τὰ δημόσια λουτρά. Τὰ λουτρά τῆς Κων)πόλεως καὶ τῶν ἄλλων μεγάλων πόλεων τῆς Αὐτοκρατορίας ἦσαν μεγαλοπρεπέστατα καὶ στολισμένα μὲ πολύχρωμα μάρμαρα καὶ ἀγάλματα. Εἰς αὐτὰ αἱ γυναῖκες τῆς ἀνωτέρας κοινωνικῆς τάξεως, ὅπως καὶ τῆς μεσαίας, δὲν ἤρχοντο μόνον διὰ νὰ περιποιηθοῦν τὴν ὑγείαν των, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ περάσουν μὲ εὐχαρίστησιν τὴν ἡμέραν των. Συνεννοοῦντο μὲ τὰς φίλας των καὶ εἰς ὠρισμένην ἡμέραν ἐπήγαγιναν πολλὰ μαζὶ εἰς τὸ ἴδιον λουτρόν, συνωδεύοντο δὲ κάθε μία ἀπὸ πολυαριθμοὺς ὑπηρέτας καὶ ὑπηρετριάς. Εἰς τὰ λουτρά ἔμενον ἔλην τὴν ἡμέραν τρώγουσαι καὶ διασκεδάζουσαι μὲ μουσικὰ ὄργανα, ᾄσματα καὶ παιγνίδια. Ἄλλος ἐπίσης τόπος συναντήσεως τῆς ἀριστοκρατίας τῆς τότε κοινωμίας ἦσαν καὶ αἱ λουτροπόλεις θερμῶν ἰαματικῶν ἢ θαλασσίων λουτρῶν.

Ὁ ὄχλος τέλος διεσκέδαζεν εἰς τὰ καπηλεῖα μὲ παραστάσεις γε-
λωτοποιῶν καὶ ὄρχηστρίδων καὶ παίζων διάφορα παιγνίδια, ἕπως
τὸ ζατρίκιον καὶ τὸ τάβλι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄

Η ΑΚΜΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

1. Ἡ δυναστεία τῶν Ἰσαύρων.

Ἀρχηγὸς τῆς δυναστείας τῶν Ἰσαύρων εἶναι ὁ Λέων Γ΄. Οἱ βασιλεῖς τῆς δυναστείας αὐτῆς δὲν ἀνήκουν ἔλοι εἰς τὸν οἶκον τοῦ Λέοντος. Ἐπειδὴ ἕμως ἔλοι εἶχον τὰ ἴδια φρονήματα καὶ τοὺς ἴδιους σκοποὺς, ὠνομάσθησαν ἔλοι Ἰσαυροὶ ἀπὸ τὸν πρῶτον ἀπὸ αὐτοὺς, ὁ ὁποῖος κατήγετο ἀπὸ τὴν Ἰσαυρίαν τῆς Μ. Ἀσίας. Οἱ βασιλεῖς τῆς δυναστείας αὐτῆς ἦσαν οἱ ἑξῆς :

Λέων Γ΄ . (717—741), ἀνὴρ ταπεινῆς οἰκογενείας καὶ ἀπαίδευτος, ἀλλὰ μὲ πνεῦμα στρατηγικὸν καὶ ὀργανωτικὸν σπάνιον. Αὐτὸς ἔθεσε τὰς βάσεις τῆς ἀναδιοργανώσεως τοῦ κράτους, τὴν ὅποιαν συνεπλήρωσε ὁ υἱὸς του

Κωνσταντῖνος Ε΄, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους του ὠνομάσθη Κοπρώνυμος (741—782). Αὐτὸς ἦτο στολισμένος μὲ τὰ ἴδια προτερήματα τοῦ πατρὸς του, εἶχεν ἕμως περισσοτέραν δραστηριότητα καὶ ἐπιμονὴν ἀπὸ ἐκεῖνον.

Λέων Β΄, υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Ε΄ (775—780), ἀνὴρ μετριοπαθῆς καὶ χαρακτηρὸς ἀδυνάτου.

Εἰρήνη ἢ Ἀθηναία, σύζυγος τοῦ Λέοντος Δ΄ (780—803). Αὕτη ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν ἔπειτα ἀπὸ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου τῆς ὡς ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ τῆς Κωνσταντίνου ΣΤ΄. Ἦτο ἕμως τόσοσ φίλαρχος, ὥστε ἔταν ἠλικιώθη ὁ υἱὸς τῆς, ἔθαλε νὰ τὸν τυφλώσουν διὰ νὰ ἐξακολουθῆ αὐτὴ νὰ ἔχῃ τὴν ἀρχὴν. Ἐπὶ τέλους ἕμως μία συνωμοσία ἔρριψεν αὐτὴν ἀπὸ τὸν θρόνον καὶ ἀνεβίθασεν εἰς αὐτὸν ἕνα ἀνώτερον ὑπάλλληλον τοῦ κράτους, τὸν Νικηφόρον.

Νικηφόρος Α΄, (803—811). Αὐτὸς ἦτο καλὸς κυβερνήτης. Ἐφρονεῦθη δέ, ὡς θὰ ἴδωμεν, εἰς κάποιαν μάχην ἐναντίον τῶν Βουλγάρων.

Μιχαὴλ Α΄ Παγκαβῆς, γαμβρὸς τοῦ Νικηφόρου (811—813). Αὐτὸς ἦτο ἀνίκανος νὰ κυβερνήσῃ τὸ κράτος καὶ διὰ τοῦτο κα-

τόπιν συνωμοσίας καθηρέθη και ἔγινεν αὐτοκράτωρ ὁ στρατηγός.

Λέων Ε' ὁ Ἀρμένιος (813—820). Καί αὐτός, ἂν καί καλὸς στρατηγὸς δολοφονεῖται διὰ συνωμοσίας καὶ καταλαμβάνει τὸν θρόνον ὁ στρατηγός

Μιχαὴλ Β' ὁ τραυλὸς (820—829). Τοῦτον διεδέχθη ὁ υἱὸς του **Θεόφιλος** (829—842), ἀνὴρ μετρίας ἀξίας καὶ μεγαλομανῆς. Εἰς αὐτὸν ἀναφέρεται τὸ ἐπεισόδιον τῆς Κασσιανῆς. "Ὅταν δηλ. ἐπρόκειτο νὰ νυμφευθῇ, συνήχθησαν εἰς τὰ ἀνάκτορα αἱ ὠραιότεραι παρθένοι τῆς ἀνωτέρας τάξεως τῆς Κων/πόλεως. Ὁ Θεόφιλος ἦλθε πρὸς αὐτὰς διὰ νὰ τὰς ἴδῃ καὶ ἐκράτει εἰς χεῖράς του ἐν χρυσοῦν μῆλον διὰ νὰ τὸ δώσῃ εἰς ἐκείνην, τὴν ὁποίαν ἤθελεν ἐκλέξει. Κατ' ἀρχὰς ἔκαμεν εἰς αὐτὸν ἐντύπωσιν ἢ ὠραιότης τῆς Εἰκασίας καὶ πλησιάζας τῆς ἀπηύθυνε τὸν λόγον : «Ὅλα τὰ κακά, τῆς εἶπεν, ἀπὸ τὴν γυναῖκα προήλθον» ἐννοῶν τὴν Εὐαν. «Καὶ ἀπὸ τὴν γυναῖκα ἡμῶς, τοῦ ἀπῆντησεν ἐκείνη, προήλθον ἔλα τὰ κακά» ἐννοοῦσα τὴν Παναγίαν. Ὁ Θεόφιλος τότε ἐνόμισεν ὅτι ἡ Εἰκασία εἶχεν εὐφυῆν περισσοτέραν ἀπὸ ἔσσην ἤρμαζεν εἰς γυναῖκα καὶ δὲν ἔδωσεν εἰς αὐτὴν τὸ μῆλον. Προχωρήσας δὲ τὸ ἔδωσεν εἰς ἄλλην ἐπίσης ὠραίαν, τὴν Θεοδώραν. Ἡ Εἰκασία μετὰ τοῦτο ἔγινε μοναχὴ καὶ ὠνομάσθη Κασσιανή. Αὐτὴ ὡς μοναχὴ ἔκαμε τὸ τροπάριον, τὸ ὁποῖον φάλλεται κάθε μεγάλῃν τρίτην «Κύριε ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις περιπεσοῦσα γυνή...»

Τελευταῖος αὐτοκράτωρ τῆς δυναστείας ὑπῆρξεν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοφίλου **Μιχαὴλ Γ'** (842—867). Αὐτός, ἐν ἔσῳ ἦτο ἀνήλικος, ἐπετροπεύετο ἀπὸ τὴν μητέρα του Θεοδώραν. Ἀλλὰ καὶ ἀφ' οὗ ἐνηλικιώθη, τὴν κυβέρνησιν ἀφήκεν εἰς τὸν ἀδελφὸν τῆς μητρὸς του Βάρδαν. Αὐτὸς ἐπεριστοιχίζετο ἀπὸ ἀνθρώπους διεφθαρμένους καὶ παρεδίδοτο εἰς κάθε ἀκολασίαν.

"Εἶνας ἀπὸ τοὺς συντρόφους του, ὁ Βασίλειος, πρῶτον τὸν ἔπεισε νὰ δολοφονήσῃ τὸν Βάρδαν καὶ νὰ κάμῃ αὐτὸν συμβασιλέα του. Ἐπειτα ἐδολοφόνησε καὶ τὸν ἴδιον τὸν Μιχαὴλ καὶ κατέλαβεν αὐτὸς τὸν θρόνον. Αὐτὸς ἔγινε ἰδρυτὴς τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἡ Αὐτοκρατορία ἀνῆλθεν εἰς τὴν ὑψίστην τῆς ἀκμῆν.

Τὰ ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Ἰσαύρων σπουδαιότερα γεγονότα εἶναι τὰ ἑξῆς τρία : Α') ἡ μεταρρύθμισις, Β') τὸ σχίσμα τῶν ἐκκλησιῶν καὶ Γ') οἱ πρὸς τοὺς Ἀραβὰς καὶ Βουλγάρους πόλεμοι.

2. Ἡ Μεταρρύθμισις.

Εἰς τὴν θρησκείαν τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ὑπῆρχον πολλὰ ἄτοπα. Οἱ ἄνθρωποι ἀντὶ νὰ λατρεύουν μόνον τὸν Θεόν, ἐλάτρευον ἐπίσης ὡς θεοὺς καὶ ἄλλους τοὺς Ἁγίους καὶ τὸ χειρότερον ἐλάτρευον καὶ τὰς εἰκόνας τῶν καὶ τὰ λείψανά τῶν καὶ ἀπέδιδον εἰς αὐτὰ θαυματουργοὺς ἰδιότητας. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον κατήντα οἱ Χριστιανοὶ νὰ γίνωνται εἰδωλολάτραι. Ἄλλὰ καὶ ἄλλο κακὸν ὑπῆρχε τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἀπὸ παρεξήγησιν τῆς θρησκείας. Τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ οἱ μοναχοὶ καὶ οἱ ἀσκηταὶ προσέφεραν εἰς τὴν θρησκείαν καὶ τὴν κοινωνίαν μεγάλας ὑπηρεσίας. Αὐτοὶ μὲ τὴν μεγάλην τῶν πίστιν ἐστερέωσαν πρᾶγματικῶς τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν. Ἐπειτα πολλοὶ ἄνθρωποι πληγωμένοι ἀπὸ δυστυχήματα τῆς ζωῆς εὗρισκον παρηγορίαν εἰς τὰ μοναστήρια. Εἰς τὰ μοναστήρια ἐπίσης εὗρισκον καταφύγιον οἱ πτωχοὶ καὶ οἱ ὁδοιπόροι. Εἰς τὰ μοναστήρια τέλος χρεωστοῦν οἱ νεώτεροι Ἕλληνες μεγάλην εὐγνωμοσύνην καὶ δι' ἄλλον λόγον. Κατὰ τοὺς μαύρους χρόνους τῆς δουλείας τὰ μοναστήρια διετήρησαν τὰ γράμματα καὶ τὸν ἐθνισμὸν μας. Μὲ ἄλλα αὐτὰ ὅμως ὁ μοναχισμὸς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην παρουσίαζε πολλὰ ἄτοπα. Τὰ μοναστήρια ἔγιναν πολλὰ καὶ συνεκέντρωσαν πολλὰ πλοῦτη ἀπὸ τὰ κινητὰ καὶ ἀκίνητα ἀφιερώματα τῶν πιστῶν. Ὁ βίος εἰς αὐτὰ ἔπαυσε πλέον νὰ εἶναι ἀσκητικὸς καὶ ἔγινε τρυφηλός. Χιλιάδες νέοι κατ' ἔτος ἐγίνοντο καλόγηροι ὄχι ἀπὸ εὐσέβειαν, ἀλλὰ διὰ νὰ ζοῦν ζωὴν τρυφηλὴν χωρὶς νὰ ἐργάζωνται.

Ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἄτοπα καὶ ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία καὶ ἡ γεωργία καὶ ἡ βιομηχανία ἐξημιώνοντο, καὶ τὸ δημόσιον ταμεῖον ἔχανε πολλὰ εἰσοδήματα, διότι τὰ κτήματα, τὰ ὁποῖα ἀφιερώνοντο εἰς τὰ μοναστήρια, ἔμενον σχεδὸν ἀφορολόγητα.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν ἀτόπων αὐτῶν, τὰ ὁποῖα προήρχοντο ἀπὸ τὴν θρησκείαν, ὑπῆρχον τὴν ἐποχὴν αὐτὴν εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ πολλὰ ἄλλα ἐλαττώματα. Πρῶτον ἡ ἐκπαίδευσις ἦτο εἰς χεῖρας τῶν μοναχῶν καὶ ἐπομένως ὁ λαὸς ἀνετρέφετο μὲ ἕλας τὰς προλήψεις, τὰς ὁποίας εἶδαμεν. Ἐπειτα ἡ νομοθεσία τοῦ Ἰουστινιανοῦ δὲν ἦτο πλέον σύμφωνος μὲ τὰς ἀνάγκας τῆς χριστιαν-

νικῆς κοινωνίας. Οἱ γεωργοὶ ἦσαν δουλοπάρικοι, δηλ. δοῦλοι προσκολλημένοι εἰς τὰ κτήματα τῶν πλουσίων, τὰ ὅποια ἐκαλλιέργουν. Ἐπομένως δὲν ἠδύναντο ποτὲ νὰ προσδεύσουν καὶ νὰ γίνουν ἐλεύθεροι. Ἐπὶ τέλους καὶ ὁ στρατὸς καὶ τὰ οἰκονομικά τοῦ κράτους μὲ τούτους πολέμους τῶν Ἀράβων ἦσαν εἰς κακὴν κατάστασιν.

Ἦτο λοιπὸν ἀνάγκη εἶλα αὐτὰ τὰ κακὰ νὰ διορθωθοῦν. Καὶ τὴν ἀνάγκην αὐτὴν ἠσθάνοντο οἱ περισσότερον μορφωμένοι καὶ ἀπὸ τοὺς λαϊκοὺς καὶ ἀπὸ τοὺς κληρικοὺς. Αὐτὴν τὴν διόρθωσιν ἐπροσπάθησε νὰ κάμῃ ὁ βασιλεὺς Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρος καὶ οἱ διάδοχοί του.

Πραγματικῶς οἱ βασιλεῖς αὐτοὶ ἔκαμαν πολλοὺς νόμους. Κατήργησαν σχεδὸν τὴν δουλοπαροικίαν, ἀναδιοργάνωσαν τὰ οἰκονομικά τοῦ κράτους, ἀφῆρεσαν ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ λαοῦ καὶ ἔκαμαν λαϊκὰ σχολεῖα. Ἀλλὰ δυστυχῶς εἰς τὴν θεραπείαν τῶν ἀτόπων, τὰ ὅποια προήρχοντο ἀπὸ τὴν θρησκείαν, ἐπροχώρησαν περισσότερον ἀπὸ ἕσον ἔπρεπεν. Ἐνόμισαν δηλ. ὅτι διὰ νὰ διορθώσουν τὰ κακὰ αὐτά, ἔπρεπε νὰ καταργήσουν ὅλως διόλου τὰς εἰκόνας. Εἰς αὐτὸ ὅμως εὔρον μεγάλην ἀντίδρασιν ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ καὶ τῶν μοναχῶν. Ἦρχισε λοιπὸν ἕνας μεγάλος ἀγὼν μεταξὺ τῶν φίλων τῶν εἰκόνων (εἰκονολάτραι) καὶ ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἤθελον νὰ τὰς καταργήσουν (εἰκονοκλάσταί). Ὁ ἀγὼν διήρκεσεν 120 ἔτη καὶ διαίρεται εἰς δύο περιόδους. Ἡ πρώτη περίοδος ἀρχίζει ἀπὸ τὸν Λέοντα τὸν Γ' καὶ τελειώνει ἐπὶ τῆς Εἰρήνης, ἣ ὅποια τὸ 780 ἐκάλεσε τὴν 7ην οἰκουμενικὴν σύνοδον καὶ ἀνεστῆλωσε τὰς εἰκόνας. Ἡ δευτέρα ἀρχίζει ἀπὸ τὸν Λέοντα τὸν Ε' καὶ τελειώνει ἐπὶ τῆς Θεοδώρας, ἣ ὅποια διὰ τὸν ἴδιον σκοπὸν συνεκάλεσε τὸ 842 ἄλλην σύνοδον εἰς τὴν Κων-πολιν. Καὶ αἱ δύο αὐταὶ σύνοδοι ἐπανεφέραν τὰς εἰκόνας εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὥρισαν ὅμως ὅτι ἡ προσκύνησις τῶν εἰκόνων δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς λατρεία, ἀλλὰ ὡς μία τιμὴ, ἣ ὅποια ἀποδίδεται εἰς τὸ πρωτότυπον διὰ μέσου τῆς εἰκόνας.

Ἡ ὀρθοδοξία λοιπὸν ἐνίκησε. Διὰ τὸν ἑορτασμὸν δὲ τῆς νίκης αὐτῆς ὠρίσθη ἡ πρώτη Κυριακὴ τῆς μεγάλης τεσσαρακοστῆς, καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἡμέρα αὐτὴ ὀνομάζεται Κυριακὴ τῆς Ὀρθοδοξίας.

3. Τὸ σχίσμα τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ὁ Φώτιος.

Ὀλίγον χρόνον ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἀποτυχίαν τῆς μεταρρυθμίσεως ἐγινε καὶ τὸ σχίσμα μεταξὺ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς Ἐκκλησίας.

Ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης (πάπας) ἐθεωρεῖτο καὶ αὐτὸς πατριάρχης, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι 4 πατριάρχαι, Κων)πόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἱεροσολύμων καὶ Ἀντιοχείας. Εἰς τὸν πάπαν μάλιστα οἱ ἄλλοι πατριάρχαι ἔδιδον καὶ τὰ πρωτεῖα, διότι ἡ Ῥώμη ἦτο ἡ ἀρχαία πρωτεύουσα τοῦ κράτους. Ὁ πάπας ὁμοῦς δὲν ἦτο εὐχαριστημένος μὲ αὐτό. Ἦθελε νὰ γίνῃ κυρίαρχος ὅλης τῆς Ἐκκλησίας καὶ εἰς κάθε εὐκαιρίαν προσεπάθει νὰ ἀναμειγνύεται εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς. Αὐτὸ τὸ πρᾶγμα δὲν παρεδέχοντο οἱ ἐπίσκοποι τῆς Ἀνατολῆς. Ἐνεκα τούτου διαρκῶς ἡ δυτικὴ ἐκκλησία εὗρισκετο εἰς φιλονικίας μὲ τὴν ἀνατολικήν. Τὴν ἐποχὴν ὁμοῦς αὐτὴν οἱ δυτικοὶ ἐπέρασαν κάθε ἔριον εἰς τὰς ἀξιώσεις των. Τὸ 857 εἶχεν ἐκλεχθῆ πατριάρχης εἰς τὴν Κων)πολιν ὁ περίφημος Φώτιος, ὁ ὁποῖος κατήγετο ἀπὸ μεγάλην οἰκογένειαν, εἶχε πολλὴν μόρφωσιν καὶ ἔγραφε πολλὰ συγγράμματα. Διὰ τὰ προτερήματά του δὲ αὐτὰ, ἐν ᾧ ἦτο ἀνώτερος ἀξιωματικὸς εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἐθεωρήθη κατάλληλος νὰ γίνῃ πατριάρχης. Εἰς 4 ἡμέρας ἐπέρασεν ὅλα τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα καὶ ἀνέβη εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο παράδοξον, διότι καὶ πρότερον πολλάκις λαϊκοὶ ἐγιναν πατριάρχαι. Ἐξ αὐτοῦ τώρα ἔλαβεν ἀφορμὴν ὁ πάπας διὰ νὰ ἀναμειχθῆ πάλιν εἰς τὰ πράγματα τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Ἐκάλεσεν λοιπὸν σύνοδον ἀπὸ ἐπισκόπους δυτικούς εἰς τὴν Ῥώμην καὶ καθήρεσε τὸν Φώτιον.

Τότε ὁ Φώτιος ἀπεφάσισε νὰ δώσῃ ἓνα τέλος εἰς τὰς παραλόγους ἀξιώσεις τῶν παπῶν νὰ θέλουν νὰ διευθύνουν αὐτοὶ ὅλην τὴν ἐκκλησίαν. Ἐκάλεσε τὸ 867 οἰκουμενικὴν σύνοδον εἰς τὴν Κων)πολιν διὰ νὰ κρίνῃ τὸν πάπαν καὶ διὰ τὰς ἀξιώσεις του αὐτὰς καὶ διὰ μερικὰς καινοτομίας, τὰς ὁποίας ἔκαμεν εἰς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν. Ἀπὸ τὰς καινοτομίας αὐτὰς ἡ σπουδαιότερα ἦτο ἡ προσθήκη, τὴν ὁποίαν ἔκαμεν εἰς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως, ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ. Ἡ σύνοδος λοιπὸν αὐτὴ καθήρεσε καὶ ἀνεθεμάτισε τὸν πάπαν καὶ ἀπέ-

κρουσε κάθε επέμβασίν του εις τήν ἀνατολικήν ἐκκλησίαν. Ἀπό τότε ἤρχισε τὸ σχίσμα τῶν δύο ἐκκλησιῶν. Δι' αὐτὸ ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες ὀφείλομεν αἰώνιαν εὐγνωμοσύνην εἰς τὸν Φώτιον. Ὁ χωρισμὸς αὐτὸς ἦτο μία αἰτία, διὰ τὴν ὅποιαν διετηρήσαμεν τὸν ἔθνισμόν μας κατὰ τοὺς μαύρους χρόνους τῆς δουλείας.

4. Οἱ ἐναντίον τῶν Ἀράβων καὶ τῶν Βουλγάρων πόλεμοι.

Οἱ Ἀραβες ἔπειτα ἀπὸ τὴν καταστροφὴν, τὴν ὅποιαν ἔπαθαν ἐπὶ Λέοντος τοῦ Γ', παρακμάζουσι. Ἐμφύλια ἔριδες ἐξασθενίζουσι αὐτούς. Ἐν τούτοις καὶ δὲν παύουσι τὰς ἐπιδρομάς. Οἱ βασιλεῖς τῆς δυναστείας τῶν Ἰσαύρων ἕμωσι, καὶ ἰδίως ὁ Κωνσταντῖνος Ε' καὶ ὁ Νικηφόρος νικοῦσι πολλάκις αὐτούς καὶ τοὺς περιορίζουσι. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους (823) προσέτι πειρατικὸς στόλος ἀπὸ Ἀραβίας τῆς Ἰσπανίας καταλαμβάνει τὴν Κρήτην καὶ ἰδρύει εἰς αὐτὴν μωαμεθανικὸν πειρατικὸν κράτος ἀνεξάρτητον. Τὸ πειρατικὸν τοῦτο κράτος διετηρήθη 140 ἔτη, κατὰ τὰ ὅποια ἐνέσπειρε τὸν τρόμον εἰς ὅλον τὸ Αἴγαίον.

Πολὺ φοβερῶτεροι ἦσαν οἱ ἀγῶνες, τοὺς ὁποίους οἱ Ἰσαυροὶ αὐτοκράτορες ἔκαμαν ἐναντίον τῶν Βουλγάρων. Οἱ Βούλγαροι ἦσαν λαὸς τουρκικῆς καταγωγῆς καὶ κατὰ τὰ μέσα τοῦ 5ου αἰῶνος ἐπροχώρησαν ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἀσίας εἰς τὴν σημερινὴν νοτιοδυτικὴν Ρωσίαν. Ἀπὸ ἐκεῖ δὲ καὶ αὐτοί, ὅπως καὶ οἱ Σλαῦοι, ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἤρχισαν νὰ κάμνουν συχνὰς ἐπιδρομάς εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους. Ἐπὶ τέλους ὁ Κωνσταντῖνος Δ' ὁ Πρωγονάτος ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτούς τὴν μεταξὺ Δουνάβειος καὶ Αἴμου χώραν, ἣ ὅποια ἔκτοτε ἔλαβε τὸ ὄνομα Βουλγαρία. Ἀλλὰ εἰς τὰ μέρη αὐτὰ ἦσαν πρὶν ἐγκατεστημένοι διάφορα σλαυικὰ φυλαί, αἱ ὅποια ἦσαν περισσότερον πολιτισμένοι ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους. Οἱ Βούλγαροι τότε ἀνεμίχθησαν μὲ τοὺς Σλαῦους καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐπῆραν τὴν γλῶσσαν των καὶ ἐξεσλαυίσθησαν.

Ἀλλὰ οἱ Βούλγαροι, καὶ ἀφοῦ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Βουλγαρίαν, δὲν ἔπαυσαν νὰ ἐνοχλοῦν τὸ κράτος μὲ ἐπιδρομάς καὶ λεηλασίας. Ἐνεκα τούτου ἡ Ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία συχνὰ ἔκα-

μνε πολέμους ἐναντίον των διὰ τὰ τοὺς περιορίζῃ. Ἰδίως τοὺς ἐταπεινώσαν τὴν ἐποχὴν αὐτὴν δύο μεγάλοι βασιλεῖς τῆς Κων)πόλεως, ὁ Κωνσταντῖνος Ε' καὶ ὁ Λέων Ε'.

Ὁ Κωνσταντῖνος Ε' ἀπὸ τὸ 757 ἕως τὸ 775 πολεμεῖ ἐναντίον των. Τοὺς νικᾷ πολλάκις, κυριεύει πολλὰς πόλεις των, συλλαμβάνει πολλοὺς αἰχμαλώτους καὶ ἐν γένει κάμνει εἰς αὐτοὺς μεγάλας καταστροφάς. Κανεὶς βασιλεὺς τῆς Κων)πόλεως, ἐξαιρέσει τοῦ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου, δὲν ἐταπεινώσε τοὺς Βουλγάρους τόσον, ὅσον ὁ Κωνσταντῖνος Ε'.

Ἄλλὰ ἐπὶ τῆς Εἰρήνης οἱ Βούλγαροι πάλιν ἐπῆραν θάρρος καὶ ἤρχισαν τὰς ἐπιδρομάς των. Ἀρχηγὸς των ἦτο τότε ὁ περίφημος διὰ τὴν σκληρότητά του Κροῦμος. Ὁ κατόπιν τῆς Εἰρήνης αὐτοκράτωρ Νικηφόρος ἀποφασίζε: νὰ ἐκστρατεύσῃ ὁ ἴδιος ἐναντίον των. Εἰς τὴν πρώτην του ἐκστρατείαν (809) τοὺς νικᾷ καὶ κυριεύει τὴν Σαρδικίην (Σόφιαν). Ἀλλὰ εἰς τὴν δευτέραν ἐκστρατείαν (811) ἐπροχώρησε πολὺ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Βουλγαρίας. Ἐκεῖ εὗρέθη αἰφνηδῶς περικυκλωμένος εἰς τὸ στρατόπεδόν του ἀπὸ ἀπίρους Βουλγάρους. Ὁ Νικηφόρος μὲ τὸ περισσότερον μέρος τοῦ στρατοῦ του, ἀφ' οὗ ἐπολέμησαν γενναίως, φονεύονται.

Τὸν Κροῦμον, πολὺ γρήγορα ἐξεδικήθη ὁ νέος αὐτοκράτωρ Λέων Ε'. Ἐπειτα ἀπὸ τὴν φοβερὰν καταστροφὴν, τὴν ὁποίαν ἔπαθεν ὁ ἑλληνικὸς στρατός, οἱ Βούλγαροι ἐπέρασαν τὸν Αἶμον καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν Θράκην, ἐλεηλάτησαν ὅλην τὴν χώραν ἕως τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ κατόπιν συνεκεντρώθησαν εἰς τὴν Μεσημβρίαν. Ἐκεῖ ἔρχεται καὶ ὁ Λέων Ε' μὲ νέον στρατὸν καὶ γίνεται φοβερὰ μάχη (814). Οἱ Βούλγαροι ἔπαθαν τοιαύτην καταστροφὴν, ὥστε μόλις πολὺ ὀλίγοι ἐσώθησαν μὲ τὸν Κροῦμον πληγωμένον. Μὲ τὴν μάχην αὐτὴν ὁ Λέων Ε' συνεπλήρωσε τὸ ἔργον τοῦ Κωνσταντίνου Ε'. Ἀπὸ τότε πλέον οἱ Βούλγαροι περιωρίσθησαν εἰς τὴν πέραν τοῦ Αἶμου χώραν των, ἐπὶ 70 δὲ ἔτη δὲν ἔκαμαν καμμίαν ἐπιδρομὴν εἰς τὸ κράτος.

5. Ἡ Μακεδονικὴ Δυναστεία.

Ἡ μεταρρύθμισις δὲν εἶχεν ἀποτύχει: τελείως. Πολλὰ διατάξεις, καὶ ὅποια: ἀπέβλεπον εἰς τὴν κοινωνικὴν ἀνάπλασιν τοῦ Ἄντων. Χωραφᾶ. Ἱστορία Β' Ἑλληνικοῦ, ἔκδοσις 5'. 7

Ἔθνοϋς, δὲν κατηργήθησαν. Ἡ διοικητικὴ καὶ στρατιωτικὴ διοργάνωσις τοῦ κράτους ἔδωκεν εἰς αὐτὸ νέαν ζωὴν. Καὶ ἐν γένει τὸ ἐθνικὸν φρόνημα ἐνισχύθη. Αὐτὰ ἔφεραν μεγίστην ἀκμὴν τοῦ κράτους ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας.

Ἡ Μακεδονικὴ δυναστεία διετηρήθη εἰς τὸν θρόνον 198 ἔτη. Τοῦτο κατωρθώθη μὲ ἓνα νέον σύστημα διαδοχῆς τὸ ὁποῖον ἐπεκράτησε, τῆς συμβασιλείας. Καὶ προηγουμένως οἱ υἱοὶ τῶν βασιλέων προσελαμβάνοντο πολλάκις ὡς συνάρχοντες καὶ ἐξελέγοντο καὶ αὐτοὶ βασιλεῖς. Ἀλλὰ ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας συνέβη καὶ τὸ ἐξῆς· ὁσάκις οἱ νόμιμοι διάδοχοι ἦσαν ἢ ἀνήλικοι ἢ ἀδυνάτου χαρακτῆρος ἢ γυναῖκες, τότε ἄνδρες ἐπιφανεῖς ἰδίως εἰς τὰ στρατιωτικὰ κατελάμβανον τὴν ἀρχὴν καὶ ἐκυβέρνην κατὰ τύπου μὲν μαζί μὲ τοὺς νομίμους κυρίους τοῦ θρόνου, πραγματικῶς ὅμως μόνοι αὐτοί. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον ἦσαν πάντοτε ἐπὶ τοῦ θρόνου ἄνθρωποι ἱκανοὶ καὶ ἔλειψαν αἱ ταραχαί, αἱ ὅποια ἐγίνοντο ἄλλοτε ἐκ τῆς συχνῆς ἐκλογῆς νέων βασιλέων.

Ἀρχηγὸς τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ἐγένινεν ὁ Βασίλειος ὁ Μακεδῶν (867—886), ὁ ὅποιος ἔπως εἶδαμεν, εἶχε καταλάβει τὸν θρόνον φονεύσας τὸν Μιχαὴλ Γ'.

Τὸν Βασίλειον διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ **Λέων ΣΤ'** ὁ σοφὸς (886—912), καὶ αὐτὸν ὁ υἱὸς τοῦ **Κωνσταντῖνος Ζ'** ὁ πορφυρογέννητος (912—959). Ἐπειδὴ ὅμως αὐτὸς ἦτο ἀνήλικος, γίνεται μετὰ τινα ἔτη συμβασιλεὺς αὐτοῦ ὁ ναύαρχος **Ρωμανὸς Δεκαπληνὸς** (919—944). Τὸν Κωνσταντῖνον Ζ' διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ **Ρωμανὸς Β'** (959—963) καὶ τοῦτον ὁ ἀνήλικος υἱὸς τοῦ **Βασίλειος Β'** ὁ **Βουλγαροκτόνος** (963—1025). Κατὰ τὸν χρόνον ὅμως τῆς ἀνηλικιότητος αὐτοῦ γίνονται συμβασιλεῖς τοῦ κατὰ πρῶτον μὲν ὁ **Νικηφόρος Φωκᾶς** (963—969), ἔπειτα δὲ ὁ **Ἰωάννης Τσιμισκῆς** (969—976). Μετὰ τὸν Βασίλειον Β' ἐβασίλευσεν ὁ ἀδελφὸς τοῦ **Κωνσταντῖνος Η'** (1025—1028) καὶ μετὰ τοῦτον αἱ θυγατέρες τοῦ **Ζωῆ** καὶ **Θεοδώρα** (1028—1056). Ἐπ' αὐτῶν δὲ ἀνήλθον εἰς τὸν θρόνον εἴτε ὡς σύζυγοι τῆς Ζωῆς, εἴτε ὡς συμβασιλεῖς, μερικοὶ ἄσημοι ἄνδρες.

6. Βασίλειος Α΄ ὁ Μακεδῶν (866 — 876) καὶ Λέων ΣΤ΄ ὁ σοφὸς (886—912).

Ὁ Βασίλειος ἦτο μὲν ταπεινῆς καταγωγῆς καὶ ἀπαίδευτος, ἀλλ' ἦτο συνετὸς καὶ πρακτικὸς ἄνθρωπος. Πρῶτον ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν διοίκησιν, ἣ ὁποία ἐπὶ Μιχαήλ Γ' εἶχε παραλύσει. Διῶρισεν εἰς τὰς διαφόρους ὑπηρεσίας χρηστοὺς καὶ μορφωμένους ἀνθρώπους καὶ τοὺς ἐπετήρει ἀδιακόπως. Ἐπειτα διῶρθωσε τὰ οἰκονομικὰ καὶ ἐξέδωκε νέα νομικὰ συγγράμματα. Πρὸ πάντων ὁμοῦς ὁ Βασίλειος κατεγίνετο εἰς τὸ νὰ ἀναδιοργανώσῃ τὸν στόλον καὶ τὸν στρατόν. Ὁ Βασίλειος δὲν ἦτο στρατηγός, ἀλλ' ἤξευρε νὰ ἐκλέγῃ τοὺς καταλλήλους ἀνδρας διὰ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου. Ἀπ' αὐτοὺς σπουδαιότατος ὑπῆρξεν ὁ ἀνδρεῖος ναύαρχος Ὁδούρας. Μὲ αὐτὸν περιώρισε τοὺς Σαρακηνούς πειρατὰς, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τὴν Βόρειον Ἀφρικὴν ἐρήμωνον τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἑλλάδος, καὶ τοὺς Ἀραβας τῆς Ἀσίας, οἱ ὁποῖοι διαρκῶς ἔκαμνον ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Τέλος ὁ Βασίλειος ἐφρόντισε διὰ τὸν ἐκχριστιανισμὸν τῶν Ἐλευθερολακῶν, τῶν κατοίκων δηλ. τῆς Μάνης τῆς Πελοποννήσου, οἱ ὁποῖοι ἕως τώρα διετήρουν τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν.

Τὰ λαμπρὰ ἀποτελέσματα τῆς διοικήσεως τοῦ Βασιλείου δὲν ἐφάνησαν ἀμέσως ἐπὶ τοῦ διαδόχου του Λέοντος τοῦ ΣΤ'. Ὁ Λέων ἦτο τὸ ἀντίθετον τοῦ πατρὸς του. Ἦτο μὲν μορφωμένος, ἐνῶ ὁ Βασίλειος ἦτο ἀμόρφωτος, ἀλλὰ δὲν εἶχε τὸν πρακτικὸν νοῦν καὶ τὴν σύνεσιν τοῦ Βασιλείου. Καταγίνεται εἰς τὸ νὰ κάμνῃ ἐκκλησιαστικοὺς ὕμνους καὶ σοφὰ πραγματικῶς συγγράμματα. Ἀλλὰ ἀφίνει τὴν διοίκησιν εἰς τὰς χεῖρας ἀνικάνων, οἱ ὁποῖοι παραμελοῦν τὸν στρατόν καὶ τὸν στόλον. Ἐνεκα τούτου τὸ κράτος ὑφίσταται πολλὰς συμφορὰς.

Οἱ Σαρακηνοὶ τῆς Κρήτης λεηλατοῦν τὰς ἀκτὰς καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, τὸ 904 δὲ κυριεύουν καὶ αὐτὴν τὴν Θεσσαλονίκην. Συγχρόνως παρουσιάζονται καὶ πάλιν οἱ Βούλγαροι. Οἱ Βούλγαροι ἔπειτα ἀπὸ τὴν καταστροφὴν, τὴν ὁποίαν ἔπαθον εἰς τὴν Μεσημβρίαν ἀπὸ τὸν βασιλέα Λέοντα Ε', ἠσύχασαν καὶ ἔπαυσαν τὰς ἐπιδρομὰς. Τότε δὲ προσήλθαν καὶ εἰς τὸν Χριστιανισμὸν. Δύο Ἑλληνας μοναχοὶ ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην, ὁ Μεθό-

διος και ὁ Κύριλλος ἀπεφάσισαν νά κηρύξουν τὸν Χριστιανισμόν εἰς τοὺς σλαυϊκοὺς λαοὺς. Ἐμάθαν τὴν σλαυϊκὴν γλῶσσαν. Ἐκαμαν ἀλφάβητον μὲ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα και μετέφρασαν τὸ εὐαγγέλιον και τὰ ἄλλα βιβλία τῆς Ἐκκλησίας εἰς σλαυϊκὴν γλῶσσαν. Ἐπειτα ἐπῆγαν εἰς τοὺς Σλαύους τοὺς κατοικοῦντας πέραν ἀπὸ τὸν Δούναβιν, ἐπίσης εἰς τοὺς Σέρβους και τοὺς Βουλγάρους, και τοὺς ἐδίδαξαν τὴν χριστιανικὴν πίστιν. Ὁ ἐκχριστιανισμὸς των ὅμως συνεπληρώθη ἀπὸ τὸν πατριάρχην Φώτιον. Μὲ τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ ἐθαπτίσθη ὁ τότε ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων Βόγορις και ἔλαθε τὸ ὄνομα τοῦ τότε βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Μιχαήλ. Αὐτὸς δὲ κατόπιν ἐφρόντισε διὰ τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὸ κράτος του. Ἀπὸ τότε οἱ Βούλγαροι ἤρχισαν ἔπωσθαι νά πολιτίζωνται και ἰδίως οἱ εὐγενεῖς των. Πολλοὶ δὲ ἀπ' αὐτοὺς ἐσπούδαζον εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ δὲ Συμεὼν, ὁ δεῦτερος υἱὸς τοῦ Βογόριδος, ἐθεωρεῖτο σχεδὸν Ἕλληνας, διότι εἶχε μείνει πολὺν καιρὸν εἰς τὴν Κωνσταντινουπόλιν και ἐσπούδαζεν. Ἀλλὰ και οἱ ἔμποροι Βούλγαροι ἐμάνθανον τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν και συνήθιζον τὰ ἑλληνικὰ ἔθιμα, διότι θλαί αἱ παράλια πόλεις τῆς Βουλγαρίας, Ἀγχιάλος, Μεσημβρία, Πύργος, Σωζόπολις και ἄλλαι κατοικοῦντο ἀπὸ Ἑλλήνων.

Μὲ θλα αὐτὰ ὅμως οἱ Βούλγαροι ἐδείχθησαν ἀχάριστοι. Ἐπωφελοῦμενοι ἀπὸ τὴν ἀνικανότητα τοῦ Λέοντος ΣΤ', ὅταν ἐγένεν ἡγεμὼν αὐτῶν ὁ Συμεὼν, ἔβαλαν εἰς τὸν νοῦν των νά ἐπεκτείνουν τὸ κράτος των εἰς θλην τὴν Ἑλληνικὴν χερσονήσον. Πρῶτον ἐκυρίευσαν θλας τὰς Ἰλλυρικὰς χῶρας ἕως τὸ Ἀδριατικὸν πέλαγος. Ἐπειτα ἤρχισαν ἐπιδρομὰς εἰς θλας τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους. Ὁ Συμεὼν ἀπειλεῖ νά καταλύσῃ τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν και ὀνομάζει τὸν ἑαυτὸν του Ἰσάρον τῶν Βουλγάρων και αὐτοκράτορα τῶν Ῥωμαίων.

Ἀλλὰ και ἄλλος κίνδυνος ἀπειλεῖ τὴν Αὐτοκρατορίαν ἐπὶ Λέοντος ΣΤ'. Περὶ τὰ μέσα τοῦ 9ου αἰῶνος οἱ Νορμανδοὶ (ἄνθρωποι τοῦ βορρᾶ), λαὸς γερμανικὸς, κατέλαβεν θλην τὴν σημερινὴν Ῥωσίαν ἕως τὴν Μαύρην θάλασσαν, ἣ ὁποία κατοικεῖτο ἀπὸ Σλαύους, και ἱδρυσαν τὸ κράτος τῶν Ῥώσων ἢ Ῥώσων. Οἱ Ῥῶσοι αὐτοὶ τὸ 906 μὲ ἀπειράριθμα πλοιάρια πλέσον ἐναντίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως και λεηλατοῦν τὰς ἀκτὰς τοῦ Βοσπόρου. Ὁ Λέων

τότε έκαμε με αυτόδες συνθήκην και τούς επέτρεψε να έμπορευόν-
ται με τὸ έλληνικόν κράτος.

7. Κωνσταντίνος Ζ' ὁ πορφυρογέννητος (912—959) και 'Ρωμανός Β' (959—962).

Ἐπί τῶν διαδόχων τοῦ Λέοντος τὸ κράτος πλέον θά κατε-
στρέφετο, αν τὴν ἐποχὴν αὐτὴν δὲν παρουσιάζοντο μεγάλοι στρα-
τηγοὶ και δὲν ἤρχιζε τὸ σύστημα τῆς συμβασιλείας. Ὁ Κωνσταν-
τίνος Ζ' ἦτο 7 ἐτῶν. Ὁ ναύαρχος 'Ρωμανός Λεκαπηνός ανέ-
λαβε τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ ἀνηλίκου βασιλέως και τὴν διοίκησιν
τοῦ κράτους. Μετ' ἔλιγον δὲ ἔδωκεν εἰς τὸν βασιλέα σύζυγον τὴν
κόρην του Ἑλένην και ἀνηγόρευσε και τὸν ἑαυτὸν του και τούς
τρεις υἱούς του συμβασιλεῖς.

Ὁ 'Ρωμανός ἔσωσε τὸ κράτος. Πρῶτον κατώρθωσε να κάμη
συνθήκην με τούς Βουλγάρους, οἱ ὅποιοι εἶχον φθάσει ἔως τὰ πρό-
θυρα τῆς Κων/πόλεως. Ἐπειτα διὰ τοῦ ἐνδόξου στρατηγοῦ Ἰωάν-
νου Κουρκουά ἐνίκησε τούς Ἀραβας τῆς Ἀσίας και τούς ἔφερε
πέραν ἀπὸ τὸν Τίγριτα και τὸν Εὐφράτην. Ὁ ναύαρχος Ἰωάννης
Ραδινός κατεναυμάχησε τούς Σαρακηνοὺς τῆς Κρήτης. Οἱ 'Ρῶσοι
τέλος, οἱ ὅποιοι ἔκαμαν και ἄλλην ἐκστρατείαν εἰς τὴν Κωνσταν-
τινούπολιν ὑφίστανται μεγάλην καταστροφὴν.

Ὁ 'Ρωμανός λοιπὸν ἀνεστήλωσε τὴν τιμὴν και τὴν δύναμιν
τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἀλλὰ τῶρα ὁ 'Ρωμανός ἔβαλεν εἰς τὸν νοῦν
του να παραγκωνίσῃ τὸν νόμιμον βασιλέα. Ὁ Κωνσταντίνος ἔμωσε,
ὁ ὅποιος ἦτο πλέον ἀγῆρ, κατώρθωσε να ἐκδιώξῃ τὸν 'Ρωμανὸν
και τούς υἱούς του ἀπὸ τὴν ἀρχὴν.

Ὁ Κωνσταντίνος και ἀφ' οὗ ἔμεινε μόνος, δὲν ἔδειξεν οὔτε
πολιτικὰς οὔτε στρατιωτικὰς ἀρετάς. Κατεγίνετο, ὅπως ὁ πατὴρ
του, εἰς συγγραφάς. Ὁμοίως και ὁ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κων-
σταντίνου βασιλεύσας υἱός του 'Ρωμανός δὲν εἶχεν οὔτε πολιτικὴν
οὔτε στρατηγικὴν ἰκανότητα. Μόλα ταῦτα ἡ βασιλεία και τῶν δύο
εἶναι πολὺ ἐνδοξος. Εἶναι ἡ ἐποχὴ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, πολι-
τικῶν και στρατιωτικῶν. Ἡ μεταρρύθμισις εἶχε κάμει τὸ θαῦμά
της. Ἐσωτερικῶς τὸ κράτος διοικεῖται ἄριστα ἀπὸ ἐξόχους πο-
λιτικούς. Ἐξωτερικῶς οἱ Φωκᾶδες και ἄλλοι ἐνδοξοὶ στρατηγοὶ
θριαμβεύουν ἐναντίον ἑλλων τῶν ἐχθρῶν τοῦ κράτους.

Εἰς τὴν Εὐρώπην οἱ Βούλγαροι ἔπειτα ἀπὸ τὸν θάνατον τοῦ φεβερὸυ Συμεὼν παύουν πλέον τὰς ἐπιδρομὰς, οἱ δὲ Ῥῶσοι ἔρχονται εἰς στενοτέρας σχέσεις μὲ τοὺς Ἑλληνας. Ἡ ἡγεμονίς αὐτῶν Ὀλγα ἔρχεται τὸ 954 εἰς τὴν Κων)πολιν καὶ βαπτίζεται χριστιανῆ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου. Ἀπὸ τότε δὲ ἤρχισε νὰ διαδίδεται ὁ χριστιανισμὸς εἰς τὴν Ῥωσίαν.

Εἰς τὴν Ἀσίαν οἱ Ἑλληνες στρατηγοὶ πολεμοῦν ἀδιακόπως ἐναντίον τῶν Ἀράβων καὶ κυριεύουν 1000 φρούρια εἰς τὴν Συρίαν καὶ Μεσοποταμίαν.

Τέλος ὁ στρατηγὸς Νικηφόρος Φωκάς τὸ 961 κυριεύει τὴν Κρήτην ἀπὸ τοὺς Ἀραβας.

8. Νικηφόρος Φωκάς (963—969) καὶ Ἰωάννης Τσιμισκῆς (969—976).

Ὁ Ῥωμανὸς ὁ Β', ἔταν ἀπέθανεν, ἀφῆκε δύο ἀνηλίκους υἱοὺς, τὸν Βασίλειον καὶ τὸν Κωνσταντῖνον. Ὁ στρατηγὸς Νικηφόρος Φωκάς εὐρίσκετο τότε εἰς τὴν Ἀσίαν πολεμῶν ἐναντίον τῶν Ἀράβων. Ἀμα ἔμαθε τὸν θάνατον τοῦ Ῥωμανοῦ σπεύδει εἰς τὴν Κων)πολιν, ὅπου ἀναγορεύεται συμβασιλεὺς τῶν ἀνηλίκων βασιλέων καὶ νυμφεύεται τὴν χήραν τοῦ Ῥωμανοῦ Θεοφανώ.

Ὁ Νικηφόρος καὶ ἀφ' οὗ ἔγινε βασιλεὺς, τὸν βίον του περνᾷ εἰς τὸ στρατόπεδον. Ἰδίως τὸν ἀποστροφῶν οἱ πόλεμοι ἐναντίον τῶν Ἀράβων. Ἐναντίον αὐτῶν ὁ Νικηφόρος κάμνει πολλὰς ἐκστρατείας καὶ τοὺς κάμνει νὰ τρέμουν. Κυριεύει τὴν Ταρσόν, τὴν Κύπρον καὶ τὴν Ἀντιόχειαν.

Ἀλλὰ τότε οἱ Βούλγαροι οἱ ὅποιοι ἕως τώρα ἦσαν ἡσυχῆ ἀρχίζουσι πάλιν νὰ γίνωνται ἐνοχλητικοὶ εἰς τὸ κράτος. Ὁ Νικηφόρος ἦτο ἀπησχολημένος μὲ τοὺς πολέμους ἐναντίον τῶν Ἀράβων. Διὰ νὰ πολεμήσῃ λοιπὸν τοὺς Βουλγάρους, παρακινεῖ τὸν ἡγεμόνα τῶν Ῥώσων Σβετοσλαῦον νὰ ἐπιτελῇ κατὰ τῶν Βουλγάρων. Πραγματικῶς ὁ Σβετοσλαῦος ἔρμῃ ἐναντίον των, τοὺς νικᾷ καὶ κυριεύει ὅλην τὴν Βουλγαρίαν. Ἀλλὰ τώρα ὁ Σβετοσλαῦος δὲν θέλει νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴν Βουλγαρίαν σύμφωνα μὲ τὴν συνθήκην, τὴν ὅποιαν ἔχει κάμει μὲ τὸν Νικηφόρον. Ὁ Νικηφόρος λοιπὸν ἀρχίζει νὰ ἐτοιμάζεται διὰ νὰ πολεμήσῃ τοὺς Ῥώσους. Δὲν ἐπρόφθασεν ὁμως. Ἐφρονεύθη ἀπὸ μίαν συνωμοσίαν.

τήν ὁποίαν ἔκαμεν ἐναντίον του ἡ σύζυγός του Θεοφανῶ καί ἡ ἀνεψιός του Ἰωάννης Τσιμισκῆς, ἡ ὁποῖος καί καταλαμβάνει τὸν θρόνον. Ἄλλ' ἡ Θεοφανῶ, ἡ ὁποία ἠλπίζε ὅτι θὰ γίνῃ σύζυγος τοῦ νέου αὐτοκράτορος, ἐξορίζεται.

Ὁ Τσιμισκῆς ἀνῆκεν, ἔπως καί ὁ Φωκᾶς, εἰς μεγάλην στρατιωτικὴν οἰκογένειαν, καί ὁ ἴδιος δὲ μέχρι τοῦδε εἶχε δεῖξει μεγάλα στρατιωτικὰ προτερήματα. Ἀφοῦ λοιπὸν ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ἐξηκολούθησε τὰ πολεμικὰ μεγαλουργήματα τοῦ προκατόχου του. Ἰδίως ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του εἰς τοὺς Ῥώσους, οἱ ὅποιοι, ἀφοῦ κατέλαβαν τὴν Βουλγαρίαν, ἠπειλοῦν νὰ πολιορκήσουν καί αὐτὴν τὴν Κων(σταντινούπολιν). Ὁ Ἰωάννης ἐτοίμασε στρατὸν καί ὤρμησεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Ἐκεῖ νικᾷ πολλᾶκι καί τοὺς Ῥώσους καί τοὺς Βουλγάρους μαζί καί ἀναγκάζει τὸν Σβετοσλαῦον νὰ φύγῃ εἰς τὴν Ῥωσίαν. Τότε ὁ Ἰωάννης ὑπέταξεν ἕλλην τὴν Βουλγαρίαν καί τὴν ἔκαμεν ἐπαρχίαν τοῦ κράτους.

Μετὰ τὸν Ῥωσοβουλγαρικὸν πόλεμον ὁ Ἰωάννης ἐκστρατεύει ἐναντίον τῶν Ἀράβων καί συνεχίζει τὰ τρώπαια τοῦ Νικηφόρου. Ἐν ᾧ ἔμως ἐπέστρεφεν εἰς Κων(σταντινούπολιν, ἐδηλητηριάσθη ἀπὸ κάποιον ὑπάλληλον, τοῦ ὁποίου εἶχον ἀνακαλυφθῆ μεγάλαι καταχρήσεις.

9. Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος (977—1025)

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τσιμισκῆ ὁ νόμιμος διάδοχος τοῦ θρόνου Βασίλειος ἦτο πλέον 20 ἐτῶν καί ἀνέλαθεν ὁ ἴδιος τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους. Ὁ Βασίλειος Β' ἀπεδείχθη ἀντάξιος διάδοχος τῶν κηδεμόνων του Νικηφόρου Φωκᾶ καί Ἰωάννου Τσιμισκῆ. Περιέφερε νικηφόρα τὰ ἑλληνικὰ ἔπλα ἀπὸ τὸν Δούναδιν ἕως τὸν Εὐφράτην καί ἀπὸ τὴν Ἀρμενίαν ἕως τὴν Ἰταλίαν καί ἀνεβίβασε τὸ κράτος εἰς τὴν ὑψίστην ἀκμὴν τῆς δυνάμεώς του. Ὁ μακρότερος καί φοβερώτερος ἀπὸ τοὺς πολέμους, τοὺς ὁποίους ἔκαμεν, εἶναι ὁ βουλγαρικὸς.

Ἀφ' οὗ ἀπέθανεν ὁ Τσιμισκῆς, οἱ Βούλγαροι πάλιν ἐπανεστάτησαν καί ἔκαμαν βασιλέα των ἓνα εὐγενῆ Βούλγαρον, τὸν Σαμουήλ. Καί ἐφαίνεται ὅτι ἦτο κατάλληλος εὐκαιρία δι' αὐτὸ τότε, διότι τὸ ἑλληνικὸν κράτος ἦτο εἰς μεγάλην ἀνωμαλίαν. Ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς ἦτο μόλις 20 ἐτῶν, μερικοὶ στρατηγοὶ ἐνόμισαν ὅτι

ἠδύνατο νὰ καταλάβουν τὸν θρόνον ὡς συμβασιεῖς, καὶ ἐσήκωσαν ἐπανάστασιν. Ἐπομένως κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Ὁ Βασιλείου ἠναγκάσθη νὰ ἀσχοληθῇ μὲ αὐτούς. Ἐκ τούτου ἐπωφελήθη ὁ Σαμουήλ καὶ ἀρχίζει νὰ κάμνη φοβερὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὸ κράτος. Κυριεῖται ἕλην τὴν Μακεδονίαν ἐκτὸς τῆς Θεσσαλονίκης, τὴν Ἀλβανίαν, τὴν Ἠπειρον καὶ τὴν Θεσσαλίαν, εἰσβάλλει εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα καὶ ἀπειλεῖ καὶ αὐτὴν τὴν Πελοπόννησον. Ὁ Σαμουήλ τώρα σχεδιάζει νὰ ἱδρῦσῃ μεγάλον βουλγαρικὸν κράτος, τὸ ὅποιον νὰ περιλαμβάνῃ ἕλην τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον. Ἀλλὰ οἱ Ἕλληνες δὲν ἠδύνατο νὰ ἀφήσουν τὸν Σαμουήλ νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὰ σχέδιά του, καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος ἀπεδείχθη ἀνώτερος ἀπὸ τὸν Σαμουήλ.

Ἀφ' οὗ ἠσχάσεν ἀπὸ τὰς ἐσωτερικὰς ἐπαναστάσεις, ὁ Βασίλειος ἤρχισε τὸν πόλεμον μὲ τοὺς Βουλγάρους (976). Ὁ πόλεμος αὐτὸς διήρκεσε 42 ἔτη καὶ ἐξηπλώθη ἀπὸ τὸν Δούναβιον ἕως τὰς Θερμοπύλας. Ὁ Βασίλειος ἄλλοῦ ὁ ἴδιος καὶ ἄλλοῦ μὲ τοὺς στρατηγούς του πολεμεῖ τοὺς Βουλγάρους καὶ εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ εἰς τὴν Ἠπειρον καὶ εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Ἐἰς τὸν Σπερχεῖον δὲ τὸ 996 ὁ στρατηγὸς τοῦ Βασιλείου Νικηφόρος Οὐρανὸς νικᾷ τὸν Σαμουήλ καὶ καταστρέφει ἕλον τὸν στρατὸν του. Ὁ ἴδιος ὁ Σαμουήλ πληγώνεται εἰς τὴν μάχην αὐτὴν καὶ μόλις κατωρθῶναι νὰ σωθῇ διὰ τῆς φυγῆς.

Ἀπὸ τότε ὁ πόλεμος περιορίζεται εἰς τὴν Μακεδονίαν, τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὴν Βουλγαρίαν. Ὁ Βασίλειος κάθε χρόνον ἐκστρατεύει κατὰ τῶν Βουλγάρων, κάμνει πολλὰς μάχας καὶ κυριεῖται πολλὰ φρούρια. Ἀλλὰ καὶ οἱ Βούλγαροι ἔχουν μεγάλο πείσμα. Ἐπὶ τέλους τὸ 1014 ἡ ἀντίστασις των θραύεται. Ὁ Βασίλειος συνήθισε νὰ εἰσβάλλῃ εἰς τὴν Βουλγαρίαν πάντοτε ἀπὸ τὴν κλεισοῦραν Κλειδίον (Δεμίρ Ἰσάρ). Ἐκεῖ ὁ Σαμουήλ κατεσκευάσεν ἕνα ὄχυρωμα καὶ ἐπερίμενε τὸν Βασίλειον. Ὁ Βασίλειος προσπαθεῖ, ἀλλὰ δὲν κατωρθῶναι νὰ κυριεύσῃ τὸ ὄχυρωμα. Ἀναγκάζεται νὰ τὸ πολιορκήσῃ. Ἀλλὰ παθαίνει πολλὰς ζημίας, διότι οἱ ἐχθροὶ τὸν ἐκτύπων ἀπὸ ψηλά. Τότε ὁ στρατηγὸς Νικηφόρος Ξιφίας μὲ μέρος τοῦ στρατοῦ πηγαίνει γύρω ἀπὸ ἕνα ὄψηλόν καὶ ἀπότομον βουνόν, τὸ ὅποιον ἦτο πρὸς Ν. τοῦ Κλειδίου, τὴν Βελαβίσταν, καὶ ἔρχεται ἐπισθεν τῶν Βουλγάρων. Οἱ Βούλγαροι τὰ ἔχασαν, διότι

ὅθεν ἐφαντάζοντο ὅτι οἱ Ἕλληνες θὰ κατώρθωνον νὰ ἔλθουν ἀπὸ ἓνα τόσον δύσκολον μέρος. Ἄφινουν τὸ δούρωμα καὶ τρέπονται εἰς φυγὴν, Ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ Νικηφόρος τοὺς καταδιώκουν καὶ πολλοὺς ἀπ' αὐτοὺς φονεύουν, τοὺς περισσοτέρους συλλαμβάνουν αἰχμαλώτους. Ὁ ἴδιος ὁ Σαμουὴλ μὲ δυσκολίαν κατώρθωσε νὰ μὴ συλληφθῆ, ἀλλὰ μετὰ 4 ἡμέρας ἀπέθανεν ἐκ τῆς στενοχωρίας του.

Ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Σαμουὴλ Γαβριὴλ ἐζήτησε νὰ ὑποταχθῆ εἰς τὸν βασιλέα. Ἄλλὰ ὁ Βασιλεὺς δὲν δέχεται συνθηκολόγησιν. Θέλει νὰ καταλύσῃ τελείως τὸ βουλγαρικὸν κράτος. Ἐξηκολούθησε λοιπὸν τὸν πόλεμον, ἕως ὅτου κατέλαβε τὰς χώρας, τὰς ὁποίας εἶχον πάρει οἱ Βούλγαροι. Οἱ Βούλγαροι ἀρχηγοί, ἔσοι δὲν ἐφονεύθησαν, παρεδόθησαν. Τὸ Βουλγαρικὸν κράτος κατελύθη (1019). Ἡ Βουλγαρία ἐγένεν ἐπαρχία ἑλληνικὴ μὲ διοικητὴν Ἕλληνα ἀπὸ τὴν Κων)πολιν.

Ὁ Βασιλεὺς ἀφ' οὗ ἐτελείωσε τὸν πόλεμον, περισεύει εἰς ἕλην τὴν Μακεδονίαν. Παντοῦ τὸν ὑποδέχονται ὡς σωτῆρα. Ἐπειτα καταβαίνει εἰς τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Στερὰν Ἑλλάδα καὶ φθάνει εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἐπειτα ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ ἔρχεται εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰσέρχεται εἰς αὐτὴν μὲ μεγάλην πομπήν. Τὸν θρίαμβόν του στολιζοῦν τὰ ἄπειρα λάφυρα, τὰ ὅποια ἔλαβεν ἐκ τῆς Βουλγαρίας, καὶ ἕλη ἢ οἰκογένεια τῶν βασιλέων αὐτῆς καὶ οἱ μεγαλύτεροι εὐγενεῖς Βούλγαροι. Τότε ὁ λαὸς ἔδωκεν εἰς τὸν Βασίλειον τὸ ὄνομα Βουλγαροκτόνος, καὶ τὸ ὄνομα αὐτὸ τοῦ ἔμεινεν εἰς τὴν Ἱστορίαν. Καὶ δικαίως, διότι αὐτὸς ἔθραυσεν ὀριστικῶς τὴν δύναμιν τῶν Βουλγάρων.

Μὲ τὴν ὑποταγὴν τῆς Βουλγαρίας τὰ ὅρια τῆς Αὐτοκρατορίας ἐπεξετάθησαν πρὸς Β. μέχρι τοῦ Δουνάβεως, διότι τώρα ἐστερεώθη ἡ κυριαρχία τοῦ κράτους καὶ ἐπὶ τῶν Σέρβων. Ἄλλὰ καὶ πρὸς Α. καὶ πρὸς Δ. ἐπεξετάθησαν τὰ ὅρια τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἐνῶ διεξῆγε τὸν φοβερὸν καὶ μακρὸν ἐναντίον τῶν Βουλγάρων πόλεμον ὁ Βασίλειος, ἔκαμνε καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν ἔργα μεγάλα. Εἰς τὴν Ἀσίαν ἐκστρατεύει αὐτοπροσώπως, προσαρτᾷ εἰς τὸ κράτος τὰς ἀνεξαρτήτους ἡγεμονίας τῆς Ἰθρίας καὶ Ἀρμενίας καὶ στερεώνει εἰς τὴν Συρίαν τὴν κατοχὴν τῶν ἑλληνικῶν πόλεων, τὰς ὁποίας εἶχον κυριεύσει ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς καὶ ὁ Ἰωάννης

Τοιμισκῆς. Εἰς τὴν Ἰταλίαν δὲ οἱ στρατοὶ τοῦ ἐστερέωσαν τὴν κυριαρχίαν τῆς Αὐτοκρατορίας εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν.

Οὕτω ἐπὶ τοῦ Βασιλείου τὰ ὅρια τοῦ κράτους ἐκτείνονται ἀπὸ τῆς κάτω Ἰταλίας, τοῦ βόθρου τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους καὶ τῶν

Εἰκ. 27. Ἡ Αὐτοκρατορία ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου.

ὄχθων τοῦ Δουνάβηος, μέχρι τοῦ Καυκάσου, τῆς Κασπίας θαλάσσης καὶ τοῦ Εὐφράτου.

Ἄλλὰ καὶ ἄλλο γεγονός συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνύψωσιν τῆς ἠθικῆς λάμπσεως τῆς Αὐτοκρατορίας. Ὁ υἱὸς τοῦ Σβετοσλαύου Βλαδίμηρος, ἀφ' οὗ ἐγένινεν ἡγεμὼν τῶν Ρώσων, ἀπεφάσισε νὰ προσέλθῃ εἰς τὸν χριστιανισμόν. Συνενοήθη λοιπὸν μὲ τὸν Βασίλειον καὶ ἐδαπείσθη. Μετὰ τοῦτο ἔλαβε σύζυγον τὴν νεωτέραν ἀ-

δελφὴν τοῦ Βασιλείου Ἄνναν καὶ εἰς ἐνδειξὴν εὐγνωμοσύνης ἔδω-
 σεν εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος τὴν Χερσῶνα, τὴν ὁποίαν εἶχαν
 ἀφαιρέσει ἀπὸ αὐτό. Τότε κατὰ διαταγὴν τοῦ Βλαδิมῆρου μυριά-
 δες Ῥῶσοι ἐδαπτίσθησαν εἰς τὸν Βορυσθένην ποταμὸν πλησίον
 τοῦ Κιέβου. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἰδρῦθη ἡ Ῥωσικὴ ἐκκλησία
 μὲ πρωτεύουσαν τὸ Κιέβον. Τούτου ὁ μητροπολίτης ἦτο ἀρχηγὸς
 αὐτῆς καὶ διορίζετο ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τῆς Κων)πόλεως. Ἡ Ῥω-
 σικὴ λοιπὸν ἐκκλησία ἐθεωρεῖτο ὡς θυγάτηρ τῆς ἑλληνικῆς καὶ
 διὰ τοῦτο ἔκτοτε στεναὶ ἦσαν αἱ ἐκκλησιαστικαὶ σχέσεις μεταξὺ
 τοῦ Ῥωσικοῦ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους.

10. Τὸ τέλος τῆς μακεδονικῆς δυναστείας.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βασιλείου ἡ Αὐτοκρατορία, ἡ ὁποία
 ἐπ' αὐτοῦ εἶχε φθάσει εἰς τὸ ἀνώτατον σημεῖον τῆς ἀκμῆς, ἀρχί-
 λει νὰ παρακμάζῃ.

Τὸν Βασίλειον, ἐπειδὴ δὲν ἀφῆκε τέκνα, διεδέχθη ὁ ἀδελφὸς
 του Κωνσταντῖνος Η', ὁ ὁποῖος ἐθασίλευσε τρία μόνον ἔτη. Μετὰ
 τὸν θάνατον αὐτοῦ ὁ θρόνος περιέρχεται εἰς τὰς θυγατέρας του
 Ζωὴν καὶ Θεοδώραν (1028—1056). Ἐπ' αὐτῶν τὸ κράτος διγύ-
 θηνον σύζυγοι ἢ συμβασιλεῖς, ἐκ τῶν ὁποίων κανεὶς δὲν ἀνεδεί-
 χθη ἀντάξιός τοῦ Βασιλείου. Ὁ στρατὸς παραμελεῖται. Στάσεις
 ἐσωτερικαὶ ἀδιακόπως ταράσσουν τὸ κράτος. Οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ
 Σέρβοι ἐπαναστατοῦν. Καὶ οἱ μὲν Βούλγαροι καταβάλλονται. Οἱ
 Σέρβοι ὅμως ἀποκτοῦν τὴν ἀνεξαρτησίαν των. Νορμανδοὶ τυχα-
 διῶνται τέλος καταλαμβάνουν τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν.

11. Τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τῆς Αὐτοκρατορίας.

Τὰ γράμματα.

7ος καὶ 8ος αἰῶν. — Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς εἰκονομαχίας ἐπέρ-
 χεται ἀπότομον σταμάτημα τῆς λογοτεχνίας. Κατὰ τὴν ἐποχὴν
 αὐτὴν διακρίνονται μόνον ὁ Ἄνδρέας ὁ ἐπίσκοπος Κρήτης, καὶ
 ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός. Ὁ Ἄνδρέας Κρήτης εἶναι ὁ ἐφευ-
 ρετὴς νέου εἴδους ὕμνων, τῶν κανόνων. Αὐτὸς εἶναι ὁ ποιητὴς τοῦ

μεγάλου κανόνος, ὁ ὁποῖς ψάλλεται τὴν προτελευταίαν ἑβδομάδα τῆς μεγάλης τεσσαρακοστῆς. Ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς εἶναι ὁ μεγαλύτερος ὑπερασπιστὴς τῶν εἰκόνων. Διὰ τοῦτο τὰ περισσότερα συγγράμματά του ἔγραψε πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτῶν. Συνέγραψεν ὁμοίως ἐπίσης καὶ κανόνας, ὅπως ὁ Ἄνδρέας Κρήτης.

9ος, 10ος καὶ 11ος αἰών.—Ἐπειτα ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῆς εἰκονομαχίας κατὰ τὸν 9ον καὶ 10ον αἰῶνα, ὅπως καὶ κατόπιν κατὰ τὸν 11ον ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν, αἱ μεσαιωνικοὶ Ἕλληνες μὲ περισσότερον ζῆλον σπουδάζουσι τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς. Ὁ ἀδελφὸς τῆς αὐτοκρατείας Θεοδώρας Βάρδας τὸ 850 ἀναζωογονεῖ τὸ πανδιδακτήριον, τὸ ὁποῖον τῶρα ὀνομάζεται σχολὴ τῆς Μαγναύρας, διότι τὰ μαθήματα γίνονται εἰς ἓνα παλάτιον, τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται Μαγναύρα. Εἰς τὴν σχολὴν αὐτὴν διδάσκεται ἡ φιλοσοφία, ἡ γεωμετρία, ἡ ἀστρονομία καὶ ἡ γραμματικὴ. Ἡ ἀναζωογόνησις αὐτῆ τῆς σπουδῆς τῶν ἀρχαίων φέρει καὶ τὴν ἀναγέννησιν τῆς λογοτεχνίας.

Πεζὸς λόγος.—Τὸν 9ον αἰῶνα ἀκμάζει ὁ περίφημος πατριάρχης **Φώτιος**. Αὐτὸς ἐκτὸς τῶν θεολογικῶν συγγραμμάτων ἔγραψε καὶ πολλὰ φιλολογικά. Ἐξ αὐτῶν σπουδαιότερα εἶναι ἡ **Μυριόβιβλος**, ἡ ὁποία περιέχει τεμάχια ἐκλεκτὰ ἀπὸ τοὺς περισσοτέρους ἀρχαίους συγγραφεῖς, καὶ τὸ **Λεξικόν του**, εἰς τὸ ὁποῖον ἐξηγεῖ τὰς λέξεις τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς, αἱ ὁποῖαι δὲν κατενοοῦντο πλέον.

Τὸν 10ον αἰῶνα ὁ σπουδαιότερος συγγραφεὺς εἶναι ὁ βασιλεὺς **Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος** ὁ ὁποῖος μάλιστα μεταχειρίζεται καὶ γλῶσσαν ἀπλουστέραν. Εἰς αὐτὸν ὀφείλονται αἱ συλλογαὶ ἀρχαίων κειμένων καταταγμένων σύμφωνα μὲ τὸ περιεχόμενον των, αἱ ὁποῖαι ὀνομάζονται ἐγκυκλοπαιδεῖαι.

Τὸν 11ον αἰῶνα ἀκμάζει **Μιχαὴλ ὁ Ψελλός**, ὁ εὐρυμαθέστατος καὶ πολυγραφώτατος φιλόσοφος, καὶ ἡ **Ἄννα Κομνηνή**, ἡ θυγάτηρ τοῦ ἀτοκράτορος Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, ἡ ὁποία ἔγραψε τὴν ἱστορίαν τοῦ πατρὸς τῆς.

Ποίησις. Εἰς τὴν ποίησιν κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν διακρίνεται ἡ **Κασσία** ἢ Κασσιανὴ μοναχὴ, ἡ ὁποία εἶχε χάσει τὸν γάμον μὲ τὸν Θεόφιλον καὶ τὸν θρόνον ἕνεκα τῆς μεγάλης εὐφυΐας τῆς. Αὕτη ἔγραψε πολλὰ ποιήματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων εἶναι τὸ

«Κύριε ἢ ἐν πολλαῖς ἀμαρτίαις περιπεσοῦσα γυνή...», τὸ ὅποσον φάλλεται τὴν μεγάλην Τρίτην.

Ποιήματα ὄχι τόσο σπουδαῖα ἔγραψε τὴν ἐποχὴν αὐτὴν καὶ ὁ βασιλεὺς Λέων ΣΤ' ὁ σοφὸς.

Ἀργότερα ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν ἤκμασεν ὁ ποιητὴς Θεόδωρος Πρόδρομος ἢ Πτωχοπρόδρομος. Αὐτὸς τὴν ποίησιν μετεχειρίσθη διὰ τὰ θεραπεύσει τὴν πενίαν του. Τὰ ποιήματά του εἶναι γραμμένα εἰς τὴν δημοτικὴν καὶ εἶναι γεμάτα ζῶν καὶ χάριν.

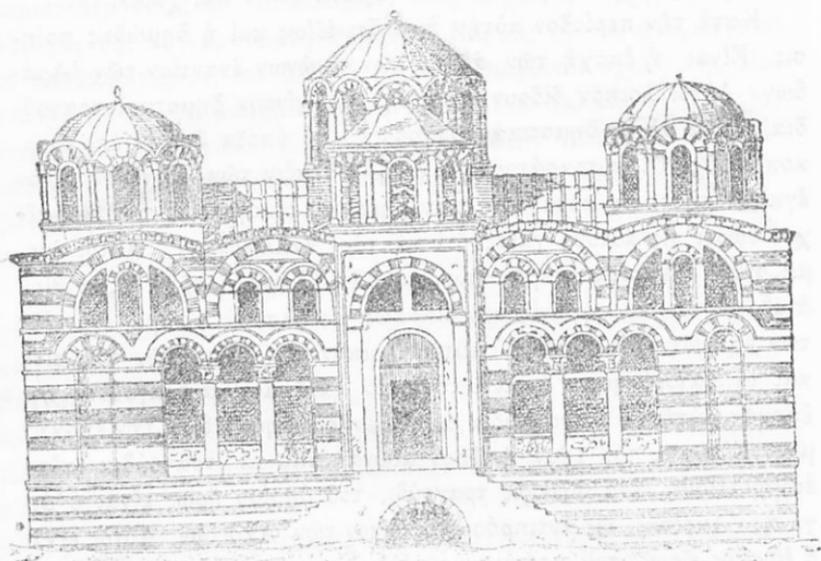
Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἀκμάζει ἰδίως καὶ ἡ δημόδης ποίησις. Εἶναι ἡ ἐποχὴ τῶν ἀδιακόπων ἀγώνων ἐναντίον τῶν Ἀράβων. Αὐτοὶ λοιπὸν δίδουν ἀφορμὴν νὰ γίνουσι δημοτικὰ τραγούδια, ὅμοια μὲ τὰ δημοτικὰ τραγούδια, τὰ ὅποια ἔγιναν ἐπὶ τουρκοκρατίας. Οἱ αὐτοκράτορες διὰ τὴν φύλαξιν τῶν συνόρων εἶχον ἐγκαταστήσει εἰς αὐτὰ στρατιώτας μὲ τὰς οἰκογενείας των καὶ εἰς χον δώσει εἰς αὐτοὺς γαίαν διὰ τὰς καλλιέργειαν. Αὐτοὶ ὀνομάζονται Ἀκριταὶ (ἄκρα=σύνορα). Οἱ Ἀκριταὶ αὐτοὶ ἔζων βίαν ἀνεξάρτητον καὶ ἠγωνίζοντο διαρκῶς εἰς ὅλα τὰ σύνορα ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως. Αὐτῶν λοιπὸν τῶν Ἀκριτῶν τὸν βίαν καὶ τὰ κατορθώματα ἐπραγματεύοντο τὰ δημοτικὰ τραγούδια τῆς ἐποχῆς αὐτῆς. Τὰ τραγούδια αὐτὰ δὲν ἐσώθησαν ἕως τὴν ἐποχὴν μας. Εὐτυχῶς τὸν 12ον ἢ 13ον αἰῶνα ἀπὸ τὰ τραγούδια αὐτὰ ἐσχηματίσθη ἓνα συνεχὲς τραγούδι, τοῦ ὁποῦ ἤρωσ εἶναι ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας, ὡς ἀντιπρόσωπος ὅλων τῶν Ἀκριτῶν. Αὐτὸς εἶναι ὁ ἔθνικὸς ἥρωσ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ, ὁ ὅποιος συνενώνει τοὺς πόθους καὶ τὰ ὄνειρα τοῦ ἔθνους. Τὸ τραγούδι αὐτὸ ἐσώθη, καὶ τεμάχια αὐτοῦ τραγουδοῦνται ἀκόμη καὶ σήμερον εἰς τὴν Κύπρον καὶ εἰς ὅλην τὴν Μ. Ἀσίαν.

Αἱ τέχναι.^β

Καὶ τὰς ὡραίας τέχνας, ὅπως καὶ τὰ γράμματα, εἶχε σταματήσει ἡ ἐποχὴ τῆς εἰκονομαχίας. Ἐπειτα ἀπὸ αὐτὴν ἄνω ἀνέρονται εἰς τὴν μεγαλυτέραν ἀκμὴν.

Ἡ ἀρχιτεκτονική. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ δὲν παράγει πλέον, ὅπως ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, ἔργα μεγάλα. Οἱ καλλιτέχναι ὅμως δίδουν εἰς τοὺς ναοὺς περισσοτέραν κομψότητα. Δι' αὐτὸ τὸν ἡμισφαιρικὸν θόλον δὲν στηρίζουν πλέον ἐπὶ τῶν ἀψίδων, ἀλλὰ κατασκευάζουν

πρώτον ἐπ' αὐτῶν κυλινδρικὸν τύμπανον μὲ θυρίδας καὶ ἐπ' αὐτοῦ στηρίζουν τὸν θόλον. Γύρω δὲ ἀπὸ τὸν κεντρικὸν θόλον προσθέτουν συνήθως καὶ ἄλλους μικροτέρους καὶ ἀνοίγουν εἰς τὸ πρόσωπον τῆς ἐκκλησίας παράθυρα μεγάλα. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οἱ ναοὶ γίνονται καὶ ἐξωτερικῶς κομφοὶ καὶ ὡραῖοι. Τὴν ὡραιότητα δὲ αὐξάνουν πολλαὶ σειραὶ ἀπὸ ἐρυθρὰς πλίνθους. Τιοῦτος

Εἰκ. 28. Ἡ ἐν Κων)πόλει Ἐκκλησία τῆς Θεοτόκου.

ναὸς εἶναι ἡ ἐκκλησία τῆς Θεοτόκου εἰς τὴν Κων)πολιν, ἡ ὁποία ἐκτίσθη ἐπὶ Λέοντος τοῦ σοφοῦ καὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου (εἰκ. 28). Ἀλλὰ καὶ ἐσωτερικῶς μεταβάλλεται τὸ σχῆμα τοῦ ναοῦ. Ἀνοίγονται καὶ πρὸς Β. καὶ πρὸς νότον ἀψίδες καὶ καμάραι καὶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ σταυρικὸν σχῆμα τοῦ ναοῦ φαίνεται καλύτερα. Ἀργότερα τέλος ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν τὸ τύμπανον τοῦ τρούλλου ὑψοῦται πολὺ καὶ τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ διαγράφεται καθαρῶς καὶ ἐξωτερικῶς καὶ ἐσωτερικῶς. Κατ' αὐ-

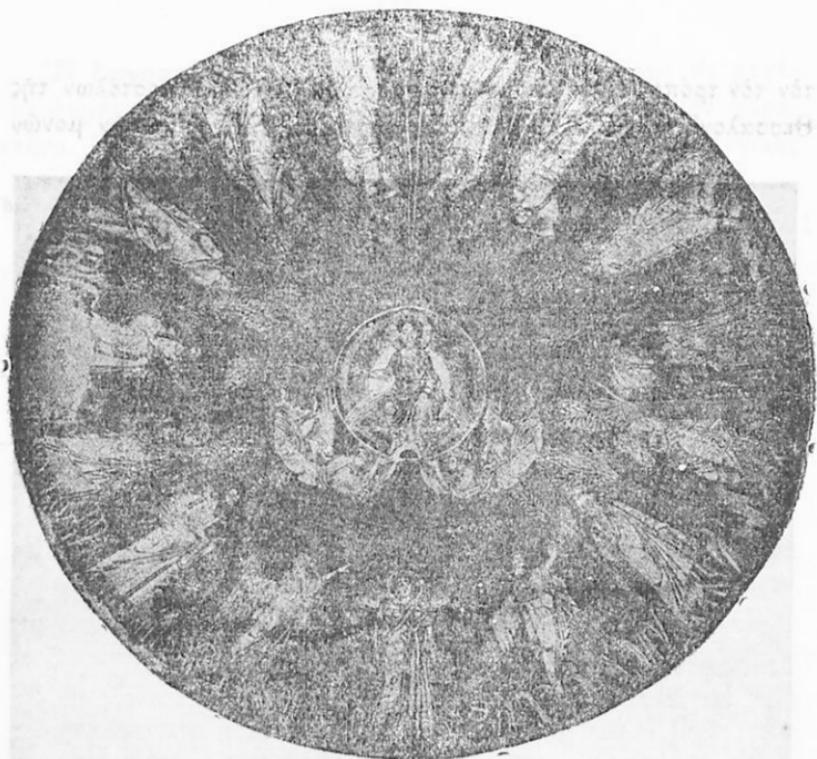
Εικ. 29. Οί "Άγιοι Άπόστολοι τῆς Θεσσαλονίκης.

Εικ. 30. Οί "Άγιοι Θεόδωροι τῶν Ἀθηνῶν.

Είχ. 31. Ο Χριστός τῷ Νάουθρος τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐν Κωνσταντινῶν.

Εικ. 32. Ἡ Ἀνάληψις τοῦ τρούλλου τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐν Θεσσαλονίκῃ.

Εικ. 33. Ὁ Χριστὸς τοῦ Νάρθηκος τῆς μονῆς τοῦ ὁσίου Λουκά ἐν Φωκίδι.

Ἄντ. Χωραφᾶ. Ἱστορία Β' Ἑλληνικοῦ, ἐκδόσις ζ'

τὸν τὸν τρόπον εἶναι κτισμένος ὁ ναὸς τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων τῆς Θεσσαλονίκης (εἰκ. 29), αἱ περισσότεραι ἐκκλησίαι τῶν μονῶν

Εἰκ. 34. Ἡ Ἀνάστασις τῆς μονῆς τοῦ Λαφίου.

τοῦ Ἁγίου Ὄρους καὶ αἱ ἀρχαῖαι ἐκκλησίαι: τῶν Ἀθηνῶν, Καπνικαρέα, Ἅγιοι Ἀπόστολοι, Ἅγιοι Θεόδωροι (εἰκ. 30). Ἅγιος Νικόδημος (βωσικὴ ἐκκλησία) καὶ Ἅγιος Ἐλευθέριος.

Ἡ ζωγραφική. Καί ἡ ζωγραφική ἀνήλθεν ἐπίσης εἰς μεγάλην ἀκμήν. Τώρα προσλαμβάνει τὸν λεγόμενον δογματικὸν χαρακτήρα. Ἐκαστὸν μέρος δηλ. τοῦ ναοῦ ζωγραφεῖται μὲ θεολογικὰς

Εἰκ. 35. Ὁ Δαυὶδ κρούων τὴν κιθάραν (μικρογραφία).

παραστάσεις σύμφωνα μὲ τὴν χρησιμοποίησίν του. Εἰς τὸν κεντρικὸν τροῦλλον παρίσταται ὁ Χριστὸς ὡς παντοκράτωρ. Εἰς τὸ Ἰερὸν ἢ Θεοτόκος, ἢ πλατυτέρα τῶν Οὐρανῶν. Γύρω δὲ ἀπὸ αὐτὰ τὰ δύο πρόσωπα συμπλέκονται μὲ ἁρμονίαν οἱ προφῆται, οἱ μάρτυρες, οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας καὶ αἱ μεγάλοι ἑορταί.

Σφζόμενα: ζωγραφίαι τῆς ἐποχῆς αὐτῆς εἶναι τὰ ἐξῆς ψηφιδωτά: ἡ εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν νάρθηκα τῆς Ἁγίας Σοφίας

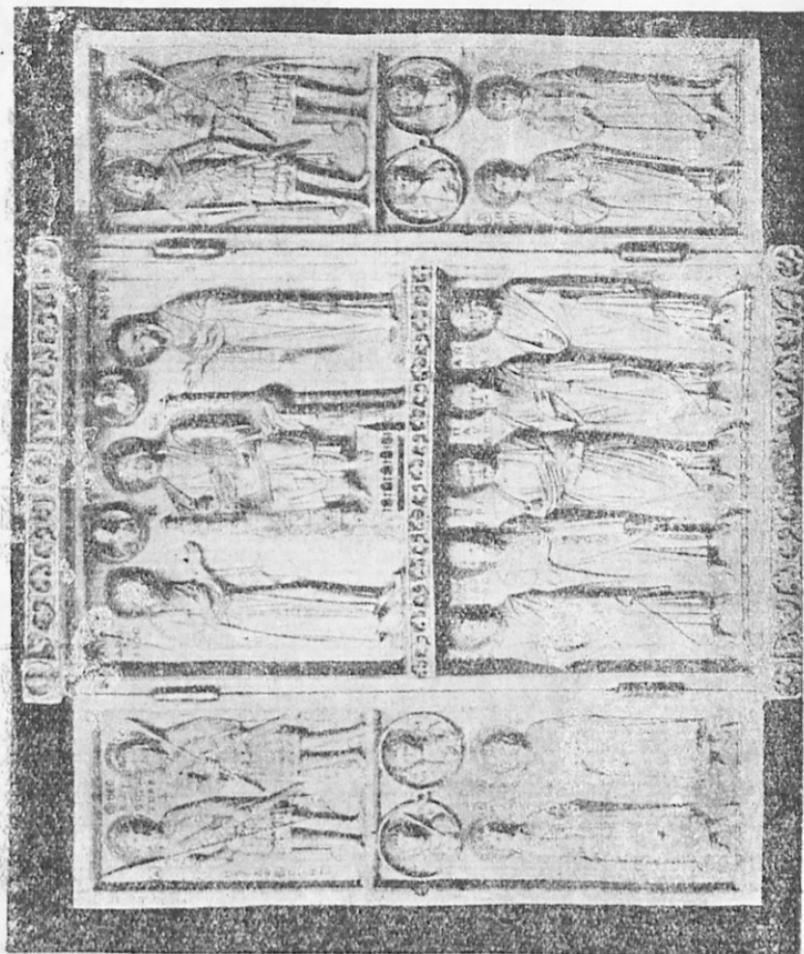
τῆς Κ)πόλεως (εἰκ. 31), ἡ Ἀνάληψις εἰς τὸν τροῦλλον τῆς Ἁγίας Σοφίας τῆς Θεσσαλονίκης (εἰκ. 32), τὰ ψηφιδωτὰ τῆς μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ εἰς τὴν Φωκίδα (εἰκ. 33) καὶ τῆς μονῆς τοῦ Δα-

Εἰκ. 36. Ὁ Ἅσας προσευχόμενος. (μικρογραφία).

φνίου εἰς τὴν Ἀττικὴν (εἰκ. 34). Εἰς ἅλα αὐτὰ ἔχομεν τὴν ζωὴν καὶ τὴν χάριν τῆς ἐλληνικῆς τέχνης συνδυασμένα μετὰ τὴν τέχνην

και την λαμπρότητα της ανατολικής. Αυτά δὲ εἶναι τὰ χαρακτηριστικά της βυζαντινῆς ζωγραφικῆς. Τὸ ἴδιον παρατηροῦμεν καὶ εἰς τὰς μικρογραφίας της ἐποχῆς αὐτῆς (εἰχ. 35 καὶ 36).

Εἰχ. 37. Εἰκὼν ἐπὶ ἔλεφαντοστοῦ.

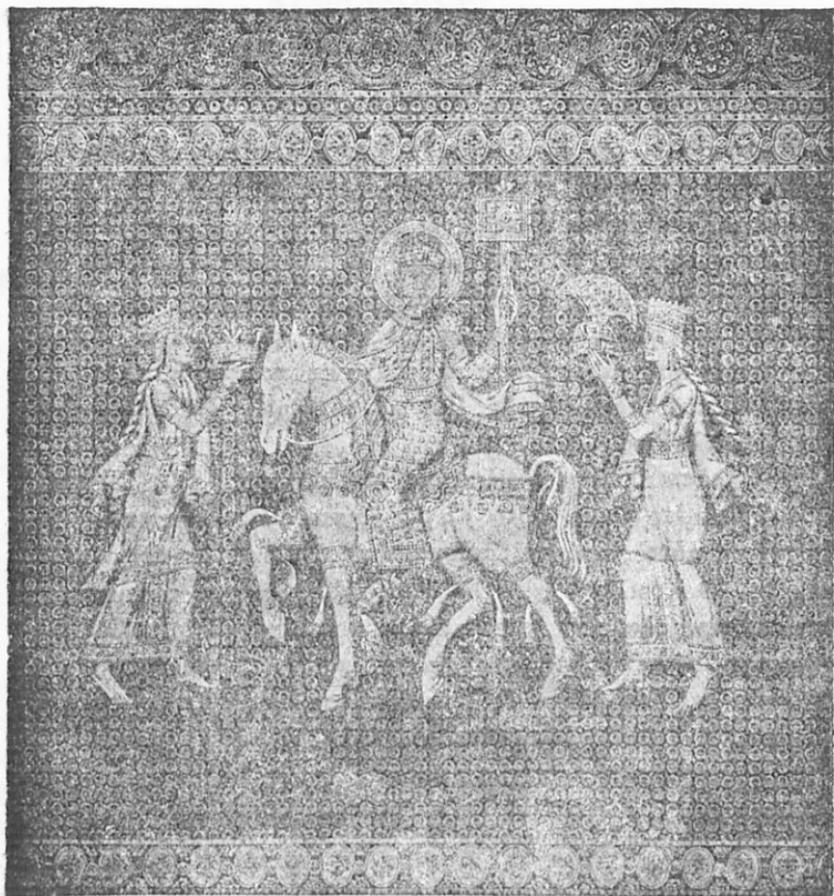
Ἡ γλυπτική. Ἡ γλυπτικὴ τοῦ μαρμάρου εἶναι πάντοτε περιωρισμένη. Ἡ γλυπτικὴ ἔμωσ τοῦ ἔλεφαντοστοῦ (εἰχ. 37), ἡ

Είχ. 38. Ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ (εἰζὼν ἐξ σιάλτου).

κατασκευή εικόνων από σμάλτων ἐπὶ πλακῆς χρυσοῦ ἢ ἀργύρου

Βασιλειανὸν Θεοτόκου καὶ τῶν μαρτύρων Μ' ΣΙ

Εἰχ. 39. Ζωγραφία αὐτοκράτορος
κεντητῆ ἐπὶ ὑφάσματος μεταξωτοῦ.

(εἰχ. 38), καὶ τὸ κέντημα ζωγραφικῶν ἐπὶ μεταξωτῶν ὑφασμάτων
(εἰχ. 39) ἔφθασαν εἰς μεγάλην τελειότητα.

12. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ.

Ὁ βυζαντινὸς πολιτισμὸς ἐπέδρασε παρὰ πολὺ εἰς ἔθλους τοὺς περίξ χριστιανικοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς μουσουλμάνους Ἀραβας. Ἡ Κων)πολις ἦτο ἡ ἐστία ἢ φωτίζουσα ἔθλον τὸν περίξ κόσμον, ἦτο ἡ πρωτεύουσα ἔθλου τοῦ πολιτισμένου κόσμου. Ἡ Ἁγία Σοφία μὲ τὸ ἄρμονικὸν κάλλος τῆς καὶ μὲ τὰς πομπῶδεις τελετάς τῆς ἐξεθάμβωνε τοὺς ἐπισκεπτομένους αὐτὴν ξένους. Τὸ παλάτιον μὲ τὴν μεγαλοπρέπειάν του τοὺς κατέπληττεν. Ὁμοίως ὁ ἵππόδρομος μὲ τὰ θεάματά του, τὸ πλῆθος τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων, αἱ ἀγοραὶ τῆς. Φυσικὸν λοιπὸν ἦτο νὰ ἐπιδράσῃ ὁ βυζαντινὸς πολιτισμὸς παρὰ πολὺ εἰς ἔθλους τοὺς περίξ λαοὺς. Πρὸ πάντων ἕμως ἐπέδρασεν οὗτος εἰς τοὺς Σλαβούς.

Οἱ πρῶτοι, οἵτινες διέπλασαν πνευματικῶς τοὺς Σλαβούς, ἦσαν Ἕλληνες ἱερεῖς. Οὗτοι μὲ τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν διέδωσαν εἰς αὐτοὺς καὶ πολλὰ ἔργα τῆς βυζαντινῆς λογοτεχνίας καὶ τέχνης. Ὁ Κύριλλος καὶ ὁ Μεθόδιος καὶ οἱ μαθηταὶ των μετέφρασαν εἰς τὴν σλαυϊκὴν γλῶσσαν τὴν Ἁγίαν γραφήν, πολλὰ συγγράμματα τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, συναξάρια καὶ λειτουργικὰ βιβλία. Μετ' ὀλίγον δὲ μεταφράσθησαν καὶ βυζαντινοὶ χρονογράφοι καὶ δημῶδη ποιήματα καὶ ἄλλα. Οὕτω ἐσχηματίσθη ἐκ τῆς βυζαντινῆς σλαυϊκῆς λογοτεχνίας. Ἀκόμη ἕμως περισσότερον ἐπεκράτησεν ὁ βυζαντινὸς πολιτισμὸς εἰς τὴν σλαυϊκὴν τέχνην. Ἕλληνες ἀρχιτέκτονες ἔκτισαν τὰς σλαυϊκὰς ἐκκλησίας καὶ Ἕλληνες ζωγράφοι ἐστόλισαν αὐτάς μὲ εἰκόνας.

ΚΕΦΑΛΑΟΝ ΙΘ'

ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

1. Ἡ Εὐρώπη κατά τὸν μεσαίωνα.

Προτοῦ νὰ πραγματευθῶμεν τὴν περίοδον τῆς παρακμῆς τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἴδωμεν, ὅποια ἦτο κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἡ κατάστασις τῆς Εὐρώπης, διότι αὐτὴ ὑπῆρξε μία ἀπὸ τὰς κυριωτέρας αἰτίας τῆς πτώσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους.

Τὰ μεσαιωνικὰ κράτη τῆς Εὐρώπης. Εἶδομεν (σελ. 52) ὅτι ἔπειτα ἀπὸ τὴν μεγάλην μετανάστευσιν τῶν ἔθνων διάφοροι γερμανικοὶ λαοὶ εἰσώρμησαν εἰς τὰς χώρας τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ κατέλυσαν αὐτὰ, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων του δὲ ἴδρυσαν διάφορα βαρβαρικὰ κράτη, τὰ ὅποια ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐξεχριστιανίσθησαν καὶ ἐξελατινίσθησαν.

Ἐκ τῶν βαρβάρων τούτων οἱ Φράγκοι ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἔγιναν κύριοι Ἑλῆς τῆς Γαλατίας, οἱ Ἄγγλοι τῆς Βρεττανίας, οἱ Βησιγότθοι τῆς Ἰσπανίας καὶ Πορτογαλλίας, οἱ Βανδῆλοι τῆς Ἀφρικῆς καὶ οἱ Ὀστρογότθοι τῆς Ἰταλίας. Ἐξ αὐτῶν τὰ κράτη τῶν Βανδῆλων τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῶν Ὀστρογόθων τῆς Ἰταλίας κατελύθησαν ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Κατόπιν τὴν μὲν βόρειον Ἰταλίαν κατέλαβαν οἱ Λογγοβάρδοι καὶ ἴδρυσαν ἐδῶ νέον γερμανικὸν κράτος, εἰς τὴν μέσην Ἰταλίαν μὲ τὴν βοήθειαν τῶν Φράγκων οἱ πάπαι ἴδρυσαν τὸ παπικὸν κράτος, τὴν δὲ Ἀφρικὴν καὶ τὴν Ἰσπανίαν κατέλαβαν οἱ Ἀραβες.

Ἐκ τῶν κρατῶν τούτων εἰς πολλὴν ἀκμὴν ἔφθασε τὸ Φραγκικόν, ἰδίως ὅταν ἔγινε βασιλεὺς αὐτοῦ ὁ Κάρολος ὁ Μέγας. Αὐτὸς διὰ μακρῶν πολέμων κατώρθωσε α') νὰ καταλύσῃ τὸ κράτος τῶν Λογγοβάρδων εἰς τὴν ἀνω Ἰταλίαν καὶ νὰ τὸ προσθέσῃ εἰς τὸ κράτος του, β) νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τοὺς Ἀραβας τῆς Ἰσπανίας τὴν μετὰ Πυρηναίων καὶ Ἰβηρος χώραν καὶ γ) νὰ ὑποτάξῃ ἔλους

τούς πέραν τοῦ Ῥήγου λαοὺς καὶ νὰ ἀναγκάσῃ αὐτοὺς νὰ δεχθοῦν τὸν Χριστιανισμόν. Κατόπιν τούτου ὁ Κάρολος ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ Πάππ αὐτοκράτωρ τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Τὸν τίτλον ἑμῶς αὐτὸν δὲν ἀνεγνώρισαν οἱ εἰς τὴν Κων(σταντινούπολιν) νόμιμοι αὐτοκράτορες τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους.

Ἡ φραγκικὴ αὐτοκρατορία ὀλίγον χρόνον διετηρήθη. Ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Καρόλου διεσπάσθη. Ἐξ αὐτῆς δὲ ἀπετελέσθησαν τρία κράτη, τὸ γερμανικόν, τὸ γαλλικόν καὶ τὸ ἰταλικόν, τὸ ὅποσον εἶχε καὶ τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα. Ἀργότερα καὶ τὸ ἰταλικὸν κράτος καὶ τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα περιήλθαν εἰς τὸ γερμανικὸν κράτος. Ἐν γένει δὲ εἰς τὴν Ἰταλίαν συνέβησαν πολλαὶ μεταβολαί.

Πολλαὶ πόλεις τῆς βορείου Ἰταλίας, Μεδιόλανον, Βονωνία, Φλωρεντία κ. ἄ. ἔγιναν αὐτόνομοι καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀπετέλεσαν δημοκρατικὰς πολιτείας. Ἰδίως δὲ προώδευσαν πολὺ δύο ναυτικαὶ πόλεις, ἡ Γένοῦσα καὶ μάλιστα ἡ Ἐνετία.

Ἡ Ἐνετία ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐπὶ αἰῶνας ἦτο ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας. Μὲ τὸ ἐμπόριον δέ, τὸ ὅποσον ἔκαμνε μὲ αὐτὴν, ἀπέκτησε μεγάλον ἐμπορικὸν ναυτικὸν καὶ ἔγινε μεγάλη ναυτικὴ δύναμις. Ἐνεκα δὲ τῶν σχέσεών της μὲ τὸ ἑλληνικὸν κράτος εἶχε προσλάβει καὶ τὸν πολιτισμὸν αὐτοῦ. Ὅλοι αἱ συνήθειαι τῆς ζωῆς, ἡ τέχνη καὶ ἡ πολυτέλεια τῆς Ἐνετίας προήλθαν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Ὅστε ἠδύνατο νὰ νομίσῃ κανεὶς αὐτὴν ὡς ἑλληνικὴν πόλιν. Ἀπὸ τοῦ 9ου ἑμῶς αἰῶνος ἔγινεν αὐτόνομος.

Ἡ μέση Ἰταλία ἀπετέλει τὸ παπικὸν κράτος.

Ἡ κάτω Ἰταλία τέλος μέχρι τοῦ 11ου αἰῶνος ὑπήγετο εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν. Ἐκτοτε ἀπεσπάσθη ἀπὸ αὐτὴν. Νορμανδοὶ (= ἄνθρωποι τοῦ βορρᾶ) ἀπὸ τὰς βορείας χώρας τῆς Εὐρώπης κατήλθαν μὲ τὰ πειρατικὰ πλοιάριά των εἰς τὴν βόρειον Γαλλίαν καὶ κατέλαβαν μέγα μέρος αὐτῆς (Νορμανδία). Ἐκεῖ ἴδρυσαν Νορμανδικὸν κράτος ὑποτελὲς εἰς τὸν βασιλέα τῶν Γάλλων, ἀλλὰ καὶ ἐξελατινίσθησαν καὶ ἐξεχριστιανίσθησαν. Κατόπιν πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἐπὶ τῶν ἀσθενῶν διαδόχων τοῦ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου ἦλθαν καὶ κατέλαβαν τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Σι-

κελίαν, καὶ ἴδρυσαν κράτος νορμανδικόν τὸ ὅποιον ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐξεταλίσθη.

Εἰς τὴν ἄλλην Εὐρώπῃν τὰς βορειοδυτικὰς χώρας κατεῖχον λαοὶ γερμανικοί, οἱ ὅποιοι ἀπετέλουν τρία κράτη, τῆς Δανίας, τῆς

Εἰκ. 40. Ἡ Εὐρώπη κατὰ τὸν 11^{ον} αἰῶνα.

Σουηδίας καὶ Νορβηγίας. Τὰ κράτη αὐτὰ μόλις τὸν 11ον αἰῶνα ἐδέχθησαν τὸν Χριστιανισμόν καὶ ἤρχισαν νὰ πολιτίζωνται. Ἀπὸ αὐτὰ δὲ προήρχοντο καὶ οἱ Νορμανδοί, τοὺς ὁποίους εἶδαμεν.

Τὴν Βρεττανίαν εἶχον καταλάβει οἱ Ἄγγλοι, οἱ ὅποιοι ἐδέχθησαν τὸν Χριστιανισμόν τὸν 8ον αἰῶνα. Ἐναντίον τῶν Ἄγγλων πολλὰς ἐπιδρομὰς εἶχον κάμει οἱ Δανοί. Τὸ 1066 δὲ κατέλαβε τὴν Ἄγγλιαν ὁ ἡγεμὼν τῶν Νορμανδῶν τῆς βορείου Γαλλίας Γου-

λιέλμος ὁ κατακτητής. Ἐξ αὐτοῦ κατάγονται οἱ μέχρι σήμερον βασιλεῖς τῆς Ἀγγλίας.

Εἰς τὴν Ἰσπανίαν τέλος οἱ ἐντόπιοι ἐπανεστάτησαν κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ ἐσχημάτισαν διάφορα μικρὰ χριστιανικὰ βασίλεια. Τὰ βασίλεια αὐτὰ κατόπιν συνεχωνεύθησαν εἰς δύο, τῆς Ἀραγωνίας καὶ τῆς Καστιλίας, καὶ ἐξεδίωξαν τοὺς Ἀράβας. Ἀργότερα δὲ καὶ αὐτὰ πάλιν συνηνώθησαν καὶ ἀπετέλεσαν τὸ βασίλειον τῆς Ἰσπανίας. Ἡ Πορτογαλλία ἀπετέλεσεν ἰδιαίτερον κράτος.

Ἡ κοινωνία τῆς Εὐρώπης κατὰ τὸν μεσαίωνα. Ἡ κοινωνία τῆς Εὐρώπης κατὰ τὸν μεσαίωνα εὐρίσκεται εἰς ἀθλίαν κατάστασιν. Ἐπικρατεῖ τὸ φεουδαλικὸν σύστημα. Σύμφωνα μὲ αὐτὸ ὁ βασιλεὺς κάθε κράτους εἶναι μὲν ἀνώτερος ἄρχων ἔλου τοῦ κράτους, πραγματικῶς ὅμως εἶναι κύριος ἐνὸς μικροῦ μέρους αὐτοῦ. Τὸ περισσότερον ὅμως εἶναι μοιρασμένον εἰς πολλοὺς ἄλλους εὐγενεῖς, οἱ ὅποιοι ἐθεωροῦντο μὲν ὑποτελεῖς εἰς τὸν βασιλέα, ἦσαν ὅμως πραγματικῶς ἀνεξάρτητοι. Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ δὲν ἔχουν ἔλον τὸ μεριδίον τῶν εἰς τὰς χεῖράς τῶν. Τὸ περισσότερον εἶναι πάλιν μοιρασμένον εἰς ἄλλους πάλιν κατωτέρους εὐγενεῖς, οἱ ὅποιοι θεωροῦνται ὑποτελεῖς τῶν καὶ οὕτω καθεξῆς. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐσχηματίζετο σύστημα ἀρχόντων καὶ ὑποτελῶν. Μόνος ὁ βασιλεὺς ἦτο μόνον ἄρχων. Ὅλοι οἱ ἄλλοι ἦσαν ὑποτελεῖς τῶν ἀνωτέρων τῶν καὶ ἄρχοντες τῶν κατωτέρων εὐγενῶν. Τὸ μεριδίον τῆς γῆς, τὸ ὅποιον εἶχεν ἕκαστος ὡς ἰδιαίτεραν κτῆσιν ὠνομάζετο φέουδον, οἱ δὲ εὐγενεῖς φεουδάρχαι, καὶ ἔλον τὸ σύστημα φεουδαλισμός.

Ἐκτὸς τῶν φεουδαρχῶν πλούσιοι ἦσαν ἀκόμη καὶ οἱ κληρικοί, Ἐπιστεῦετο τότε ὅτι, ὅταν ἐδιδέ τις εἰς μίαν ἐκκλησίαν χρήματα ἢ κτήματα, ἠδύνατο νὰ ἐξαγνίσῃ τὰς ἁμαρτίας του καὶ νὰ σώσῃ τὴν ψυχὴν του. Ἔνεκα αὐτοῦ τοῦ λόγου αἱ Ἐκκλησῖαι ἀπέκτησαν μεγάλας περιουσίας καὶ ἐπομένως οἱ ἐπίσκοποι καὶ οἱ ἱερεῖς, οἱ ὅποιοι τὰς ἔκαρποῦντο, ἔγιναν μεγάλοι ἰδιοκτῆται.

Εἰς τοὺς εὐγενεῖς λοιπὸν καὶ εἰς τοὺς κληρικούς ἀνήκεν ἔλη ἢ γῆ. Ὁ λαὸς εἶναι δούλος ὑποχρεωμένος νὰ καλλιεργῇ τοὺς ἀγρούς τῶν κυρίων του.

Ἀλλὰ καὶ ὁ λαὸς καὶ οἱ εὐγενεῖς εἶναι ἄγριοι καὶ ἀμόρφωτοι. Οἱ εὐγενεῖς μόνον τὴν ἀνδρείαν τιμοῦν, διότι ὁ πόλεμος εἶναι ἡ μόνη ἀπασχόλησις, ἢ ὅποια κατὰ τὴν ἰδέαν τῶν ἀρμόζει εἰς τὸν

ἐλεύθερον ἄνθρωπον. Ἐνεκα τούτου ἔχουν πολὺ ἀνεπτυγμένον καὶ τὸ αἰσθημα τῆς τιμῆς. Ἐπειδὴ δὲ οἱ εὐγενεῖς ἐμάχοντο πάντοτε ἔφιπποι, ὠνομάζοντο ἵπποτα: καὶ τὸ νὰ ἔχη κανεὶς τὰς ἀρετὰς τοῦ ἵπποτου ἐλέγετο ἵπποτισμός.

Τὸ μόνον μορφωμένον στοιχεῖον τῆς κοινωνίας τῆς Εὐρώπης κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς εἶναι ὁ κληρὸς. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐκκλησία εἶχε μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀπολιτίστων ἀνθρώπων τοῦ μεσαίωνα, ὁ κληρὸς εἶχε μεγάλην δύναμιν καὶ μάλιστα ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐκκλησίας, ὁ Πάπας.

2. Ἡ δυναστεία τῶν Δουκῶν καὶ οἱ Σελδζοῦκοι Τούρκοι (1056 — 1081).

Ἄφ' οὗ ἐξέλιπεν ἡ μακεδονικὴ δυναστεία, εἰς τὸν θρόνον ἀνῆλθεν ἄλλη δυναστεία, ἡ τῶν Δουκῶν. Ἐπ' αὐτῶν ἐξηκολούθησεν ἡ κατάρρευσις τοῦ κράτους, ἡ ὁποία εἶχεν ἀρχίσει μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου. Οἱ Δοῦκαι δὲν ἀπεδείχθησαν βασιλεῖς ἀντάξειοι τῶν περιστάσεων. Αἱ δὲ περιστάσεις τότε ἦσαν φοβεραί, διότι νέος ἐχθρὸς ἠπειλεῖ τὸ κράτος, οἱ Σελδζοῦκοι Τούρκοι.

Εἶδαμεν προηγουμένως ὅτι τὸ Ἀραβικὸν κράτος εἶχε διαιρεθῆ καὶ παρακμάσει. Ἀλλὰ δὲν παρήκμασε καὶ ὁ μωαμεθανισμός. Οἱ Σελδζοῦκοι, φυλὴ τουρκικὴ, ἐπροχώρησαν ἀπὸ τὴν Κασπίαν θάλασσαν εἰς τὰς Περσικὰς χώρας. Ἐκεῖ ἠσπάσθησαν τὸν Ἰσλαμισμὸν καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον καθυπέταξαν τὰ ἐκεῖ διάφορα μωαμεθανικὰ κράτη καὶ ἱδρυσαν ἓνα μὲγαν μωαμεθανικὸν τουρκικὸν κράτος. Τὸ τουρκικὸν τοῦτο κράτος ἀνεξωγογήνησε τὸν μωαμεθανισμὸν. Μετὰ ταῦτα οἱ Σελδζοῦκοι αὐτοὶ ἐπωφελοῦνται ἐκ τῆς ἀνικανότητος τῶν Δουκῶν καὶ κυριεύουν ὅλην σχεδὸν τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἱδρύνουν εἰς αὐτὴν ἰδιαιτερον σελδζοῦκικὸν κράτος μὲ πρωτεύουσαν τὴν Νίκαιαν.

Εἰς τὴν φοβερὰν αὐτὴν περίστασιν ἔσωσε τὸ κράτος νέα δυναστεία, ἡ ὁποία κατέλαβε τὸν θρόνον κατόπιν στρατιωτικῆς στάσεως. Ἡ δυναστεία αὕτη εἶναι ἡ τῶν Κομνηνῶν. Καὶ ἦτο καιρὸς νὰ περιέλθῃ ἡ ἀρχὴ εἰς χεῖρας ἰσχυράς, διότι καὶ ἄλλοι κίνδυνοι ἀπειλοῦν τὴν Αὐτοκρατορίαν ἐκ δυσμῶν.

3. 'Αλέξιος Α' Κομνηνός (1081 — 1118).

Ἀρχηγός τῆς δυναστείας τῶν Κομνηνῶν ὑπῆρξεν ὁ Ἄλέξιος Α'. Οὗτος ὅταν ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ἦτο 24 ἐτῶν. Ἐν τούτοις ἦτο ἤδη ἐπιφανής. Κατήγετο ἀπὸ μεγάλης στρατιωτικῆς οἰκογένειας καὶ εἶχεν ἕως τώρα πολλάκις διακριθῆ ὡς στρατηγός. Ἦτο δὲ ἀκόμη καὶ πολὺ ἀγαπητός εἰς τὸν λαόν.

Πρώτη σκέψις τοῦ Ἄλεξίου, ἀφοῦ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ἦτο νὰ ἐτοιμασθῆ νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς Τούρκους ἀπὸ τὴν Μ. Ἀσίαν. Καὶ τὸ πρᾶγμα τοῦτο δὲν θὰ ἦτο δύσκολον διὰ τὸν Ἄλεξιον, διότι εἶχε μεγάλην στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν ἱκανότητα. Ἀπὸ τὰς εὐρωπαϊκᾶς ἐπαρχίας τοῦ κράτους ἦτο δυνατὸν νὰ σχηματισθῆ στρατὸς ἀξιόλογος. Οἱ δὲ χρηματικοὶ πόροι καὶ τῶν ἐπαρχιῶν αὐτῶν καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦσαν ἀφθονοί. Δυστυχῶς δὲν ἀφῆκαν αὐτὸν νὰ ἐκτελέσῃ τὸ σχέδιόν του ἄλλα γεγονότα. Νέοι φοβεροὶ ἐχθροὶ ἔρχονται ἀπὸ τὴν δύσιν ἐναντίον τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν τοῦ κράτους, οἱ Νορμανδοί. Ὁ Ἄλέξιος ἐπομένως ἠναγκάσθη νὰ στρέψῃ εἰς αὐτοὺς ὄλην τὴν προσοχήν.

4. Ἐπιδρομαὶ τῶν Νορμανδῶν.

Οἱ Νορμανδοί, ἄφ' οὗ ἔδρυσαν τὸ κράτος των εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν, ἔστρεψαν τὰ βλέμματά των εἰς τὴν ἀπέναντι Ἑλληνικὴν χερσόνησον. Ὁ ἀρχηγός των Ροβέρτος Γουϊσκάρδος (= πανοῦργος) μὲ στρατὸν 30 χιλ. ἀνδρῶν καὶ στόλον ἀπὸ 150 μεγάλα πλοῖα ἔρχεται τὸν Ἰούνιον τοῦ 1081 ἐναντίον τῆς Κερκύρας καὶ κυριεύει αὐτήν, κατὰ τὰ μέσα Ἰουλίου δὲ πλέει εἰς τὸ Δυρράχιον, ἀποβιβάζεται καὶ πολιορκεῖ αὐτό.

Ὁ Ἄλέξιος ἀφ' οὗ ἔμαθε τὰς προπαρασκευὰς τῶν Νορμανδῶν, δὲν ἔμεινεν ἀργός. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἶχε παραμεληθῆ ὁ στρατὸς καὶ τὸ ναυτικόν. Τὸν πεζικὸν στρατὸν ὁ Ἄλέξιος ἤλπίζεν ὅτι ὀπωσδήποτε θὰ ἠμπορέσῃ νὰ καταρτίσῃ. Στόλον ὁμοίως οὔτε καιρὸν εἶχεν οὔτε χρήματα νὰ παρασκευάσῃ. Διὰ τοῦτο ὁ Ἄλέξιος ἤλθεν εἰς συμφωνίαν μὲ τοὺς Ἐνετούς. Παρεχώρησεν εἰς αὐτοὺς τὸ προνόμιον νὰ ἔχουν ἰδιαιτέρον τμήμα εἰς τὴν Κωνσταντινουπόλιν.

πολιν καὶ εἰς οἰασδήποτε ἄλλας πόλεις τοῦ κράτους ἤθελον διὰ τὴν ἐμπορεύονται, καὶ οἱ Ἑνετοὶ ὑπεσχέθησαν τὴν συνδρομὴν των ἐναντίον τῶν Νορμανδῶν. Κατόπιν ὁ Ἀλέξιος κατήρτισε στρατόν. Πρὸς τοῦτο, ἐπειδὴ τὸ ταμεῖον τοῦ κράτους ἦτο κενόν, ἐπέβαλεν εἰς ἕλους τοὺς μεγιστάνας ἐκτάκτους συνεισφοράς καὶ ἔλαβεν ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας τοὺς θησαυροὺς αὐτῶν, ὅπως εἶχε κάμει προηγουμένως ὁ Ἡράκλειος.

Ἄφ' οὗ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Ἀλέξιος ἠτοιμάσθη, ἔρχεται ἐναντίον τοῦ Ῥοβέρτου, ὁ ὁποῖος ἐπολιόρκει τὸ Δυρράχιον. Καὶ κατὰ θάλασσαν μὲν ὁ ἑλληνικὸς στόλος μὲ τὸν ἐνετικὸν ἐνίκησαν τὸν στόλον τοῦ Ῥοβέρτου καὶ ἀπέκοψαν κάθε συγκοινωνίαν αὐτοῦ μὲ τὴν Ἰταλίαν. Κατὰ ξηρὰν ὁμοῦς ὁ ἀνάσκητος στρατός τοῦ Ἀλεξίου ἐνίκηθη ἀπὸ τοὺς πολεμιστὰς τοῦ Ῥοβέρτου. Ἐπειτα ἀπὸ τὴν νίκην αὐτὴν ὁ Ῥοβέρτος γίνεται κύριος τοῦ Δυρραχίου καὶ ὅλης τῆς Ἰλλυρίας. Κατόπιν ὁ Ῥοβέρτος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου εἶχεν ἐκραγῆ κάποια στάσις, καὶ ἀφῆκεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον τὸν υἱὸν τοῦ Βοημοῦνδον. Ὁ Βοημοῦνδος κυριεύει τὰ Ἰωάννινα καὶ τὴν Ἄρταν καὶ ἔρχεται εἰς τὴν Λαμίαν. Ἀλλὰ τὴν ὥρην ὁ Ἀλέξιος εἶχεν ἀνασυντάξει τὸν στρατόν του. Ἐρχεται λοιπὸν ἐναντίον τοῦ Βοημοῦνδου καὶ νικᾷ αὐτὸν πλησίον τῆς Λαρίσσης. Ὁ Βοημοῦνδος τότε ὑπεχώρησε εἰς τὴν Καστορίαν. Καὶ αὐτὸς μὲν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὁ δὲ στρατός του ἐνίκηθη καὶ πάλιν ἀπὸ τὸν Ἀλέξιον καὶ διελύθη. Ὁ Ἀλέξιος κατόπιν ἀνέκτησε τὸ Δυρράχιον καὶ ὅλα τὰ φρούρια, τὰ ὅποια εἶχον καταλάβει οἱ Νορμανδοί.

Ὁ κίνδυνος τῶν Νορμανδῶν ἀπεκρούσθη. Ἀλλ' οὐδὲ τὴν ὥρην ὁ Ἀλέξιος κατορθώνει νὰ ἐπέλθῃ ἐναντίον τῶν Τούρκων τῆς Ἀσίας. Ἄλλος κίνδυνος πάλιν ἐκ δυσμῶν παρουσιάζεται, αἱ σταυροφορίαι.

5. Ἡ πρώτη σταυροφορία.

Σταυροφορίαι ὀνομάζονται εἰς τὴν ἱστορίαν αἱ ἐκστρατεῖαι, τὰς ὁποίας ἔκαμαν οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης διὰ νὰ ἐλευθερώσουν τοὺς ἁγίους τόπους ἀπὸ τοὺς Μωαμεθανούς.

Ἐξ ἀρχῆς οἱ Χριστιανοὶ τῆς Δύσεως ἐθεώρουν ὡς σωτηρίαν τῆς ψυχῆς των τὸ νὰ ὑπάγουν εἰς τὴν Παλαιστίνην καὶ νὰ προσ-

κυνήσουν τούς άγιους τόπους, τούς όποιους έπάτησαν οί πόδες τοϋ Κυρίου. Καί έν οσφ μέν τά μέρη αυτά κατείχον οί Άραβες, οί προσκυνηταί δέν εύρισκον πολλά έμπόδια. Άφ' οτου όμως κατέλαβον αυτά οί Σελδζσοϋκαί Τούρκοι, οί προσκυνηταί κατεδιώκοντο καί έδασανίζοντο. Έννοείται οτι οί προσκυνηταί αυτοί, όταν επέστρεφον εις τήν Εϋρώπην, διηγούντο τά παθήματά των. Ένεκα τούτου μεγάλη άγανάκτησις έπεκράτει μεταξϋ τών Χριστιανών τής Δύσεως έναντίον τών Μωαμεθανών καί έσχηματίσθη ή ιδέα οτι έπρεπεν οί Χριστιανοί τής Εϋρώπης νά έκστρατεύσουν διά νά έλευθερώσουν τούς άγιους τόπους.

Τήν ιδεάν αυτήν έκαλλιέργησαν καί οί πάπαι. Έλογάριαζον οτι εις μίαν τοιαύτην έκστρατείαν αρχηγός θά ήτο ο πάπας. Όλοι λοιπόν οί λαοί καί οί ήγεμόνες, οί όποιοι θά έλάμβανον μέρος εις τήν έκστρατείαν, με αυτόν τον τρόπον θά άνεγνώριζον οτι ο πάπας είναι ο άνωτερος αρχηγός οχι μόνον εκκλησιαστικός, αλλά καί πολιτικός. Έπειτα ή εκστρατεία αύτη θά διήρχετο από τó έλληνικόν κράτος καί ήλπιζον οτι ίσως τούτο έγίνετο αίτία νά ύποταχθῆ ή έλληνική εκκλησία εις αυτούς.

Τήν εποχήν εκείνην ένας μοναχός, ο Πέτρος ο έρημίτης, έπεχείρησε νά υπάγγῃ εις τούς άγιους τόπους, αλλά δέν τó κατόρθωσεν. Όταν επέστρεφεν όπίσω, διηγείτο τά βάσανα, τά όποια υπέφερον από τούς Τούρκους. Αυτό ο τότε πάπας Οϋρβανός τó ένόμισε κατάλληλον ευκαιρίαν. Παρήγγειλεν εις αυτόν καί εις άλλους πολλούς μοναχούς νά περιέλθουν ελθόν τήν Εϋρώπην καί νά κηρύξουν έξ όνόματός του ιερόν πόλεμον έναντίον τών άπίστων. Τό κήρυγμα επέτυχε λαμπρά. Χιλιάδες άνθρωποι άπ' όλας τās ευρωπαϊκάς χώρας ήλθαν εις μίαν σύνοδον, τήν όποιαν έκάλεσεν ο πάπας εις Κλερμών τής Γαλλίας, καί όλοι με μίαν φωνήν έδήλωσαν οτι είναι έτοιμοι νά λάβουν μέρος εις τήν εκστρατείαν. Είς τήν σύνοδον αυτήν ώρίσθη ίνα όλοι, όσοι θά λάβουν μέρος εις τήν εκστρατείαν, ράψουν ένα κόκκινον σταυρόν εις τόν ώμον των, καί εκ τούτου ώνομάσθησαν σταυροφόροι. Άπεφασίσθη δέ νά εκστρατεύσουν ευθύς, ως ήθελεν έτοιμασθῆ καθένας από τούς ήγεμόνας εκ τής πατρίδος του, καί νά συγκεντρωθούν όλοι εις τήν Κωνσταντινούπολιν.

Παρά τά αποφασισθέντα όμως άπειρα άτακτα στίφη υπό τήν

ἀρχηγίαν τοῦ Πέτρου τοῦ ἐρημίτου καὶ ἄλλων μοναχῶν ἐξεκίνησαν ἀμέσως. Αὐτοὶ καθ' ὁδὸν ἐξετράπησαν εἰς ποικίλας λεηλασίας καὶ ἀταξίας, καὶ διὰ τοῦτο πολλοὶ ἐφρονεύθησαν ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῶν μερῶν, διὰ τῶν ὁποίων διήλθον. Ἐπὶ τέλους ἔφθασαν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος τοῦς ἐσυμβούλευσε νὰ μὴ περάσουν εἰς τὴν Ἀσίαν πρὸ τοῦ νὰ φθάσουν καὶ οἱ ἄλλοι σταυροφόροι. Αὐτοὶ ὅμως ἐπέμενον καὶ ἤρχισαν νὰ λεηλατοῦν τὰ πέριξ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Ἀλέξιος τότε διὰ νὰ ἀπαλλαχθῆ ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἔδωσε πλοῖα καὶ ἐπέρασαν εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἐδῶ ὅμως, ὡς ἦτο ἐπόμενον, ἐξωλοθρεύθησαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

Ἐπειτα ἀπὸ ὀλίγον ἤρχισαν νὰ φθάνουν πρὸ τῆς Κων)πόλεως τὰ κυρίως σταυροφορικὰ στρατεύματα, μὲ περισστέραν βέβαια τάξιν, ἀλλ' ἀφ' οὗ καὶ αὐτὰ ἔκαμαν μεγάλας καταστροφὰς εἰς τὰς χώρας τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἐπέρασαν. Ἀρχηγοὶ αὐτῶν ἦσαν ὁ ἐκ Λαθαριγγίας Ροδοφρέδος Βουϊλῶνος, ὁ Ῥοδέρτος δούξ τῆς Γαλλικῆς Νορμανδίας, ὁ Ῥοδέρτος κόμης τῆς Φλανδρίας, ὁ Ραϊμόνδος κόμης Τολώσης, ὁ Βοημουνδος υἱὸς τοῦ Ῥοδέρτου Γυϊσκάρδου, καὶ ὁ ἀνεψιὸς του Ταγκρέδος. Πρὸς τοὺς ἀρχηγούς τῶν σταυροφόρων ὁ Ἀλέξιος ἐφέρθη μὲ πολλὴν διπλωματικὴν ἱκανότητα. Οἱ σταυροφόροι ἐζήτησαν ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα νὰ τοὺς δώσῃ πλοῖα διὰ νὰ περάσουν εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ νὰ τοὺς βοηθήσῃ εἰς τὴν ἐπιχείρησιν. Ὁ Ἀλέξιος τὰ ὑπεσχέθη. Ἀπήτησεν ὅμως ἀπ' αὐτοὺς, ἵνα ἔλας τὰς ἐλληνικὰς χώρας, ἕσας κυριεύσουν ἀπὸ τοὺς Τούρκους, τὰς ἐπιστρέψουν εἰς τὸ ἐλληνικὸν κράτος, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκον ἐξ ἀρχῆς. Τοῦτο ἄλλως τε ἦτο σύμφωνον καὶ μὲ τὸν σκοπὸν τῆς ἐκστρατείας των, νὰ λυτρώσων δηλ. τοὺς ἀγίους τόπους ἀπὸ τοὺς ἀπίστους. Οἱ σταυροφόροι ἔμειναν σύμφωνοι. Εἰς λαμπρὰν δὲ τελετὴν, ἣ ὁποία ἐγένεν εἰς τὰ ἀνάκτορα τῆς Κων)πόλεως, οἱ ἀρχηγοὶ τῶν σταυροφόρων γονατίσαντες πρὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἔδωσαν εἰς αὐτὸν ὄρκον ὑποτελείας.

Μετὰ τοῦτο ὁ Ἀλέξιος ἐπέρασε τοὺς σταυροφόρους μὲ πλοῖα εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ ἔστειλε μαζί τιν ἕνα σῶμα στρατοῦ ἀπὸ 40 χιλ. ἀνδρας.

Πρώτη πράξις τῶν σταυροφόρων, ἀφ' οὗ ἐπέρασαν εἰς τὴν Ἀντ. Χωραφᾶ. Ἱστορία Β' Ἑλληνικοῦ, ἐκδόσις 5'

Ἄσιαν, ἤτο νὰ πολιορκήσουσιν τὴν Νίκαιαν. Ἡ πολιορκία δὲν διήρκεσε πολὺ. Οἱ Τούρκοι ἐστενοχωρήθησαν καὶ ἤναγκάσθησαν νὰ παραδώσουσιν τὴν πόλιν. Ἐπροτίμησαν ὅμως νὰ παραδώσουσιν αὐτὴν εἰς τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν, διότι δὲν εἶχον ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς σταυροφόρους. Τὸ πρᾶγμα ἐκακοφάνη εἰς τοὺς σταυροφόρους, διότι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δὲν ἠμπόρουν νὰ λεηλατήσουσιν τὴν πόλιν. Ἀλλὰ καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ εἶπουν τίποτε, ἀφ' οὗ καὶ κατὰ τὴν συμφωνίαν τῶν ἡ πόλις ἔπρεπε νὰ δοθῆ εἰς τὸν Ἀλέξιον.

Μετὰ ταῦτα ὁ μὲν Ἀλέξιος κατεγίνεται εἰς τὸ καταλάβῃ ἔλθῃ τὴν παραλίαν τῆς Μ. Ἀσίας, οἱ δὲ σταυροφόροι διέσχισαν ἔλθῃ τὴν Μ. Ἀσίαν, καί, ἀφ' οὗ ἔκαμαν πολλὰς μάχας μὲ τοὺς Τούρκους, ἤλθον εἰς τὴν Συρίαν. Ἐκεῖ ἔδειξαν τὰς διαθέσεις τῶν. Ὅταν ἐκυρίευσαν τὴν Ἀντιόχειαν, δὲν ἠθέλησαν σύμφωνα μὲ τὴν συνθήκην νὰ τὴν δώσουσιν εἰς τοὺς Ἕλληνας. Τὸ ἴδιον ἔκαμαν, καὶ ὅταν κατόπιν ἐκυρίευσαν τὴν Ἱερουσαλήμ. Ἐσχημάτισαν ἐδῶ φραγκικὸν βασίλειον. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐκστρατείας Γοδοφρέδος Βουιλῶνος ἐγίνε βασιλεὺς τῆς Ἱερουσαλήμ, ὅλοι δὲ οἱ ἄλλοι ἀρχηγοὶ κατὰ τὸ φεδουαλικὸν σύστημα τῆς Εὐρώπης ἐμοιράσθησαν τὰς ἄλλας πόλεις ὡς ὑποτελεῖς τοῦ βασιλείου. Δὲν ἀρκεῖ ὅμως ὅτι οἱ σταυροφόροι δὲν ἐτήρησαν τὴν συνθήκην, τὴν ὁποίαν εἶχον κάμει μὲ τὸν Ἀλέξιον, ἀλλὰ ἐφέρθησαν σκληρῶς πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν. Ἐδίωξαν ὅλους τοὺς Ἕλληνας ἱερεῖς καὶ ἐπισκόπους καὶ ἐγκατέστησαν Λατίνους. Τότε πλέον ηὔξησε πολὺ τὸ μῖσος τῶν Ἑλλήνων ἐναντίον τῶν Λατίνων, τὸ ὅποιον εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τὰς λεηλασίας, τὰς ὁποίας ἔκαμαν εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας οἱ σταυροφόροι.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀλέξιος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ βλέπῃ μὲ ἀδιαφορίαν τὴν παράβασιν τῶν συνθηκῶν. Ἰδίως ἦτο δυσαρεστημένος μὲ τὴν διαγωγὴν τοῦ Βοημοῦνδου, ὁ ὁποῖος δὲν ἤρκειτο εἰς τὸ ὅτι κατέλαβε τὴν Ἀντιόχειαν, ἀλλὰ καὶ ἤρχεισε νὰ προσβάλλῃ καὶ ἄλλας ἑλληνικὰς πόλεις. Παρασκευάζει λοιπὸν στρατὸν καὶ στόλον. Νικᾷ πολλάκις καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν τὸν Βοημοῦνδον καὶ ἀναγκάζει ἔλθῃ τὴν Κιλικίαν. Ὁ Βοημοῦνδος ἀναγκάζεται νὰ φύγῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν διὰ νὰ ἐτοιμάσῃ νέας δυνάμεις, ἀφίνει δὲ εἰς τὴν Ἀντιόχειαν τὸν ἀνεψιὸν του Ταγκρέδον. Ἀλλὰ,

ἀφ' οὗ παρεσκευάσε στρατόν, ἀντὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ἀντιόχειαν, ἀποθιβάζεται εἰς τὸ Δυρράχιον διὰ νὰ ἐκτελέσῃ τὰ σχέδια τοῦ πατρὸς του. Ὁ Ἀλέξιος ὅμως σπεύδει ἐκεῖ, τὸν πολιορκεῖ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν, καὶ τὸν ἀναγκάζει νὰ συνθηκολογήσῃ καὶ νὰ ὀρκισθῇ ὅτι θὰ εἶναι ὑποτελής του. Μετ' ὀλίγον ὁ Βασιμούνδος ἀπέθανεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὁ δὲ Ταγκρέδος δὲν ἀνεγνώρισε τὸν Ἀλέξιον κατὰ τὴν συνθήκην.

Μετ' ὀλίγον (1118) ἀπέθανε καὶ ὁ Ἀλέξιος, ἀφ' οὗ ἐδασίλευσε 37 ἔτη. Ὁ Ἀλέξιος ἀνεδείχθη ἕνας ἀπὸ τοὺς ἐπιφανεστέρους βασιλεῖς τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ. Παρέλαβε κράτος, τὸ ὁποῖον εὐρίσκειτο καὶ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς εἰς ἀθλιωτάτην κατάστασιν. Ἐν τούτοις ὄχι μόνον κατώρθωσε μὲ τὴν σύνεσίν του νὰ διαφύγῃ τοὺς κινδύνους τῶν Νορμανδῶν καὶ τῆς Ἀγῆς σταυροφορίας, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀνακτήσῃ πολὺ μέρος τῆς Μ. Ἀσίας καὶ νὰ ἀνυψώσῃ τὸ γόητρον τοῦ κράτους.

6. Ἰωάννης (1118-1143) καὶ Μανουὴλ (1143-1180) οἱ Κορμηνοί.

Ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλεξίου Ἰωάννης ἦτο ἀνὴρ μετριοπαθῆς καὶ χρηστός καὶ διὰ τοῦτο ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὠνομάσθη Καλογιάννης, ἀλλὰ συγχρόνως ἦτο καὶ ἀνδρεῖος πολεμιστής. Ἐπολέμησε καὶ ἐναντίον τῶν Τούρκων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀφῆρεσε πολλὰ μέρη τῆς Μ. Ἀσίας, καὶ ἐναντίον τῶν Φράγκων τῆς Ἀντιοχείας, τοὺς ὁποίους ἠνάγκασε νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν ἐπικυριαρχίαν του.

Ὁ διαδεχθεὶς ὅμως αὐτὸν υἱὸς του Μανουὴλ ἀνεδείχθη ὁ ἡρωϊκώτερος ἀπὸ ἔλους τοὺς βασιλεῖς, ὅσοι ἐκάθισαν εἰς τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἶχε τὸ σῶμα ἀθλητικόν, γενναϊότητα ψυχῆς ἔκτακτον, καὶ ἀσκήσιν εἰς τὰ ὄπλα μεγάλην. Ἐνεκα τούτου ἐγίνε περίφημος διὰ τὸ θάρρος του καὶ τὴν ἀνδρείαν.

Ὅλον του τὸν βίον ἐπέρασεν εἰς τὸ στρατόπεδον. Ἐκαμε μακροὺς πολέμους ἐναντίον ἑλλων τῶν ἐχθρῶν τοῦ κράτους. Ἐπολέμησε καὶ κατενίκησε τοὺς Νορμανδοὺς, οἱ ὅποιοι καὶ πάλιν ἔκαμαν ἐπιδρομὰς εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα. Ἐπολέμησεν ἐναντίον τῶν Φράγκων τῆς Ἀντιοχείας καὶ τοὺς ἐταπείνωσεν. Ἐπολέμησεν ἐναντίον τῶν Τούρκων καὶ ἀνέκτησε πολλὰς χώρας τῆς Μ. Ἀσίας. Μὲ τοὺς πολέμους δὲ αὐτοὺς ἀνύψωσε τὸ γόητρον τοῦ

κράτους περισσότερον και από τους ενδόξους προκατόχους του
"Αλέξιον και "Ιωάννην.

7. "Η δυναστεία των "Αγγέλων.

"Η λάμψις και τὸ μεγαλεῖον, εἰς τὸ ὅποιον ἀνῆλθε τὸ κράτος ἐπὶ τῶν τριῶν πρώτων Κομνηνῶν, ἀπεδείχθη ὅτι ὠφείλετο μόνον εἰς τὴν προσωπικὴν ἀξίαν τῶν αὐτοκρατόρων αὐτῶν. Τὸν Μανουὴλ διεδέχθη ὁ ἀνῆλικος υἱὸς του "Αλέξιος Β (1180—1183) ἐπιτροπευόμενος ὑπὸ τῆς μητρὸς του. Ἐκ τῆς ἀνηλικιότητος αὐτοῦ ἐπωφεληθεὶς ἕνας ἐξάδελφος τοῦ Μανουὴλ "Ανδρόνικος καταλαμβάνει τὸν θρόνον (1183—1185). Ἐπ' αὐτοῦ τὸ κράτος ἐπανέρχεται εἰς τὸν κατήφορον, εἰς τὸν ὅποιον ἤρχισε νὰ φέρεται ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου. Πλήρης παραλυσία και ἀναρχία ἐπικρατεῖ εἰς αὐτό. Ἐκ τούτου δ' ἐπωφελοῦμενοι οἱ Νορμανδοὶ κυριεύουσιν τὴν Θεσσαλονίκην και καταστρέφουσιν αὐτὴν και διευθύνονται κατὰ τῆς Κωνσπόλεως. Τότε στρατιωτικὴ στάσις ἀνατρέπει τὸν "Ανδρόνικον και ἀναθιβάξει εἰς τὸν θρόνον τὸν "Ισαάκιον "Αγγελον (1185).

"Ο "Ισαάκιος "Αγγελος, ὁ ὅποιος ἐγένεν ἀρχηγὸς τῆς δυναστείας τῶν "Αγγέλων ἀνῆκεν εἰς μεγάλην στρατιωτικὴν οἰκογένειαν και ἦτο συγγενὴς τῶν Κομνηνῶν. Ἡ ἀνοδος αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον ἐχαίρεισθη ἀπὸ τὸν λαὸν μὲ ἀγαλλίασιν. Ἐνόμιζον ὅτι ὁ "Ισαάκιος θὰ ἐξηκολούθει τὸ ἔργον τῶν τριῶν πρώτων Κομνηνῶν. Και πραγματικῶς κατ' ἀρχὰς ἡ τύχη ἐφάνη πολὺ εὐνοϊκὴ πρὸς αὐτόν. "Ο στρατηγὸς του Βρανᾶς κατώρθωσε νὰ νικήσῃ πλησίον εἰς τὸν Στρυμόνα τοὺς Νορμανδοὺς, οἱ ὅποιοι ἀπὸ τὴν Θεσσαλονικὴν ἐβάδιζον ἐναντίον τῆς Κωνσπόλεως, και νὰ τοὺς ἐκδιώξῃ ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον.

"Αλλὰ δυστυχῶς και ὁ "Ισαάκιος και οἱ διάδοχοί του ἀπεδείχθησαν ἐντελῶς ἀνίκανοι διὰ νὰ κυβερνήσουν και σώσουν τὸ κράτος, τὸ ὅποιον ἤρχισε νὰ προσβάλλεται ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη. Εἰς τὴν Ἀσίαν οἱ Τούρκοι λεηλατοῦν διαρκῶς και καταστρέφουσιν τὴν χώραν. Εἰς τὴν Εὐρώπην οἱ Βούλγαροι ἐπαναστατοῦν, ἰδρύουσιν και πάλιν τὸ κράτος των και λεηλατοῦν τὴν Θράκην και τὴν Μακεδονίαν. Ἀπ' ἐναντίας μὲ τὰς ἀναμεταξύ των ἐριδας οἱ "Αγγελοι συντομεύουσιν τὴν πτῶσιν τοῦ Κράτους.

Πραγματικῶς, ἔταν ἐπὶ τέλους ὁ Ἰσαάκιος ἀποφασίζῃ νὰ ἐκστρατεύσῃ αὐτοπροσώπως κατὰ τῶν Βουλγάρων, ὁ ἀδελφός του Ἀλέξιος συνωμοτεῖ ἐναντίον του, τὸν συλλαμβάνει, τὸν τυφλώνει καὶ τὸν φυλακίζει· μὲ τὸν υἱὸν του Ἀλέξιον, καταλαμβάνει δὲ αὐτὸς τὸν θρόνον, Ἀλλὰ κατόπιν ὁ υἱὸς τοῦ Ἰσαακίου Ἀλέξιος δραπετεύει ἐκ τῆς φυλακῆς καὶ ἔρχεται εἰς τὴν Δύσιν διὰ νὰ ζητήσῃ βοήθειαν πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ θρόνου. Τοῦτο ἐχρησίμευσεν ὡς ἀφορμή, ἵνα οἱ Εὐρωπαῖοι Χριστιανοὶ δώσουν τὸ τελευταῖον κτύπημα κατὰ τοῦ ἐξασθενημένου κράτους.

8. Δευτέρα, τρίτη καὶ τετάρτη σταυροφορία.

Ἡ ἄλωσις τῆς Ἱερουσαλήμ ἀπὸ τοὺς Φράγκους καὶ ἡ ἔδρουσις ἐκεῖ φραγκικοῦ βασιλείου ἠϋξήσε τὸν ζῆλον τῶν Χριστιανῶν διὰ νέας σταυροφορίας. Αὐτὸ δὲ ἦτο πολὺ ἀναγκαῖον, διότι τὸ βασίλειον τῆς Ἱερουσαλήμ ἦτο περικυκλωμένον ἀπὸ ἐχθροὺς καὶ εἶχεν ἀνάγκην νὰ ἐνισχύεται ἀπὸ τὴν Εὐρώπην διὰ νὰ διατηρηθῇ. Τὸ 1147 λοιπὸν ἐγίνε δευτέρα σταυροφορία, ἀλλὰ χωρὶς ἀποτελέσματα. Ἀλλὰ τὸ 1187 ὁ Σουλτάνος τῆς Αἰγύπτου Σαλαδῖνος ἐνίκησε τοὺς Φράγκους καὶ ἐγίνε κύριος τῆς Ἱερουσαλήμ. Εἰς τοὺς Φράγκους δὲν ἔμεινε πλέον παρὰ μόνον ἡ βόρειος Παλαιστίνη. Τοῦτο ἐπροκάλεσε τρίτην σταυροφορίαν ἀπὸ τὴν Εὐρώπην. Ἀλλὰ καὶ αὕτη δὲν ἔφερε κανένα ἀποτέλεσμα. Οἱ Φράγκοι δὲν κατῴρθωσαν νὰ πάρουν ὀπίσω τὴν Ἱερουσαλήμ.

Ἡ ἀποτυχία τῆς τρίτης σταυροφορίας ἐπροκάλεσεν ἔπειτα ἀπὸ ὀλίγα ἔτη τετάρτην. Ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῆς ἦσαν ὁ Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικός καὶ ὁ κόμης τῆς Φλανδρίας Βαλδουῖνος. Διὰ νὰ ἀποφύγουν δὲ οἱ σταυροφόροι τὰς κακουχίας, ἀπεφάσισαν νὰ μεταβῶν εἰς τοὺς ἁγίους τόπους διὰ θαλάσσης. Ἐσυνάχθησαν λοιπὸν ἄλλοι εἰς τὴν Ἐνετίαν διὰ νὰ πλεύσουν εἰς τὴν Αἴγυπτον μὲ πλοῖα ἐνετικά καὶ ἀπὸ ἐκεῖ νὰ ἐπέλθουν κατὰ τῶν ἁγίων τόπων. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἐσύμφερεν εἰς τοὺς Ἐνετούς. Οἱ Ἐνετοὶ εἶχον μεγάλα συμφέροντα μὲ τοὺς Αἰγυπτίους καὶ ὀλίγον πρότερον εἶχον λάβει ἀπὸ αὐτοὺς μεγάλα ἐμπορικὰ προνόμια. Ὁ τότε λοιπὸν δόγης (ἄρχων) τῶν Ἐνετῶν, ὁ γέρων καὶ πανοῦργος Δάνδολος, ἐζήτησε τόσῃν ἀμοιβήν, ὅσῃν ἤξευρεν ἔτι· οἱ σταυροφόροι

δὲν ἠδύναντο νὰ πληρώσουν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τοὺς ἔφερον εἰς στενοχωρίαν.

Κατὰ τὸν χρόνον αὐτὸν ὁ Ἀλέξιος ὁ υἱὸς τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου δραπετεύσας ἀπὸ τὴν Κων)πολιν ἦλθεν εἰς τὴν Δύσιν. Παρουσιασθεὶς εἰς τὸν πάπαν ὑπεσχέθη, εἰς αὐτὸν νὰ τοῦ ὑποτάξῃ τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν, ἂν τὸν βοηθήσῃ νὰ ἀνακτήσῃ τὸν θρόνον τοῦ πατρὸς του. Ὁ πάπας ἤκουσε τὸ πρᾶγμα μὲ μεγάλῃν του εὐχαρίστησιν καὶ τὸν ἔστειλε νὰ συνεννοηθῇ μὲ τοὺς σταυροφόρους. Καὶ εἰς τοὺς σταυροφόρους ὁ Ἀλέξιος ὑπόσχεται τὰ ἴδια, καὶ προσέειπε ὅτι θὰ δώσῃ εἰς αὐτοὺς ἀφθονα χρήματα καὶ θὰ τοὺς βοηθήσῃ μὲ στρατὸν εἰς τὴν ἑκστρατείαν των. Αἱ προτάσεις τοῦ Ἀλεξίου ἐσυμβιάζοντο θαυμάσια μὲ τοὺς σκοποὺς τοῦ πονηροῦ Δανδόλου. Ἐπειτα οἱ σταυροφόροι ἦσαν στενοχωρημένοι, διότι δὲν ἠδύναντο νὰ οἰκονομήσουν τὰ ἀπαιτούμενα χρήματα διὰ νὰ μεταφερθοῦν ἀπὸ τοὺς Ἑνετοὺς εἰς τὴν Συρίαν.

Ἀποφασίζεται λοιπὸν νὰ ἐκστρατεύσῃ πρῶτον ἐναντίον τῆς Κων)πόλεως καὶ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1203 ὁ στόλος τῶν σταυροφόρων μὲ 40 χιλιάδας ἀνδρας παρουσιάζεται πρὸ τῆς βασιλευσούσης.

9. Ἡ ἄλωσις τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων.

Ὁ Ἀλέξιος Γ' ἄμα ἔμαθε τοὺς σκοποὺς τῶν σταυροφόρων, ἤρχισε νὰ ἐτοιμάζεται. Ἀλλὰ ὁ στρατὸς τὸν ἐποίησεν συνήθροισεν, δὲν ἦτο ἱκανὸς νὰ παραταχθῇ ἐναντίον τῶν σταυροφόρων. Οἱ σταυροφόροι λοιπὸν ἀποβιβάζονται χωρὶς ἐμπόδια, γίνονται κύριοι τοῦ Γαλατᾶ καὶ τοῦ Κερατίου κόλπου, καὶ πολιορκοῦν τὴν πόλιν καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν.

Ὁ Ἀλέξιος κάμνει μερικὰς ἐπιθέσεις μικρὰς ἐναντίον των, ἀλλὰ δὲν κατορθώνει τίποτε. Ἀπελπίζεται λοιπὸν καὶ φεύγει ἀπὸ τὴν πόλιν. Τότε οἱ κάτοικοι ἐξάγουν ἀπὸ τὴν φυλακὴν τὸν γέροντα Ἰσαάκιον καὶ τὸν ἐπαναφέρουν εἰς τὸν θρόνον. Ὁ Ἰσαάκιος ἐπικυρῶνει τὴν συνθήκην, τὴν ὁποίαν εἶχον κάμει μὲ τὸν υἱὸν του οἱ σταυροφόροι, καὶ ὁ Ἀλέξιος μὲ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν σταυροφόρων εἰσέρχεται εἰς τὴν Κων)πολιν καὶ ἀνακηρύσσεται συμβασίλευς τοῦ πατρὸς του ὡς Ἀλέξιος Δ'.

Ἄλλ' ἢ ἐκτέλεισις τῆς συνθήκης, τὴν ὁποίαν εἶχε κάμει ὁ

Ἄλέξιος μὲ τοὺς σταυροφόρους δὲν ἦτο εὐκολος. Τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα ὀπωσδήποτε τὸ ἐτακτοποίησεν. Ἠνάγκασε τὸν τότε πατριάρχην νὰ ἀνακηρύξῃ εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν τὸν ἅπαν πρῶτον ἐπίτροπον τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Ἄλλὰ δι' αὐτὸ οἱ σταυροφόροι καὶ πρὸ πάντων οἱ Ἑνετοὶ δὲν ἐνδιεφέροντο πολὺ. Αὐτοὶ ἤθελον τὰ χρήματα, τὰ ὅποια ὑπεσχέθη εἰς αὐτοὺς ὁ Ἄλέξιος. Ἄλλὰ μὲ ὄλας του τὰς προσπάθειάς καὶ μὲ ὄλας τὰς πιέσεις, τὰς ὁποίας ἔκαμεν εἰς τὸν λαόν, ὁ Ἄλέξιος δὲν ἤμπορεῖ νὰ συνάξῃ ὅσα ὑπεσχέθη. Οἱ σταυροφόροι τῶρα ἀρχίζουν νὰ γίνονται ἀπειλητικοί. Ἄλλὰ καὶ ὁ λαὸς τῆς Κων)πόλεως ἐξεγείρεται. Ἐνας δὲ ἱκανὸς στρατηγὸς ἀπὸ τὴν οἰκογένειαν τῶν Κομνηνῶν, ὁ Ἄλέξιος Μούρτζουφλος, φρονεῖ τὸν Ἄλέξιον Δ' καὶ καταλαμβάνει αὐτὸς τὸν θρόνον. Ὁ γέρων Ἰσαάκιος ἀπὸ τὴν λύπην του ἀποθνήσκει.

Οἱ σταυροφόροι πολιορκοῦν καὶ πάλιν τὴν πόλιν καὶ ἀρχίζουν τὰς ἐπιθέσεις ἐναντίον τῆς. Ὁ αὐτοκράτωρ μάχεται μὲ γενναϊότητα, ἀλλὰ δὲν κατορθώνει τίποτε. Ἐπὶ τέλος οἱ σταυροφόροι τὴν 12 Ἀπριλίου 1204 κάμνουν μεγάλην ἔφοδον καὶ κατορθώνουν νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν πόλιν. Ὁ Ἄλέξιος φεύγει. Μερικοὶ ἄρχοντες, οἱ ὅποιοι δὲν εἶχον ἀπελπισθῆ ἀκόμη συνέρχονται εἰς τὸν λαόν τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ ἀνακηρύττουν ἄλλον αὐτοκράτορα, τὸν γενναῖον στρατηγὸν Θεόδωρον Λάσκαριν. Ἄλλὰ καὶ αὐτὸς δὲν κατορθώνει νὰ ἐμφυχώσῃ τὸν λαόν καὶ φεύγει ἀπελπισμένος μὲ τοὺς περὶ αὐτόν.

Οἱ σταυροφόροι πλέον εἶναι κύριοι τῆς πόλεως. Αἱ σφαγαί, αἱ ἄρπαγαί, αἱ ἱεροσυλαί καὶ αἱ καταστροφαί, τὰς ὁποίας ἔκαμαν οἱ στρατιῶται αὐτοὶ τοῦ Χριστοῦ δὲν περιγράφονται. Ἐλεηλάτησαν καὶ τὰ μεγαλοπρεπῆ μέγαρα καὶ τὰς πτωχὰς οἰκίας καὶ ὄλα τὰ ἐμπορικὰ καταστήματα. Αὐτὰς τὰς ἐκκλησίας ἐγύμνωσαν ἀπὸ τὰ κοσμήματά των καὶ τὰ ἅγια ποτήρια μετεχειρίζοντο διὰ νὰ πίνουν τὸν οἶνόν των. Αὐτὴν τὴν Ἁγίαν τράπεζαν τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἣ ὅποια ἦτο κατασκευασμένη ἀπὸ χρυσὸν καὶ πολυτίμους λίθους κατεκερμάτισαν καὶ διαιμοιράσθησαν ἀναμεταξύ των.

Ἄλλ' οὐδὲ τὰ καλλιτεχνήματα ἐλυπήθησαν, ὅσα ἐπὶ 900 χρόνια εἶχον συγκεντρώσει οἱ αὐτοκράτορες διὰ νὰ στολίσουν τὰ ἀνάκτορα καὶ τὴν πόλιν. Πολλὰ ἔργα τοῦ Φειδίου, τοῦ Πραξιτέλους

και άλλων μεγάλων καλλιτεχνῶν κατεστράφησαν. Ἐπίσης κατεστράφησαν τότε ἀπὸ τὰς πυρκαϊάς, τὰς ὁποίας ἔθεσαν οἱ σταυροφόροι εἰς τὴν πόλιν καὶ πολλὰ χειρόγραφα ἀρχαίων συγγραφέων. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον οἱ Χριστιανοὶ Εὐρωπαῖοι κατέστρεψαν τὴν πόλιν, ἣ ὁποία ἐπὶ 9 αἰῶνας ἦτο τὸ προπύργιον τῆς Εὐρώπης καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐναντίον τῶν βαρβάρων καὶ τοῦ Ἰσλαμισμού. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι μετὰ 60 περίπου ἔτη οἱ Ἕλληνες ἀνέκτησαν καὶ πάλιν τὴν Κων)πολιν, ἀλλὰ τὸ κτύπημα, τὸ ὅποσον ἔπαθε τότε ὁ Ἕλληνισμός, ἦτο τόσοσ μεγάλον, ὥστε δὲν ἠδυνήθη πλέον νὰ ἀναλάβῃ καὶ νὰ ἀντισταθῇ ἐναντίον ἐνδὲς νέου ἐχθροῦ, ὁ ὅποιος τότε παρουσιάσθη, τῶν Ὀσμάνων Τούρκων. Ἡ ἄλωσις τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων προετοίμασε τὴν ἄλωσιν αὐτῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

- 296 Ὁ Πύρρος βασιλεὺς τῆς Ἠπείρου.
- 280 Ἐκστρατεία τοῦ Πύρρου εἰς Ἰταλίαν.
Αἰτωλικὴ καὶ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία.
- 244 Ἅγις βασιλεὺς τῆς Σπάρτης.
- 200—197 Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων κατὰ τοῦ Φιλίππου τῆς Μακε-
δονίας.
- 192—180 Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων κατὰ τοῦ Ἀντιόχου τῆς Συρίας.
- 171—168 Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων κατὰ τοῦ Περσέως τῆς Μακε-
δονίας.
- 148 Ὑποδούλωσις τῆς Μακεδονίας ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων.
- 146 Ὑποδούλωσις τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῶν
Ῥωμαίων.
- 31 Ἡ αὐτοκρατορία ἐν Ῥώμῃ.
— Γέννησις τοῦ Χριστοῦ
- 306—337 Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας.
- 339 Κτίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
- 395 Διαίρεσις τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους.
- 474 Κατάλυσις τοῦ δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους.
- 527—565 Ἰουστινιανός.
- 537 Ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας.
- 622 Ἐγίρα.
- 622—627 Πόλεμοι τοῦ Ἡρακλείου κατὰ τῶν Περσῶν.
- 626 Πολιορκία τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων καὶ
Περσῶν.

- 637 Κατάληψις Ἱεροσολύμων ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
672—679 Α' πολιορκία τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
718 Β' πολιορκία τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
726 Ἀρχὴ τῆς εἰκονομαχίας ἐπὶ Λέοντος Ἰσαύρου.
762 Κατατρόπωσις τῶν Βουλγάρων ὑπὸ Λέοντος Ε' παρὰ τὴν Μεσημβρίαν.
826 Κατάκτησις τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
842 Ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων ἐπὶ Θεοδώρου.
867 Τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν ἐπὶ Φωτίου.
961 Ἀνάκτησις τῆς Κρήτης ὑπὸ Νικηφόρου Φωκᾶ.
971 Κατατρόπωσις τῶν Ῥωσο - βουλγάρων ὑπὸ Τσιμισκῆ.
979-1018 Πόλεμοι κατὰ Βουλγάρων Βασιλείου Βουλγαροκτόνου.
1096-1099 Πρώτη σταυροφορία.
1204 Ἄλωσις τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι κατὰ τὸν 3ον π. Χ. αἰῶνα.

- 1 Τὰ κράτη τῶν διαδόχων.—Τὸ βασίλειον τῶν Πτολεμαίων. Τὸ βασίλειον τῶν Σελευκιδῶν. Τὸ βασίλειον τῆς Μακεδονίας. 2. Ἡ Ἡπειρος καὶ ὁ Πύρρος. 3. Ἡ Ῥώμη ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς της μέχρι τῆς κατακτήσεως τῆς μέσης Ἰταλίας. 4. Ἐκστρατεία τοῦ Πύρρου εἰς τὴν Ἰταλίαν. 5. Ἐκστρατεία τοῦ Πύρρου εἰς τὴν Μακεδониαν καὶ τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα. 6. Ἡ μεσημβρινὴ Ἑλλάς κατὰ τὸν 3ον π. Χ. αἰῶνα. 7. Ἡ αἰτωλικὴ συμπολιτεία. 8. Ἡ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία. 9. Ἡ Σπάρτη. Σελ. 3—15.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Ἡ κοσμοκρατορία τῆς Ῥώμης.

1. Ἄος Καρχηδονικὸς πόλεμος. 2. Βος Καρχηδονικὸς πόλεμος.—Ἐμφύλιος πόλεμος εἰς τὴν Ἑλλάδα.—Φιλοποίμην. 3. Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων κατὰ τοῦ Φιλίππου τῆς Μακεδονίας. 4. Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων κατὰ τοῦ Ἀντιγόνου τῆς Συρίας. 5. Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων κατὰ τοῦ Περσέως τῆς Μακεδονίας. 7. Ὑποδούλωσις τῆς Μακεδονίας. 7. Ὑποδούλωσις τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος. 8. Καταστροφὴ τῆς Καρχηδόνος. Σελ. 16—26.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ἐκτὸς τῆς κυρίως
Ἑλλάδος

1. Ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς εἰς τὴν Ἀνατολήν. 2. Ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς εἰς τὴν Δύσιν. Σελ. 27—29.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ἡ ἐποχὴ τῶν ἐμφυλίων πολέμων καὶ τῆς αὐτοκρατορίας εἰς τὴν Ῥώμην. Ἡ Ἑλλάς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους.

1. Κάτων — Γράκχοι. 2. Μάριος καὶ Σύλλας. 3. Πομπήϊος καὶ Καῖσαρ. 4. Ὀκταβιανὸς καὶ Ἀντώνιος. 5. Ἡ Ἑλλάς ἐπὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων. 6. Ὁ Αὐγούστος αὐτοκράτωρ καὶ οἱ ἐκ τοῦ οἴκου αὐτοῦ αὐτοκράτορες. 7. Οἱ Φλάβιοι. 8. Οἱ Ἀντωνῖνοι. 9. Ἡ στρατιωτικὴ ἀναρχία καὶ αἱ βαρβαρικά ἐπιδρομαί. Σελ. 30—39.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Ὁ χριστιανισμὸς καὶ ἡ ἐπικράτησις αὐτοῦ.

- 1 Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία (ἢ θρησκεία πρὸ τοῦ Χριστοῦ, διάδοσις τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, οἱ κατὰ τῶν Χριστιανῶν διωγμοί). 2. Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας (ὁ Κωνσταντῖνος μονοκράτωρ, ἐπίσημος ἀναγνώρισις τοῦ Χριστιανισμοῦ, κρίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ ἔργον τοῦ Κωνσταντῖνου. 3. Οἱ διάδοχοι τοῦ Κωνσταντῖνου καὶ ἡ ἀπόπειρα ἀναστηλώσεως τῆς εἰδωλολατρείας. 4. Ὅριστικὸς θρίαμβος τοῦ Χριστιανισμοῦ. Θεοδόσιος ὁ μέγας. 5. Ὅριστικὴ διαίρεσις τῆς αὐτοκρατορίας.—Κατάλυσις τοῦ δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους. Σελ. 40—50

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

Ἡ διαμόρφωσις τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας.

1. Ὁ ἐξελληνισμὸς τοῦ ἀνατολικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους.
2. Ὁ Ἰουστινιανός.
3. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ.
4. Ὁ Ἡράκλειος καὶ οἱ περσικοὶ πόλεμοι.
5. Οἱ Ἀραβες (ὁ Μωάμεθ καὶ ἡ διδασκαλία του. Κατακτήσεις τῶν Ἀράβων).
6. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἡρακλείου καὶ ἡ πρώτη πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
7. Δευτέρα πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.

Σελ. 51—61

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

Ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 8ου αἰῶνος.

1. Τὸ κράτος — ὁ αὐτοκράτωρ — ὁ πατριάρχης.
2. Τὰ γράμματα (ἡ παιδεία, ἡ λογοτεχνία).
3. Ἡ τέχνη (ἀρχιτεκτονική, ζωγραφική, γλυπτική).
4. Ὁ ἰδιωτικὸς βίος (κατοικία, ἐνδυμασία, τροφή, ἥθη).

Σελ. 62—90.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'

Ἡ ἀκμὴ τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας.

1. Ἡ δυναστεία τῶν Ἰσαύρων.
2. Ἡ μεταρρύθμισις.
3. Τὸ σχίσμα τῶν ἐκκλησιῶν.
4. Οἱ ἐναντίον τῶν Ἀράβων καὶ Βουλγάρων πόλεμοι.
5. Ἡ μακεδονικὴ δυναστεία.
6. Βασίλειος Α' ὁ Μακεδὼν καὶ Λέων ΣΤ' ὁ σοφός.
7. Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ πορφυρογέννητος.
8. Βασίλειος Β' ὁ βουλγαροκτόνος.
9. Τὸ τέλος τῆς μακεδονικῆς δυναστείας.
10. Τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τῆς Αὐτοκρατορίας.
11. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ.

Σελ. 91—120

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Παρακμή τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας.

1. Ἡ Εὐρώπη κατὰ τὸν μεσαίωνα.
2. Ἡ δυναστεία τῶν Δουκῶν καὶ οἱ Σελτζοῦχοι Τούρκοι.
3. Ἀλέξιος Α' ὁ Κομνηνός.
4. Ἐπιδρομὴ τῶν Νορμανδῶν.
5. Ἡ πρώτη σταυροφορία.
6. Ἰωάννης καὶ Μανουὴλ οἱ Κομνηνοί.
6. Ἡ δυναστεία τῶν Ἀγγέλων.
8. Δευτέρα, τρίτη καὶ τετάρτη σταυροφορία.
9. Ἀλωσις Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων.

Σελ. 121—136

Χρονολογικὸς πίναξ τῶν κυριωτέρων γεγονότων » 137—138

ΠΑΡΕΣ ΣΥΣΤΗΜΑ ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗΣ

ΕΡΕΥΝΗΜΕΝΟΙΣ ΚΑΙ ΕΚΦΡΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗΣ

Ψυχιατρική Ψυχολογία, Επιστήμη της Ψυχολογίας
Επί της Ψυχολογίας

Ψυχιατρική Ψυχολογία, Επιστήμη της Ψυχολογίας

ΑΝΤΩΝΙΟΥ Ν. ΧΩΡΑΦΑ

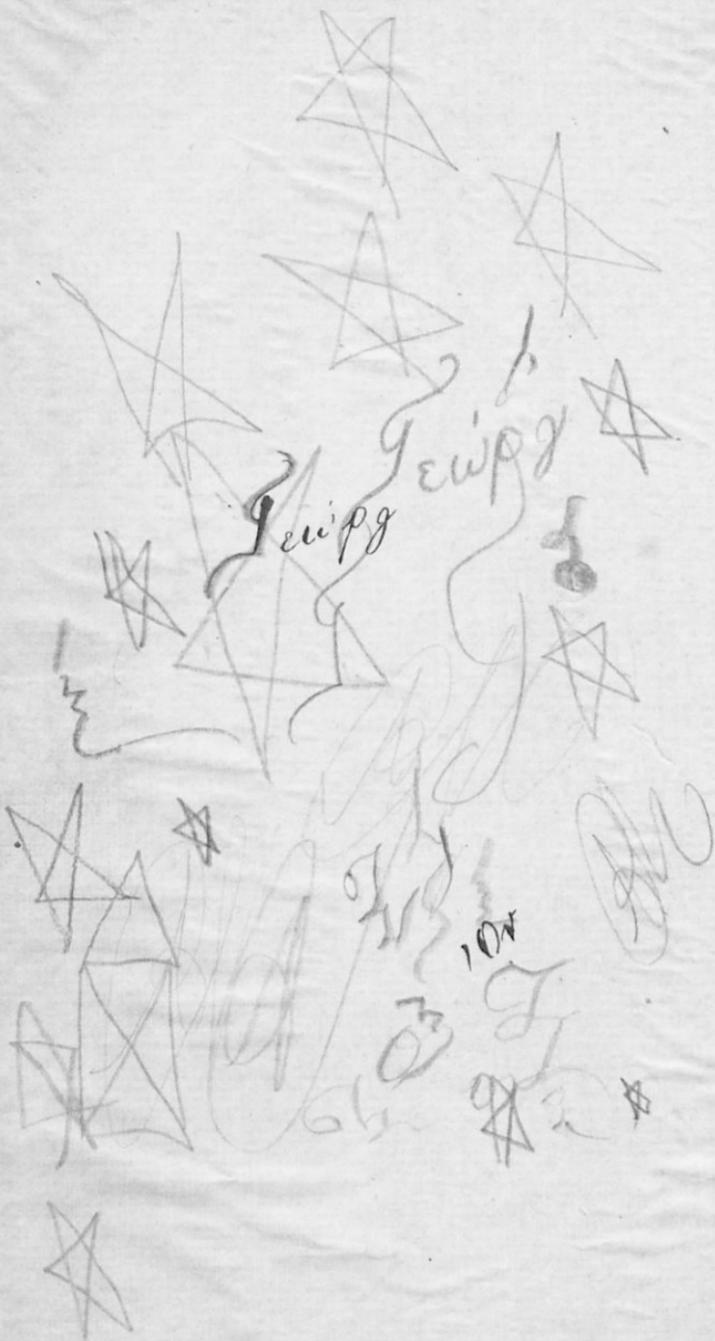
ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΟΥ ΤΟΥ Θ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΠΛΗΡΕΣ ΣΥΣΤΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΕΓΚΕΚΡΙΜΕΝΟΝ ΔΙΑ ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

- Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος* διὰ τὴν α' τάξιν τῶν Ἑλλ. καὶ ἀστικῶν Σχολείων.
- Ἑλληνικὴ Ἱστορία* ἀπὸ τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων διὰ τὴν β' τάξιν τῶν Ἑλληνικῶν καὶ ἀστικῶν Σχολείων καὶ τὴν α' τῶν ἑξαταξίων Γυμνασίων.
- Ἑλληνικὴ Ἱστορία* ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων διὰ τὴν γ' τάξιν τῶν Ἑλληνικῶν καὶ ἀστικῶν Σχολείων καὶ τὴν β' τάξιν τῶν ἑξαταξίων Γυμνασίων.
- Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος* διὰ τὴν γ' τάξιν τῶν ἑξαταξίων Γυμνασίων.
- Ἱστορία Ἑλληνικὴ καὶ Ρωμαϊκὴ* διὰ τὴν δ' τάξιν τῶν ἑξαταξίων Γυμνασίων.
- Ἱστορία τῆς Ἑλλην. Αυτοκρατορίας* διὰ τὴν ε' τάξιν τῶν ἑξαταξίων Γυμνασίων.
- Ἱστορία τῆς Νέας Ἑλλάδος* (1453—1924) καὶ ἡ σύγχρονος τῆς ὅλης Εὐρώπης διὰ τὴν σ' τάξιν τῶν ἑξαταξίων Γυμνασίων.

Περιλήψεις τῆς Ἱστορίας εἰς ἴδια τεύχη δι' ἐκάστην τῶν ἄνω Ἱστοριῶν.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

Πρὸς

τοὺς ἐκδότας κ. κ. Ἰωάν. Δ. Κολλάρον καὶ Σίαν

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὸ ἄρθρον 8 τοῦ νόμου 3438 περὶ διδακτικῶν βιβλίων καὶ τὴν ὑπ' ἀριθ. 2 τῆς 14 Μαΐου 1928 πράξιν τῆς εἰσκήρας ἐπὶ τῆς ἀναθεωρήσεως τῶν ἐγκεκριμένων διδακτικῶν βιβλίων ἐπιτροπῆς ἐγκρίνομεν διὰ τὸ ἀπὸ σήμερον μέχρι τέλους τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1930—1931 χρονικὸν διάστημα τὸ ὑφ' ὑμῶν ἐκδοθὲν καὶ ὑπὸ Ἀντωνίου Ν. Χωροφᾶ συγγραφῶν διδακτικῶν βιβλίον ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἑλληνικὴ Ἱστορία» ἀπὸ τοῦ 3ου αἰῶνος π. Χ. μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κων/λεως ὑπὸ τῶν Φράγκων διὰ τὴν Β' τάξιν τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων καὶ τὴν ἀντίστοιχον τάξιν τῶν λοιπῶν σχολείων τῆς Μέσης ἐκπαιδεύσεως ὑπὸ τὸν ὅρον ὅπως ἐν μελλούσῃ ἐκδόσει τοῦ βιβλίου ἐπιφέρητε τὰς ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς ὑποδεικνυμένας τροποποιήσεις.

Ὁ Ὑπουργὸς

Θ. ΝΙΚΟΛΟΥΣ — Σ

Ὁ Τμηματάρχης

Κ. Καμπέρης

Ἄρθρον 9 τοῦ ἀπὸ 26ης Ἰουλίου 1929 Προεδρικοῦ Διατάγματος

Τὰ διδακτικὰ βιβλία τοῦ πωλούμενα μακρὰν τοῦ τόπου τῆς ἐκδόσεως ἐπιτρέπεται νὰ πωλῶνται ἐπὶ τιμῇ ἀνωτέρα κατὰ 20 % τῆς ἐν τῷ βιβλίῳ τιμῆς τοῦ παρόντος Διατάγματος κανονισθεῖσης ἄνευ βιβλιοθήκῃ τῆς πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς διαπύσης συσκευῆς, τῶν ταχυδρομικῶν τελῶν, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅπως ἐπὶ τῆς τελευταίας μελίδος τοῦ ἐξωφύλλου ἐκτυποῦνται τὸ παρὸν ἄρθρον.